

ศูนย์พัฒนาหนังสือ
กรมวิชาการ

แบบเรียน

หมวดพระธรรมวินัย

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

ของ กระทรวงศึกษาธิการ

สำหรับใช้ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียบเรียง

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือแบบเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา

ด้วยกรมวิชาการ ได้จัดทำหนังสือแบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ขึ้นกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้เป็นแบบเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้

ประกาศ ณ วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘

(นายสาโรช บัวศรี)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย

ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑

ของ

กระทรวงศึกษาธิการ

สำหรับใช้ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งแรก ๓,๐๐๐ ฉบับ

(สงวนลิขสิทธิ์)

ก 065๕๗

๔/-

16๕6๒

คำสั่งกรมการศาสนา

ที่ ๑๗๘/๒๕๑๕

เรื่อง ให้หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (พ.จ.ศ.) จัดพิมพ์
และจำหน่ายแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรมสำหรับชั้น
ประถมศึกษาตอนปลายและชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

ตามที่กรมวิชาการได้จัดทำแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรมสำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยถวายให้เป็นภาระของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นผู้เรียบเรียง และอาราธนาพระธรรมปิฎก^๑ (สนธิ เขมจารี ป.ธ.๘) กับให้ นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘ เป็นผู้ตรวจ กรมการศาสนาได้ขออนุญาตกรมวิชาการให้หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (พ.จ.ศ.) เป็นผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายแบบเรียนดังกล่าว บัดนี้ กรมวิชาการได้พิจารณาอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามที่ขอ

๑. ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เดือนขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะรองที่ พระธรรมวโรดม เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๕

จึงให้หน่วยพิมพ์และเจ้าหน้าที่ (พ.จ.ศ.) ดำเนินการจัดพิมพ์
และจำหน่ายแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรม สำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย
และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พร้อมทั้งให้คำอธิบายแก่ผู้เรียบเรียงตามระเบียบ
กระทรวงศึกษาธิการ

๕๕ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

เบ็ญจมาภรณ์

(นายเชอ สาริมาณ)

อธิบดีกรมการศาสนา

คำนำ

แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย เล่มนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดทำขึ้นไว้สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และกระทรวงศึกษาธิการได้อาราธนา
พระธรรมวโรดม (สนธิ เขมจารี) กับให้นายสรี เพ็ชรไชย เป็นผู้ตรวจ

หวังว่าหนังสือจะเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุและสามเณรในโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

กรมวิชาการ

คัมภีร์ที่ใช้อ้างอิงในแบบเรียนนี้

อง. อญ. จก.	=	อง. กุศุตตฺรณิกาย	อญ. จกนิปาต
อง. เอก.	=	„	เอกนิปาต
อง. ฉก.	=	„	ฉกนิปาต
อง. ตก.	=	„	ตกนิปาต
อง. ทสก.	=	„	ทสกนิปาต
อง. ปญจก.	=	„	ปญจกนิปาต
อภิ. มุมตฺตวิภาวินี	=	อภิ. มุมตฺตสงฺคหฎฺฐิกา	
อภิ. วิภังค.	=	อภิ. มุมปิฎก	วิภังค
อภิ. ส.	=	อภิ. มุมปิฎก	ธมฺมสงฺกถี
ขุ. อติ.	=	ขุ. ททกนิกาย	อติวุตฺตก
ขุ. อ.	=	„	อุทานคาถา
ขุ. ขา. เอก.	=	„	ชาตก เอกนิปาต
ขุ. ขา. จตฺตก.	=	„	„ จตฺตกนิปาต
ขุ. ขา. ทสก.	=	„	„ ทสกนิปาต
ขุ. เถร.	=	„	เถรคาถา
ขุ. ธ.	=	„	ธมฺมปท
ขุ. พุทฺธ.	=	„	พุทฺธวํส
ขุ. ส.	=	„	สุตฺตนิปาต
ที. ปา.	=	ที. มนิกาย	ปาฏิวกคฺค
ที. มหา.	=	„	มหาวคฺค
ที. ส.	=	„	สัจจขณฺธวคฺค

ช. อ.	=	ธมมปทญจกถา
ปปญจุสฺสทนี	=	มชฺฌนิมิตฺตนิคายญจกถา
ปรวมตฺตทปนี	=	อิตฺตวุตฺตกญจกถา
มโนรตปฺรตฺตี	=	องฺคตฺตตฺตนิคายญจกถา
ม. อุ.	=	มชฺฌนิมิตฺตนิคาย อุปริปฺปนฺนเสก
ม. ม.	=	„ มชฺฌนิมิตฺตเสก
ม. มุ.	=	„ มุลปฺปนฺนเสก
วิ. จุ.ล.	=	วินย จุลลวคฺค
วินย.	=	วินยปฏิก
วิ. มหาวคฺค	=	„ มหาวคฺค
วิ. มหาวิกฺก	=	„ มหาวิกฺก
วิ. ภิกฺขุณีวีกฺก	=	„ ภิกฺขุณีวีกฺก
สทฺธธมฺมปกาสนี	=	ปฏิสมฺภิกาทมคฺคญจกถา
สมนฺตปาสาทิก	=	วินยญจกถา
สมฺมุโหวิโนทนี	=	อภิสมฺมุญจกถา วิกฺกควณฺณ
ส. ม.	=	สยฺยตฺตนิคาย มหาวคฺค
สุมฺมตฺตวโรสนี	=	ทณฺณนิคายญจกถา

หมายเหตุ

๑. ในการอ้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้บอกชื่อคัมภีร์ เล่ม ข้อ และหน้า เช่น ท. มหา. ๑๐/๖๐/๖๕ หมายถึง ทณฺณนิคาย มหาวคฺค พระไตรปิฎกบาลี เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๖๐ หน้าที่ ๖๕ เป็นต้น

(๓)

๒. ในการอ้างคำกร่อน ได้บอกชื่อคำกร่อน เล่ม และหน้า เช่น สมนต. ๑/๕ หมายถึง สมนตปาสาทิกา ภาคที่ ๑ หน้าที่ ๕ เป็นต้น
๓. ในการอ้างชื่อคำกรณ์ ได้ใช้ชื่อย่อบ้าง ชื่อเต็มบ้าง บางคำกรณ์ใช้ชื่อเต็ม ขัดเจนอยู่แล้ว จึงไม่ได้อ้างรวมไว้ทั้ง

สารบาญ

ก. ภาคพุทธประวัติ

หน้า

บทที่ ๑	พระสาวก	๑
	๑. บวช ๔	
	๒. บุคคล ๔	
	๓. สาวก—มหาสาวก—อนุพุทธะ	
	๔. ปฐมสาวก—ปัจฉิมสาวก	
	๕. เขตทัตตะ	
	๖. อัครสาวก	
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๒	พระเบญจวัคคีย์	๘
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๓	ประวัติพระสารีบุตร	๑๒
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๔	ประวัติพระมหาโมคคัลลานะ	๑๕
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๕	ประวัติพระเขมา	๒๔
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๖	ประวัติพระอูลวันณา	๒๗
	คำถามประจำบท	

		หน้า
บทที่ ๗	ประวัติสังกิจสามเณร	๓๐
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๘	ประวัติสุนนสามเณร	๓๔
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๙	ประวัติพระเจ้าพิมพิสาร	๓๘
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๐	ประวัตินางสุชาดา	๔๕
	คำถามประจำบท	

ข. ภาคธรรม

บทที่ ๑	ศีลธรรม ๓ เทศนา ๒	๔๕
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๒	กรรม ๓ ทวาร ๓	๕๖
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๓	กุศลกรรมบถ ๑๐ อกุศลกรรมบถ ๑๐	๖๐
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๔	อนุพัทพิกถา ๕	๖๓
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๕	สัปปริสสถาน ๘	๖๘
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๖	ธรรมน้อุปการะมาก ๒	๗๓
	คำถามประจำบท	

บทที่ ๗	อธิปไตย ๓	๗๖
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๘	นาถกรณธรรม ๑๐	๘๒
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๙	บุพพชิตอกนิหะปัจจุเวกษณ์ ๑๐	๘๓
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๐	กถาวัตถุ ๑๐	๕๐
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๑	อนันตริยกรรม ๕	๕๔
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๒	มิจฉวณิชา ๕	๕๗
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๓	สมาธิ ๒	๕๕
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๔	ปัญญา ๓	๑๐๒
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๕	ธาตุกัมมัญฐาน ๔	๑๐๕
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๖	ธรรม ๒ สังขาร ๒	๑๐๕
	คำถามประจำบท	

บทที่ ๑๗	ขั้นที่ ๕	๑๑๓
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๘	ธาตุ ๖	๑๒๑
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๑๙	นิเวศน์ ๕	๑๒๗
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๒๐	สามัญญลักษณะ (ธรรมนิยาม) ๓	๑๓๑
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๒๑	พุทธศาสนสุภาษิต	๑๓๖
	คำถามประจำบท	

ก. ภาควินัย

บทที่ ๑	พระวินัย	๑๔๐
	๑. พุทธบัญญัติ	
	๒. อภิสงฆาจาร	
	พระวินัยตามลักษณะแห่งการบัญญัติ	
	๑. มุลบัญญัติ	
	๒. อนบัญญัติ	
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๒	การวาระ	๑๔๔
	คำถามประจำบท	

		หน้า
บทที่ ๓	นิสัย	๑๔๘
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๔	อุปถัมภ์	๑๕๖
	๑. อนุชา	
	๒. ปาปสมาจาร	
	๓. อนุสนา	
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๕	จิ๋ว	๑๖๘
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๖	บาตร	๑๗๕
	คำถามประจำบท	
บทที่ ๗	กาลิก	๑๘๐
	๑. ขาวกาลิก	
	๒. ขามกาลิก	
	๓. สัตตาหกาลิก	
	๔. ขาวขี้ก	
	คำถามประจำบท	

ก. ภาคพุทธประวัติ

บทที่ ๑

พระสาวก

๑. บริษัท ๔

บริษัท หมายถึง ชุมชน หรือ กลุ่ม ศาสนิก แห่ง พุทธศาสนา มี ๔ จำพวก คือ

๑) ภิกษุ ได้แก่ บุรุษอายุครบ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่ได้
อุปสมบทในพระพุทธศาสนา

— เดิมทีได้บวชอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา
ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานเอง ต่อมา อุปสมบทด้วย
วิธี ตีสรณคมนุปสัมปทา ซึ่งมีพุทธาอนุญาตให้
ภิกษุแต่ละรูปกระทำการอุปสมบทได้ ในปัจจุบัน
อุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา ซึ่งมีพุทธา-
อนุญาตให้ทำการสงฆ์

— ภิกษุมีสักขาบทที่จะต้องปฏิบัติ (เฉพาะที่มาในพระ
ปาฏิโมกข์) จำนวน ๒๒๗ สักขาบท (และยังมีข้อ
ปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกมาก ซึ่งมีได้มาในพระ
ปาฏิโมกข์)

— ภิกษุรูปแรก ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่ง
เป็นหัวหน้าพระเบญจวัคคีย์ อุปสมบทด้วยวิธี

เอหิภิกขุอุปสัมปทา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวง
เมืองพาราณสี

๒) ภิกษุณี ได้แก่ สตรีอายุครบ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่ได้
อุปสมบทในพระพุทธศาสนา

— สิกขาบทของภิกษุณีมี ๓๑๑ สิกขาบท ในจำนวนนี้
๑๓๒ สิกขาบท เหมือนสิกขาบทของภิกษุ ที่เหลือ
อีก ๑๗๙ สิกขาบทเป็นส่วนพิเศษสำหรับภิกษุณีโดย
เฉพาะ

— ภิกษุณีรูปแรกได้แก่ พระนางมหาปชาบดีโคตมี
อุปสมบทโดยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการ ซึ่งพระพุทธ-
องค์ทรงประทาน

ปัจจุบันไม่มีภิกษุณี และจะอุปสมบทอีกไม่ได้ เพราะ
ไม่มีภิกษุณีสงฆ์ที่จะให้อุปสมบท

๓) อุบาสก ได้แก่ บุรุษผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถึง
พระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ แต่มิได้บรรพชา
อุปสมบท (หรือบรรพชาอุปสมบทแต่ลาสิกขาแล้ว)

— ศीलสำหรับอุบาสก คือ ศील ๕ ศील ๘ หรืออุโบสถศีล

— อุบาสกคนแรกที่ถึงรัตนะ ๒ คือ พระพุทธเจ้าและ
พระธรรมว่าเป็นสรณะ ได้แก่ พ่อค้า ๒ พี่น้อง ช่อ
ตปัสสะ และ ภักดิ์กะ ซึ่งเดินทางจากอุกกล-
ชนบท ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์ประทับอยู่
ภายใต้ต้นราชายตนะ หลังตรัสรู้ใหม่ ๆ พ่อค้า

ทั้งสองเล่มใส่ในพระพุทธรเจ้าและคำสอนของพระองค์ จึงขอให้พระองค์และพระธรรมว่าเป็นสรณะ แต่ยังมีได้ถึงพระสงฆ์ เพราะเวลานั้นพระสงฆ์ยังไม่อุปติ ผู้ถึงรัตนะ ๒ ว่าเป็นสรณะอย่างนี้ เรียกว่า *เทววจิกอุบาสก*

- อุปาสกคนแรกถึงพระรัตนตรัยครบทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ ได้แก่ บิดาของพระขสซึ่งติดตามพระขสบุตรของคนอื่นออกมาช ได้พบพระพุทธรเจ้าและบุตรชายของตนซึ่งบวชแล้ว ตนเองก็เลื่อมใส จึงได้ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ ผู้ถึงรัตนะ ๓ ว่าเป็นสรณะอย่างนี้เรียกว่า *เทววจิกอุบาสก*

- ๔) *อุบาสิกา* ได้แก่ สตรีผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ เหมือนอุบาสก อุบาสิกาคคนแรก คือ มารดาและภรรยาเก่าของพระขส ซึ่งประกาศตนเป็นอุบาสิกา ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ ในวันที่ทูลอาราธนาพระพุทธรเจ้าพร้อมทั้งพระขสมาฉันภัตตาหารที่เรือนของตน

๒. บุคคล ๔

มนุษย์ทั้งหมดเมื่อจำแนกตามอุปนิสัยและความสามารถในการบรรลุมรรคผล มี ๔ ประเภท คือ

- ๑) *อุกมฏัตถัญญ* ผู้ที่พอกพัวข้อกิเลส คือ บุคคลที่มีอุปนิสัยแก่กล้า มีความสามารถพิเศษ บรรลุมรรคผลได้รวดเร็ว

พอได้ฟังพระธรรมเทศนาแต่โดยย่อ แสดงเพียงเป็น
หัวข้อก็รู้เข้าใจได้ฉับพลัน สามารถบรรลุธรรมผลทันที

๒) **วิปจิตัญญู** ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ คือ บุคคลที่มีอุปนิสัย
และความสามารถต่ำกว่านั้น ไม่สามารถบรรลุธรรมผล
ได้ด้วยการฟังพระธรรมเทศนาโดยย่อ แต่เมื่อได้ฟัง
อรรถาธิบายโดยพิสดาร จึงรู้เข้าใจสามารถบรรลุธรรมผล
ได้

๓) **เนยยะ** ผู้ที่พอจะแนะนำได้ คือ บุคคลที่มีอุปนิสัยและ
ความสามารถต่ำลงไปอีก แม้ฟังพระธรรมเทศนาที่อธิบาย
ขยายความพิสดารออกไป ก็ไม่สามารถบรรลุธรรมผลได้
แต่เมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบ ได้รับคำ
แนะนำเพิ่มเติม และฝึกฝนปฏิบัติต่อไปอีก จึงสามารถ
บรรลุธรรมผล

๔) **ปทปรมะ** ผู้ได้เพียงถ้อยคำเป็นอย่างมาก คือ บุคคล
ประเภทปัญญาอ่อน แม้จะฟังพระธรรมเทศนาและปฏิบัติ
ด้วยตนเองอย่างถึงที่สุด ก็ไม่สามารถบรรลุธรรมผล
กำหนดได้เพียงด้วยทศคือพยัญชนะ ไม่อาจเข้าใจความหมาย

ในบุคคล ๔ ประเภทนี้ ๓ ประเภทแรกเท่านั้น สามารถบรรลุธรรมผล
ได้เร็ว หรือช้าขึ้นอยู่กับความสามารถของตน ส่วนประเภที่ ๔ หมดหนทาง
ที่จะบรรลุธรรมผลในชาตินี้

๓. สาวก—มหาสาวก

สาวก คือ ผู้ฟังคำสอนหรือผู้ปฏิบัติตาม หมายถึงบุคคลใดก็ตาม ในบริษัท ๔ ผู้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า ขอมรับนับถือและปฏิบัติตาม พระองค์ ถ้าเป็นบุรุษเรียกว่า สาวก ถ้าเป็นสตรีเรียกว่า สาวิกา

มหาสาวก หมายถึง พระสาวกผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้า มีจำนวน ๘๐ รูป เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อสัทธิมหาสาวก ที่จัดเป็นพระมหาสาวก เพราะมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้ มีคุณธรรมดีเด่น มีบารมีใหญ่ หรือมีนามปรากฏบ่อย โดยส่วนมาก ภิกษุผู้จะจาริกไปท่อนกัฏฐิ ภิกษุผู้เดินทางจากท่อนมาเฝ้าพระพุทธเจ้ากัฏฐิ ถือเป็นธรรมเนียมที่จะต้องไปลาและไปเข้าพบนมัสการพระมหาสาวกด้วย ถือว่าเป็นพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งอาจจะให้คำสั่งสอนแนะนำที่เป็นประโยชน์

๔. อัครสาวก

อัครสาวก คือ สาวกผู้เลิศ หรือ ยอดสาวกของพระพุทธเจ้า มี ๒ องค์ คือ พระสารีบุตรเป็นอัครสาวกฝ่ายขวา พระมหาโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย การเลือกอัครสาวกเป็นหน้าที่ของพระพุทธองค์จะทรงพิจารณาเห็นสมควรเลือกด้วยพระองค์เอง โดยคำนึงถึงความสามารถ การอบรมบารมีทั้งในอดีตและปัจจุบัน อัครสาวกเป็นกำลังสำคัญมากในการเผยแผ่พระศาสนา ได้รับความสำคัญและมากกว่าสาวกอื่น ๆ

๕. ปฐมสาวก—ปัจฉิมสาวก

ปฐมสาวก คือ สาวกองค์แรกของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นหัวหน้าพระเบญจวัคคีย์

ที่ได้ฟังปฐมเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านเป็นบุคคลแรกที่ฟังธรรม
ของพระพุทธเจ้าแล้วได้ดวงตาเห็นธรรม และได้อุปสมบทเป็นภิกษุองค์แรก
ในพระพุทธศาสนา จึงเรียกว่า *ปฐมสาวก*

ปัญจิมสาวก คือ สาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้า ได้แก่พระ
สุภัททะ พระสุภัททะเดิมเป็นปริพาชกในกรุงกุสินารา ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
ในวันที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์
และบรรลุพระอรหัตในวันนั้น ทันเวลาก่อนการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า
ปัญจิมสาวกนี้เรียกให้เต็มตามศัพท์ว่า *ปัญจิมสักขีสาวก* แปลว่า สาวก
องค์สุดท้ายที่ทันเห็นพระพุทธเจ้า

๖. อนุพุทธะ

อนุพุทธะ แปลว่า *ผู้ตรัสรู้ตาม* หมายถึงสาวกและมหาสาวกนั่นเอง
ที่ชื่ออนุพุทธะ เพราะเรียกตามอาการที่บรรลุมรรคผล ด้วยท่านเหล่านั้นได้
รู้ตามพระพุทธเจ้า คือ ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วจึงรู้ หรือบรรลุ
มรรคผล

๗. เอตทัคคะ

เอตทัคคะ คือ *ฐานะที่เป็นเลิศ* หรือ *ตำแหน่งผู้ทรงคุณยอดเยี่ยม*
ในด้านนั้น ๆ หมายถึงตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งพระสาวกผู้มีความ
ดีเด่นเป็นพิเศษทางใดทางหนึ่ง ให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศในด้านนั้น
เช่น ผู้มีความสามารถพิเศษในการแสดงธรรม พระองค์ก็ทรงยกย่องว่าเป็น
ยอดกว่าสาวกอื่น ๆ ในการแสดงธรรม เป็นต้น ผู้ได้รับยกย่องอย่างนี้ เรียก
ว่าได้รับเอตทัคคะในทางนั้น ๆ จัดเป็นตำแหน่งพิเศษอย่างหนึ่ง ผู้ได้รับ
แต่งตั้งจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรือ อุบาสิกา ก็ได้ ผู้ใดมีความสามารถ

พิเศษในด้านใด ก็เป็นเหตุที่คณะด้านนั้น เช่น พระสารีบุตร เป็นเหตุที่คณะทางมีปัญญามากฝ่ายภิกษุบริษัท พระเขมา เป็นเหตุที่คณะทางมีปัญญามากฝ่ายภิกษุบริษัท เป็นต้น

การตั้งตำแหน่งเหตุที่คณะนี้ เป็นวิสัยที่ย่อมบุคคลโดยคุณความดีและความสามารถ ไม่คำนึงถึงชาติตระกูล ในการแต่งตั้ง พระพุทธเจ้าจะทรงประกาศยกย่องให้ปรากฏในที่ประชุมบริษัท ๔ เป็นการอำนวยโอกาสให้ท่านผู้นั้นปฏิบัติหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์ตามความถนัดของตนได้ผลดียิ่งขึ้น และเป็นแบบอย่างของอนุชนสืบต่อไป

คำถามประจำบท

๑. บริษัทคืออะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๒. วิปจิตัญญ คืออะไร ?
๓. สาวก—มหาสาวก คืออะไร ?
๔. ใครเป็นปฐมสาวก และปัจฉิมสาวก ?
๕. เหตุที่คณะคืออะไร ? เทียบได้กับอะไรในปัจจุบัน ?

บทที่ ๒

พระเบญจวคคีย์

๑. ชาติภูมิ

พระเบญจวคคีย์ คือ โภณฑัญญะ วปปะ ภททียะ มหานามะ และ อัสสชิ เป็นบุตรพรหมณ์ในกรุงกบิลพัสดุ์ เฉพาะโภณฑัญญะเป็นบุตรพรหมณ์แห่งบ้านโทณวัตถุ และเป็นผู้หนึ่งในจำนวนพรหมณ์ ๘ คนที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงคัดเลือกให้เป็นผู้ทำนายลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะในวันขนานพระนามของเจ้าชายเมื่อประสูติได้ ๕ วัน ส่วนอีก ๔ ท่านนอกนั้นเป็นบุตรของพรหมณ์อื่นอีกที่ร่วมในการทำนายลักษณะครั้งนั้นเหมือนกัน กล่าวคือ บรรดาพรหมณ์ ๘ คนนั้น โภณฑัญญะหนุ่มกว่าผู้อื่น และทำนายเป็นอย่างเดียวว่า เจ้าชายสิทธัตถะ จะได้เสด็จออกบวช ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน เมื่อทำนายเช่นนั้นแล้วก็ได้ตั้งปณิธานไว้ว่า ถ้าตนมีชีวิตอยู่ถึงเวลานั้น จะออกบวชตามเสด็จ ส่วนพรหมณ์อีก ๔ คนนอกนั้น มีอายุมากแล้ว ได้ทำนายไว้ ๒ อย่าง คือ ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะ อยู่ครองฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจะได้เป็นพระพุทธเจ้า เห็นว่าตนจะไม่มีชีวิตอยู่ทัน จึงได้ส่งความแก่บุตรของตนไว้ว่า ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช ให้ออกบวชตามเสด็จ

๒. การออกบวช

บรรดาพรหมณ์ ๘ คน ผู้ทำนายลักษณะนั้น โภณฑัญญะพรหมณ์คนเดียวเท่านั้น มีชีวิตอยู่ต่อมาจนถึงเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา

๑. ชาตกฎุฎกา ๑/๘๕; ราชตะเอยคือนอก ตู วิ. มห. ๔/๑๑ และมโนรถปฐนี ๑/๑๔๔.

เมื่อโกณฑัญญะได้ทราบข่าวว่า เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชแล้ว จึงชวน
บุตรของพราหมณ์ ๔ คน ออกบวชตาม ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แขวงมคธ
คอยปรนนิบัติพระมหาบุรุษขณะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา

ต่อมา เมื่อพระมหาบุรุษเลิกละการบำเพ็ญทุกรกิริยา เสวยพระ
กระยาหารตามปกติ เพื่อบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป เบญจวัคคีย์เข้าใจว่า
พระมหาบุรุษปรารถนาจะแสวงหาความสุข จะไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า
แล้ว เพราะละความเพียรหันมาเสวยพระกระยาหารตามปกติ จึงชวนกัน
หนีไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

เมื่อพระมหาบุรุษตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ทรงดำริหาผู้ที่ควร
รับปฐมเทศนา ทรงปรารภถึงภิกษุเบญจวัคคีย์ ผู้เคยอุปฐากพระองค์
จึงเสด็จไปโปรด โดยได้ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ในที่สุดแห่ง
ปฐมเทศนานั้น ท่านโกณฑัญญะ ได้ธรรมจักกัปปวัตตวาท (ปัญญา) เห็น
ธรรม พระบรมศาสดาทรงทราบและทรงเปล่งอุทานว่า “อญฺเณสึ วต โภ
โกณฑทญฺเณ อญฺเณสึ วต โภ โภโกณฑทญฺเณ” แปลว่า โกณฑัญญะได้
รู้แล้วหนอ, โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ เพราะอาศัยพระอุทานว่า “อญฺเณสึ”
ที่แปลว่า ได้รู้แล้ว นั้น คำว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” จึงได้เป็นนามของ
ท่านโกณฑัญญะแต่นั้นมา ครั้นท่านโกณฑัญญะได้ธรรมจักกัปปวัตตวาท ก็ได้ทูล
ขออุปสมบท พระพุทธรเจ้าก็ทรงประทานอนุญาตให้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ-
อุปสัมปทา พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เป็นพระสงฆ์รูปแรกและเป็นปฐม-
สาวก

หลังจากพระอัญญาโกณฑัญญะอุปสมบทแล้ว พระพุทธรเจ้าทรงแสดง
พระธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ด โปรดท่านทั้งสี่ที่เหลือ ตามสมควรแก่อริยาสัย

ให้ได้เห็นธรรมและทรงประทานเอหิภิกขุอุปสมบทโดยลำดับ ครั้นพระเบญจวัคคีย์ได้อุปสมบทครบทุกรูปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรด ท่านทั้งหลาย ได้บรรลุอรหัตผลในคราวเดียวกัน^๑

ต่อมา เมื่อพระบรมศาสดาทรงส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา พระเบญจวัคคีย์ ก็ได้จาริกไปบำเพ็ญศาสนกิจในที่ต่าง ๆ เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา เฉพาะพระอัญญาโกณฑัญญะนั้น ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในฐานะเป็นเอกตักกะในบรรดาภิกษุผู้รัตตัญญู คือ ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งปวงที่เก่าแก่ รู้กาลนาน เมื่อพระอัญญาโกณฑัญญะเข้าสู่วัยชรามาแล้ว ท่านได้ทูลลาพระบรมศาสดาไปจำพรรษาอยู่ ณ *สระฉัททันต์* ในป่าหิมพานต์ อยู่เท่านั้นได้ ๑๒ ปี จึงปรินิพพานก่อนพุทธปรินิพพาน ส่วนพระเถระอื่นอีก ๔ รูปในคณะเบญจวัคคีย์ ไม่พบหลักฐานว่าได้ปรินิพพานเมื่อใด และ ณ สถานที่ใด แต่สันนิษฐานว่า คงจะปรินิพพานก่อนพุทธปรินิพพานทั้งหมด.

๓. บทบาทสำคัญ

พระเบญจวัคคีย์ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา คือ

๑. เป็นพระอรหันตสาวกรุ่นแรกในจำนวนพระอรหันตสาวก ๖๐ รูป ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งไปประกาศพระศาสนาในที่ต่าง ๆ โดยให้จาริกไปทางละ ๑ รูป นับว่าเป็นรุ่นบุกเบิกนำทาง
๒. เฉพาะพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ชักนำหลานของท่านชื่อ *ปุลณณมานพ* ให้เข้ามาอุปสมบท ท่านผู้นี้ ต่อมาได้เป็นพระสาวก

๑. ปปญฺจุสูทนี ๒/๒๕๘ และ สมณุตปาสาทิกา ๓/๑๘ ว่าอุปสมบทวันละรูปตามลำดับ เริ่มแต่พระวัปปะในวันแรม ๑ ค่ำ ถึงพระอัสสชิ ในวันแรม ๔ ค่ำ แล้วทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรในวันแรม ๕ ค่ำ.

- สำคัญอีกรูปหนึ่ง เรียกกันว่า พระปทุมมณฑานันบุตร เป็นพระ
 ธรรมกถึกเอก^๑ และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระศาสนา
๓. เฉพาะพระอัสสชิ ได้พระสาวกองค์สำคัญ คือ พระสารีบุตร ซึ่ง
 ต่อมาได้เป็นอัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้า.

คำถามประจำบท

๑. พระเบญจวัคคีย์คือใครบ้าง ?
๒. ในพระเบญจวัคคีย์ ใครอาวุโสที่สุด ?
๓. พระเบญจวัคคีย์บวชที่ไหน ? ได้บรรลุธรรมอะไร ?
๔. พระปทุมมณฑานันบุตร เกี่ยวข้องกับพระเบญจวัคคีย์
 อย่างไร ?
๕. พระเบญจวัคคีย์มีบทบาทสำคัญอย่างไร ?

บทที่ ๓

ประวัติพระสารีบุตร^๑

๑. ชาตินามิ

พระสารีบุตร มีชื่อเดิมว่า อุปติสสะ เป็นบุตรของพราหมณ์นายบ้าน ชื่อ วังคันตะ มารดาชื่อ นางสารี ท่านเกิดในตำบลอุปติสสคาม เมืองนาลันทา (หรือนาลกะ) ใกล้กรุงราชคฤห์ ส่วนมาก รู้จักท่านในนามว่า สารีบุตร แปลว่า บุตรนางสารี

ท่านเป็นสหายนกับโกธิตะ (พระมหาโมคคัลลานะ) มาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก ทั้งสองเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง อายุเท่ากัน ได้รับการศึกษาอย่างดี และอยู่บ้านใกล้กัน จึงเที่ยวเล่นสนุกสนานและไปไหนมาไหนด้วยกัน.

๒. การออกบวช

ท่านออกบวชพร้อมกับโกธิตะ เพราะเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในชีวิตฆราวาส มีเรื่องเล่าว่าวันหนึ่ง ท่านทั้งสองไปดูมหรสพประจําปีด้วยกัน แต่ไม่รู้สึกรื่นเริงสนุกสนานตื้นตันหรือเศร้าไปตามเรื่องเหมือนเคย กลับมีความคิดเกิดขึ้นตรงกันว่า คนทั้งหลายทั้งผู้เล่นมหรสพและผู้ดู ไม่ถึง ๑๐๐ ปีก็จะต้องตายทั้งหมด ชีวิตไม่มีสาระ มหรสพนี้จะดูไปเพื่ออะไร ควรแสวงหาโมกขธรรมซึ่งช่วยให้พ้นจากความทุกข์ได้จะดีกว่า

อุปติสสะพร้อมกับโกธิตะ จึงออกบวชในสำนักของสญชัยปริพาชก ซึ่งเป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่งในเมืองราชคฤห์สมัยนั้น มีบริวารออกบวช

๑. มโนรถปฺรณํ ๑/๑๕๕; วิมทา.๔/๓๒; ธมฺมปทญฺจกถา ๑/๓๗; ธมฺมปทญฺจกถา ๔/๔๕.

ตาม ๕๐๐ คน ท่านได้ศึกษาในสำนักของสญชัยปริพาชกจนหมดความรู้ของ
อาจารย์ เห็นว่าไม่ใช่ทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ จึงชวนท่านโกลิตะ
ผู้สหายออกแสวงหาโมกขธรรมในที่อื่นต่อไป ได้ยินข่าวว่า มีสมณพราหมณ์
นักปราชญ์เก่งกล้าที่ไหน ก็เดินทางไปหาสนทนาซักถามปัญหา แต่ก็ไม่ได้
คำตอบเป็นที่พอใจ ในที่สุด จึงกลับมาที่เดิมและทำการตกลงกันว่า ผู้ใดพบ
โมกขธรรมก่อนให้บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านอุปติสสะ ได้พบพระอัสสชิเถระ ขณะที่ท่าน
กำลังเที่ยวบิณฑบาต มีความเลื่อมใสในบุคลิกของท่านมาก จึงเดินตามไป
เมื่อได้โอกาสในเวลาที่ท่านหยุดเพื่อฉันอาหารจึงเข้าไปปรนนิบัติ เมื่อท่าน
ฉันเสร็จแล้วจึงเรียนถามท่านว่า ท่านบวชในสำนักของใคร ใครเป็นครู
ของท่าน และขอให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง

พระอัสสชิพูดถ่อมตัวว่าเพ่งบวช ไม่สามารถแสดงธรรมให้พิสดารได้
จึงแสดงธรรมให้ฟังแต่โดยย่อ เป็นข้อความ ๑ คาถาว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญฺจ โย นิโรธจฺจ เอวํทํ มหาสมณ
แปลว่า ธรรมเหล่านี้ มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต
ทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งความดับแห่ง
ธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

คาถานี้ถือกันว่าเป็นวาทะที่สำคัญมาก สรุปใจความของพระพุทธ-
ศาสนาได้ทั้งหมด และแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่ง
เหตุผลเป็นหลักความจริงตามธรรมชาติ

ท่านอุปติสสะ พึงธรรมที่สรุปเป็นกาลานี้แล้วก็ได้ธรรมจักขุ บรรลุ
โสดาปัตติผล จึงกลับมาแสดงธรรมนั้นแก่ท่านโกติละ ซึ่งก็ได้บรรลุ
โสดาปัตติผลเหมือนกัน จากนั้น ท่านทั้งสองได้ลาสญชัยปริพาชกไปเฝ้า
พระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ มีบริวาร
ติดตามไปด้วย ๒๕๐ คน เมื่อถึงสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ทูลขอ
อุปสมบทด้วยกันทั้งหมด

ท่านอุปติสสะมีนามปรากฏโดยทั่วไปว่า พระสารีบุตร ภิกษุผู้เป็น
บริวารของท่านบรรลุพระอรหัตก่อนทุกรูป ส่วนท่านหลังจากอุปสมบทแล้ว
๑๕ วัน ขณะอยู่ในที่ประทับของพระพุทธเจ้า ณ *ถ้าสุกรขาตา ภูเขาคิชฌกูฏ* ได้ฟังพระธรรมเทศนาชื่อว่า *เวทนาปริคคหสูตร* ที่พระพุทธองค์
ทรงแสดงแก่ *ทีฆนขปริพาชก อัคคิเวสสนโคตร* ท่านตั้งใจใช้ปัญญา
พิจารณากำหนดเนือความ ก็ได้บรรลุอรหัตผล ณ ที่นั้น

พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามาก สามารถแสดงธรรมจักรและอริยสัจ
๔ ได้เหมือนกับพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงยกย่องว่า เป็นพระธรรมเสนาบดี
(แม่ทัพธรรม) และทรงตั้งไว้ในตำแหน่ง *เอตทัคคะทางมีปัญญา* มาก^๓
เป็นอัครสาวกฝ่ายขวาของพระองค์

๓. บทบาทสำคัญ

พระสารีบุตร มีบทบาทเป็นกำลังสำคัญยิ่งของพระพุทธเจ้าในการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเกียรติคุณและผลงานปรากฏเป็นอันมาก เช่น

๑. เป็นผู้มีความสามารถ แสดงธรรมลุ่มลึกตามอย่างพระบรม-
ศาสดาได้ อนุเคราะห์เพื่อนพรหมจารี เป็นที่พึ่งได้เสมอ ดำรงอยู่

๑. อจ. เอก. ๒๐/๑๔๖/๓๑; ม.อ. ๑๔/๑๔๔/๑๑๖.

ในฐานะเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิด^๑ เป็นแบบอย่างของภิกษุทั้งหลาย
ในด้านอบรมศีล สมาธิ ปัญญา และ วิมุตติ เป็นพุทธโอรสผู้ทำ
หน้าที่ธรรมทายาท หมุนธรรมจักรดำเนินตามพระพุทธรองค์^๒ จึง
เป็นผู้มีความสำคัญต่อพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

๒. เป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ
ที่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ พระองค์มักจะทรงมอบให้
พระสาวบริบุตร เป็นผู้ดำเนินการแก้ไขให้เรียบร้อย เช่น ในคราวที่
พระเทวทัตก่อสังฆเภทขึ้น โดยชักชวนภิกษุเข้าเป็นสมัคพรพรวก-
พวก ได้พาภิกษุซึ่งบวชใหม่จำนวน ๕๐๐ รูปหนีไปที่คยาสี่สະ
เพื่อช่องสูงกำลังแบ่งแยกสังฆมณฑล พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบให้
พระสาวบริบุตร กับพระมหาโมคคัลลานะ ไปนำภิกษุเหล่านั้นกลับมา^๓
และในคราวที่พระอัสสชิกับพระปันพพสุกะ (พระกลุ่มพระฉัพ-
พัคคีย์) ได้ประพฤติดอนาจารต่าง ๆ อยู่ที่กัฏฐาครี มีผู้ใดเห็นเกิด
ความเสียหายแก่คณะสงฆ์มาก พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงส่งพระ
สาวบริบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ เป็นหัวหน้าไปดำเนินการระงับ
เรื่องให้เป็นที่น่าเรียบร้อย ในยามปกติ เมื่อมีพระภิกษุไปกราบทูล
ลาพระพุทธเจ้าเพื่อออกจาริกทางไกล พระพุทธรองค์มักตรัสให้ลา
พระสาวบริบุตรก่อน เพื่อท่านจะได้แนะนำสั่งสอนข้อควรประพฤติ
ปฏิบัติต่าง ๆ

๑. ม.อ.๑๔/๖๔๕/๔๕๐ : ชเนตา อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่มารดาผู้ให้กำเนิด
ปปัญจสูทนี ๓/๓๐๖.

๒. ม.อ.๑๔/๑๖๕/๑๒๒.

๓. ธรรมนูญสงฆ์ ๑/๑๒๗.

๔. วิ.จุล.๖/๘๗/๔๒.

๓. เป็นผู้ประพฤตินเป็นแบบอย่างที่ดี แม้เป็นอัครสาวกก็ได้
 ขกฐาณะจนมาเป็นข้ออ้าง เพื่อเรียกร้องสิทธิพิเศษกว่าภิกษุทั้ง
 หลาย แต่กลับให้เกิดวิภิกษุทั้งหลาย ไม่ต้องการลาภหรือความ
 สะดวกพิเศษสำหรับตนเอง เช่น ครั้งหนึ่ง ท่านเดินทางร่วมไป
 กับพระภิกษุจำนวนมาก พวกภิกษุไปถึงสถานที่ก่อนและพากัน
 จับจองที่นอนสำหรับตนและอุปัชฌาย์อาจารย์ของตนไว้เรียบร้อย
 แล้ว พระสารีบุตรไปถึงทีหลังไม่ได้ที่นอนจึงไปพักอยู่ที่โคน
 ต้นไม้^๑ ข้อนี้เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติให้ภิกษุเคารพ
 นับถือกันตามลำดับผู่อาวุโส นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้สุภาพถ่อมตัว
 ถ่อมผู้นเห็นว่าคุณทำอะไรผิดพลาดอย่างไร ท่านยินดีรับฟังคำ
 แนะนำหรือข้อเสนอแนะและพร้อมที่จะปรับปรุงตัวเสมอ แม้ว่า
 ผู้เสนอแนะจะเป็นเพียงสามเณร

อนึ่ง พระสารีบุตรประพฤตินเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม
 พระวินัย แม้เป็นข้อห้ามเล็ก ๆ น้อย ๆ ท่านก็ได้ล่วงละเมิด
 เช่น สมัยหนึ่ง ท่านอาพาธเกี่ยวกับโรคท้อง ซึ่งจะหายได้ด้วยการ
 ดันกระเทียม แต่มีบทบัญญัติห้ามมิให้พระฉันกระเทียมอยู่ก่อน
 แล้ว ท่านก็ไม่ยอมฉัน จนพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ฉันได้^๒
 เมื่อคราวอาพาธ

๔. ท่านเป็นผู้เปี่ยมด้วยความกรุณา เอาใจใส่สุขทุกข์ของคนจน
 คนตกทุกข์ได้ยาก และผู้บวชใหม่ เช่น ท่านเห็นเด็กเที่ยวหา
 เก็บเศษอาหารกิน ท่านก็เอามาบวชเณรให้ได้ศึกษาปฏิบัติและ

๑. วิ.จุ.๑/๒๖๐/๑๔๔.

๒. วิ.จุ.๑/๑๘๘/๗๓.

เอาใจใส่ในเรื่องอาหารการเป็นอยู่โดยตลอด ท่านยินดีรับนิมนต์ของหญิงชราผู้ยากจน ชักจูงให้คนมั่งมีตลอดถึงพระมหากษัตริย์ช่วยเหลือหญิงชราขึ้นพ้นความขัดสน จนพระภิกษุสงฆ์กล่าวกันว่าท่านเป็นที่พึ่งอาศัยของคนยากจนเฉฉินใจ^๑ เมื่อมีพระภิกษุอาพาธ ท่านมักถือเป็นหน้าที่ที่จะไปเยี่ยมเยียนดูแลสุขทุกข์ แม้เมื่อคฤหัสถ์ป่วยไข้ ท่านก็สนใจไปเยี่ยมแนะนำสั่งสอนให้สติ

๕. เป็นผู้มีส่วนสนับสนุนให้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา เพราะท่านได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคและทวาทว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ บางองค์ที่ไม่ดำรงอยู่ได้นาน ก็เพราะเหตุที่ไม่ได้บัญญัติสิกขาบท ไม่ได้สวดปาติโมกข์ ท่านจึงทูลอ้อนวอนให้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา

๖. เป็นผู้กล่าวภาษิต แสดงสูตรต่าง ๆ ไว้มากที่สุดในบรรดาพระสาวกทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสูตรสำคัญ ๆ เช่น สังคีตสูตร^๒ และทศสูตร^๓ ซึ่งถือว่า เป็นแบบอย่างแห่งการรวบรวมข้อธรรมในการสังคายนา และคัมภีร์นิกายเทส ซึ่ง เป็นแบบอย่างของการจรรจนาวรรตถา

อนึ่ง ท่านมีปฏิปทาน่ายกย่องอันอีก คือ เป็นผู้กตัญญูกตเวที เช่น รับเป็นผู้ให้การอุปสมบทแก่ราธพวหมณผู้ยากจน ซึ่งเคยถวายบิณฑบาตแก่

๑. ชาตกฏิจกถา ๒/๑๔/๒๐.

๒. วิมหารวีกงค. ๑/๘/๑๕.

๓. ที.ปา. ๑๑/๒๒๒.

๔. ที.ปา. ๑๑/๒๔๘.

ท่านทัพหนึ่ง เป็นต้น ภายในวัด เวลาปกติ ท่านมักเที่ยวเดินตรวจตราดูแล
ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เห็นที่ไหนไม่สะอาด ของใช้เก็บไม่เป็นที่ ท่านก็
ลงมือเก็บกวาดด้วยตนเอง^๑

พระสารีบุตรปรินิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ในเวลาใกล้จะปรินิพพาน
ท่านทูลลาพระพุทธองค์ไปโปรดมารดาเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อไปถึงบ้านก็อาพาธ
แต่ก็ได้แสดงธรรมโปรดมารดาจนบรรลุโสดาปัตติผล และได้ปรินิพพานใน
เวลาเช้าตรู่วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระจุณทะซึ่งเป็นน้องชายของท่าน และเดินทาง
ไปกับท่าน ได้ทำฌาปนกิจศพ แล้วเก็บอัฐิของท่านนำไปถวายพระบรมศาสดา
พระองค์ทรงสั่งให้ก่อสถูปบรรจุอัฐิไว้ ณ พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี.

คำถามประจำบท

๑. พระสารีบุตร เป็นบุตรของใคร ? เกิดที่ไหน ?
๒. ท่านออกบวชพร้อมกับใครบ้าง ?
๓. ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผลเพราะฟังธรรมของใคร ?
๔. ท่านได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะทางไหน ?
๕. ท่านมีบทบาทและมีปฏิปทาเป็นแบบอย่างที่สำคัญอย่างไร
บ้าง ?

บทที่ ๔

ประวัติพระมหาโมคคัลลานะ^{*}

๑. ชาตินามิ

พระมหาโมคคัลลานะ มีชื่อเดิมว่า โกลิตะ เป็นบุตรของพราหมณ์ นายบ้านผู้หนึ่ง มารดาชื่อโมคคัลลีย์ ท่านเกิดในตำบลโกลิตคาม เมืองนาลันทา ใกล้กรุงราชคฤห์ ที่ท่านชื่อโกลิตะ เพราะเรียกตามโคตรบิดาของท่าน ที่ชื่อโมคคัลลานะ เพราะเรียกตามชื่อมารดาของท่าน คือ นางโมคคัลลีย์ ส่วนมากเรารู้จักท่านในนามว่า พระมหาโมคคัลลานะ

ท่านเป็นสหายนกับอุปติสสะ (พระสารีบุตร) มาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก อยู่บ้านใกล้กัน จึงเที่ยวเล่นสนุกสนานไปไหนมาไหนด้วยกัน

๒. การออกบวช

ท่านออกบวชพร้อมกับอุปติสสะ (พระสารีบุตร) หลังจากได้ใช้ชีวิตฆราวาสมาพอสมควรแล้ว เกิดความเบื่อหน่ายในคราวที่ไปคุมหรัสพตามเรื่องที่แล้วแล้วในประวัติของพระสารีบุตร จึงชวนกันออกบวช พร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ คน ในสำนักของสญชัยปริพาชก ซึ่งเป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่งในสมัยนั้น เมื่อเรียนจบคำสอนของสญชัยแล้ว เห็นว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ จึงชวนกันออกแสวงหาโมกขธรรมในท้องถิ่นเวลาชยาวนาน ในที่สุดได้ตกลงกันไว้ว่า ใครพบโมกขธรรมก่อนให้บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง อุปติสสะได้พบพระอัสสชิเถระ และได้ฟังธรรมจากท่าน ได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วกลับมาบอกแก่โกลิตะ ซึ่งก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน

ในเวลาต่อมา ท่านพร้อมทั้งอุปติสสะและบริวารจึงออกจากสำนักของ
สญชัย ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ และได้รับอุปสมบท
ในสำนักของพระพุทธองค์

หลังจากอุปสมบทแล้ว ๗ วัน ขณะที่พระโกณฑัญญะได้ไปทำความเพียร
อยู่ที่บ้านกัลลวาลมุตคาม แคว้นมคธ พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดท่านถึงที่อยู่
ขณะนั้น ท่านทำความเพียรหนัก จนโง่งง พระพุทธองค์จึงตรัสสอนวิธี
แก้ง่วงแก่ท่าน ดังนี้

๑. เพ่งความสนใจไปที่สาเหตุแห่งความง่วงนั้นให้มาก
๒. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้ครุ่นคิดถึงธรรมที่เคยเรียนมา
ด้วยจิตใจจดจ่อ
๓. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้ส่ายกายธรรมนั้น
๔. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้ยอนหูทั้งสองข้างลง แล้วเอาฝ่ามือ
ลูบตัว
๕. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้ลุกขึ้นยืน เอนำลُبหน้าล้างตา
เหลียวดูทิศทั้งหลาย และแหงนหน้าดูดาว
๖. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้กำหนดขึ้นในใจว่า มีแต่แสงสว่าง
(อาโลกสัญญา) ทำความรู้สึกว่าเป็นกลางวัน ทำใจให้
โล่งสว่าง
๗. (ถ้ายังไม่หายง่วง) ให้เดินจงกรม สำรวมจิต ไม่คิดไป
อื่น

๔. (ถ้ายังไม่หายว่วง) ให้นอนตะแคงขวาเอาเท้าเหลื่อมกัน (พักผ่อน ไม่ฝืนร่างกายต่อไป) โดยมีสติสัมปชัญญะ กำหนดในใจว่าจะลุกขึ้นในเวลาเท่านั้น ๆ พอรู้สึกตัวแล้ว ตั้งใจว่า จะไม่ยอมเห็นแก่ความสุขในการนอน รีบลุกขึ้นทันที

นอกจากตรัสถึงวิธีแก้ง่วงแล้ว พระพุทธองค์ยังได้ทรงสอนท่านไม่ให้ ชูวงง คือ ถือตัว ในการที่จะเข้าไปสู่สกุล ไม่ให้พูดลอยคำต่อว่าต่อขานชวนวิวาท และให้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด หลีกจากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ในที่สุด ท่านได้ทูลถามถึงข้อปฏิบัติโดยย่อที่จะให้ถึงความหลุดพ้น พระบรมศาสดา ได้ตรัสสอนให้กำหนดพิจารณาและปฏิบัติตามหลักคำสอนว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น พระมหาโมคคัลลานะ ได้ปฏิบัติตามพุทโธภาวนา จนสำเร็จพระอรหัต ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์มาก พระพุทธองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะทางมฤตย^{๔๑} และเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย คู่กับพระสารีบุตรเถระ ซึ่งเป็นอัครสาวกเบื้องขวา

๓. บทบาทสำคัญ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้ม้บทบาทสำคัญมาก เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้า ในการเผยแผ่พระศาสนา เช่น

- ๑) สามารถแสดงธรรมให้คนเห็นผลของกรรมดีกรรมชั่วชัดเจน ท่านสามารถไปยังทั่วโลกด้วยอิทธิฤทธิ์ เพื่อสอบถาม เทวดาถึงกรรมที่ได้กระทำสมัยเป็นมนุษย์ แล้วนำมาสอนประชาชนให้เห็นจริง เพื่อประพฤติดีปฏิบัติเฉพาะกรรมที่ดีปรากฏว่า มีประชาชนเลื่อมใสศรัทธามาก

๒) เป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า เมื่อมีงานสำคัญ พระพุทธองค์มักจะทรงมอบหมายให้ท่านดำเนินการ เช่น

— ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปจำพรรษาโปรดพระพุทธมารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์ทรงมอบให้พระมหาโมคคัลลานะ รับภาระแสดงธรรมแก่ประชาชน รอการเสด็จกลับของพระองค์

— ในคราวที่พระเวททักขสัทธมเถระ ได้นำพระบวชใหม่จำนวน ๕๐๐ รูป ไปยังคยาสะสะ เพื่อช่่องสุมกำลัง แบ่งแยกสังฆมณฑล พระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้พระมหาโมคคัลลานะร่วมกับพระสารีบุตร ไปนำพระบวชใหม่นั้นกลับมาและท่านได้ทำเป็นผลสำเร็จ

— ในคราวบวชสามเณรอาหุล ซึ่งเป็นโอรสของพระองค์ ก็ได้ทรงมอบหมายให้พระมหาโมคคัลลานะเป็นบรรพชาจารย คือ อาจารย์ให้ศีล (พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์)

๓) เป็นผู้สามารถในการควบคุมนวกกรรม คือ การก่อสร้าง ให้ดำเนินไปด้วยดี เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจกันโดยทั่วไป เช่น ในคราวที่นางวิสาขามหาอุบาสิกา จะก่อสร้างมิกรมาตุปราสาทถวายพระพุทธองค์ ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าจะเสด็จจาริกไปทั่ว เพื่อให้เกิดการก่อสร้างปราสาทนั้นสำเร็จ พระองค์จึงให้นางวิสาขามหาอุบาสิกา เลือกพระภิกษุผู้สามารถในการก่อสร้างนางวิสาขาก็ได้เลือกพระมหาโมคคัลลานะ คราวนั้น ท่านได้

อำนวยการก่อสร้างจนสำเร็จเรียบร้อย

โดยมีพระภิกษุอีก

๕๐๐ รูป เป็นผู้ช่วยเหลือ

พระมหาโมคคัลลานะ ปรีณิพพานก่อนพระพุทธเจ้า เรื่องมีว่า สมัยที่ท่านอยู่ ณ กาฬสัณเฑาะว์ พวกเดียรถีย์เห็นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ฝ่ายพวกตนมีลาภสักการะเสื่อมถอย มีความริษยา เห็นว่าพระมหาโมคคัลลานะ เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงคบคิดกันหาทางกำจัดเสีย และได้ว่าจ้างพวกโจรให้ลอบปลงชีวิตท่าน พวกโจรได้คอยลอบทำร้ายดักจับท่านอยู่หลายครั้ง แต่ไม่สำเร็จ จนในที่สุดท่านปล่อยให้จับเอง โจรเหล่านั้นทุบตีร่างกายของท่านจนแหลก แต่ท่านไม่กำลังฉวนเฉียววาทะแล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลลาปรีณิพพาน จากนั้นจึงกลับมาปรีณิพพาน ณ สถานที่เดิม ในวันสิ้นเดือน ๑๒ ภายหลังการปรีณิพพานของพระสารีบุตร ๑๔ วัน

พระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปทำการฌาปนกิจศพของท่าน แล้วตรัสสั่งให้ก่อสร้างสถูปบรรจุอัฐิไว้ใกล้ชุมประตูแห่งพระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของมหาชน

คำถามประจำบท

๑. พระมหาโมคคัลลานะ มีชื่อเดิมว่าอย่างไร ? จงเล่าประวัติมาดู
๒. ท่านได้อุปสมบทที่ไหน ? ในสำนักของใคร ?
๓. ท่านมีความสามารถในทางไหนเป็นพิเศษ ?
๔. วิธีแก่งว่งที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท่านมีอะไรบ้าง ?
๕. ท่านมีบทบาทสำคัญอย่างไรบ้าง ?

บทที่ ๕

ประวัติพระเขมา^๑

๑. ชาตภูมิ

พระเขมา เป็นราชธิดาของพระเจ้าสาคละ แห่งสาคลนคร มัททฐิ เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้เป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร ราชานแห่งแคว้นมคธ พระนางทรงมีพระรูปโฉมสวยงาม พระฉวีวรรณผุดผาดเปล่งปลั่งนัก และทรงหยั่งในพระรูปสมบัติเป็นอันมาก

๒. การออกบวช

ในตอนแรก พระนางเขมา มิได้สนพระทัยในพระพุทธศาสนานัก ทั้งที่พระเจ้าพิมพิสาร พระสวามีของพระนาง ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ก็ได้ทรงถวายพระราชอุทยานเวพวันให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และได้ทรงถวายปัจจัยอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ ณ พระวิหารเวพวัน

ในเวลาทีพระพุทเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวพวัน กรุงราชคฤห์ พระนางเขมาได้ทรงทราบว่า พระพุทองค์ทรงแสดงโทษเกี่ยวกับร่างกาย จึงทรงเกรงว่า ถ้าพระนางเสด็จไปเฝ้า พระพุทองค์อาจจะทรงชี้โทษเกี่ยวกับพระรูปโฉมของพระนางก็ได้ จึงไม่ยอมเสด็จไปเฝ้าพระพุทองค์เลย แม้แต่พระวิหารเวพวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงสร้าง พระนางก็มิได้เสด็จไปดู พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงพระดำริหาอุบายที่จะให้พระนางเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า และฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ในที่สุดได้ทรงมีพระบัญชาให้แก้วแดงเพลิง

๑. มโนรลปฐณี ๑/๓๓๐; ธมฺมปทญฺจกถา ๘/๑๘.

พรรณนาความงามของพระเวสุวัน แล้วขับให้พระนางเฆมาฟัง เพื่อโน้มน้าว
พระทัยให้อยากเสด็จไปยังพระเวสุวัน พระอุบายวิธของพระเจ้าพิมพิสาร
ได้ผลตามพระราชประสงค์ พระนางเฆมา ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาต
เสด็จไปชมวัดเวสุวัน เมื่อเสด็จมาชมวัดทั่วแล้ว พวกราชบุรุษ ก็ได้นำพระ
นางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ประสงค์จะทรงแสดงธรรมให้เหมาะ
แก่พระจริยาของพระนาง ซึ่งทรงหลงใหลในความสวยงามของตน จึงได้ทรง
นิมิตร่างสตรีที่สวยงามประดุจนางฟ้า ให้นั่งถวายนานพักอยู่ใกล้ ๆ พระองค์

พระนางเฆมา ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีสวยงามนั้นแล้ว ทรงดำริว่า
สตรีนั้นสวยงามเหลือเกิน แม้ความสวยของพระนางเองก็เทียบไม่ได้ ในขณะที่
ที่พระนาง ทรงเพลินชมความสวยงามของสตรีนั้นอยู่ พระพุทธเจ้า ก็ทรง
แสดงให้สตรีนั้นมีรูปร่างเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับวัน จากวัยสาวไปสู่
วัยกลางคน วัยแก่ชราหนึ่งเหยียน พันหัก จนถึงล้มกลิ้งเกลือกไปมา
เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก

พระนางเฆมา ได้ทอดพระเนตรเห็นความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้
โดยลำดับ และทรงนึกย้อนมาเทียบกับพระวรกายของพระนางเองว่า จะต้อง
เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน

พระพุทธเจ้า ทรงเห็นว่า พระนางพร้อมที่จะรับพระธรรมเทศนาแล้ว
จึงได้ตรัสกล่าวแสดงธรรมให้ตรงพอดีกับจังหวะที่พระนางกำลังมีพระราชดำริ
ข้างต้นนั้น ความว่า “ผู้ถูกราคะ คือความกำหนัดยินดีครอบงำจิตใจ
ย่อมจะเป็นไปตามกระแสของกิเลสนั้น ซึ่งตนได้สร้างขึ้นมาจาก
เหมือนแมงมุม วิ่งวนอยู่กับสายใยที่มันทำไว้เองฉะนั้น แต่ผู้ฉลาด

ตัดกระแสราคะ ละกามสุขได้แล้ว ย่อมดำเนินชีวิตไปโดยไม่มี
ความติดพันห่วงใย”

เมื่อพระนางเขมา ได้สดับพระธรรมเทศนาจบแล้ว ก็ได้บรรลุประ
สพอรหัต และเป็นผู้แตกฉานในปฏิสัมภิตา ๔ ประการ แล้วถวายบังคมพระ
พุทธเจ้ากลับพระราชวัง พระนางได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตพระเจ้าพิมพิสาร
เพื่อผนวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานพระ
บรมราชานุญาต และทรงนำพระนางไปยังสำนักของภิกษุณี เพื่อทำการ
อุปสมบท

เมื่อพระนางเขมา ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ปรากฏเกียรติคุณว่า
เป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งพระนางเถรีไว้ในตำแหน่ง
เอตทัคคะ ทางมีปัญญามากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ และเป็น อัครสาวิกา
ฝ่ายขวา คู่กับพระอุบลฉันทาเถรี

คำถามประจำบท

๑. พระนางเขมาเป็นธิดาของใคร ? ในเมืองไหน ?
๒. ทำไมพระนางเขมาจึงไม่ไปพระวิหารเวฬุวันในตอนแรก ๆ
ทั้ง ๆ ที่เป็นวัดซึ่งพระสวามีทรงสร้าง ?
๓. พระเจ้าพิมพิสารทรงหาอุบายให้พระนางเขมาไปพระวิหาร
เวฬุวันอย่างไร ?
๔. พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พระนางเขมาอย่างไร ?
๕. ท่านได้คิดอะไรบ้าง จากประวัติพระนางเขมา ?

๑. อัง. เอก. ๒๐/๑๕๐/๓๓.

๒. ข. พุทธ. ๓๓/๒๖/๕๔๕; ธมมปทฎกถา ๓/๗.

บทที่ ๖

ประวัติพระอุบลวันณา

๑. ชาติกัมมิ

พระอุบลวันณา เป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงสาวัตถี ที่ได้ชื่อว่าอุบลวันณา เพราะมีสีผิวเหมือนดอกบัวเขียว เมื่อเติบโตเป็นสาวอายุ ๑๖ ปี มีรูปโฉมสวยงามมาก ได้มีพระราช เศรษฐี จำนวนมาก ส่งสาส์นมาถึงบิดาของอุบลวันณา เพื่อขออุบลวันณาไปเป็นภรรยา เศรษฐีผู้บิดา ไม่สามารถจะตอบสนองเอาใจของทุกคนได้ จึงคิดหาทางเลี่ยงเสีย ด้วยการให้อุบลวันณาบวชเป็นภิกษุณี

๒. การบวช

เมื่อเศรษฐีผู้บิดา คิดจะให้อุบลวันณาบวช และได้แจ้งให้อุบลวันณาทราบ นางเห็นชอบด้วย จึงได้บวชในสำนักของภิกษุณี

เมื่อบวชได้ไม่นาน ก็ได้รับหน้าที่ผลัดเปลี่ยนวาระทำกิจในโรงอุโบสถ เช่น บัดกวาด ตามประทีป เป็นต้น เมื่อถึงวาระของตนไปบัดกวาดตามประทีป อุบลวันณา ได้กำหนดพิจารณาเปลวประทีปเป็นอารมณ์แห่งกัมมัฏฐาน เห็นความเกิดดับของชีวิต เหมือนเปลวประทีปที่ลุกไหม้หมดไปโดยลำดับ นางได้พิจารณา และทำฌานซึ่งมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้นแล้ว เจริญวิปัสสนาต่อไปจนบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา และอภิญญาทั้งหลาย

ครั้งหนึ่ง ขณะทำนางพำนักอยู่ในป่า อันธวัน (สมัยนั้นยังมีต้นไม้พทุชบัญญัติห้ามภิกษุณีอยู่ในป่า) ชาวบ้านได้ปลุกกระท่อมถวายท่าน

นันทมาณพ ซึ่งเป็นบุตรลุงของพระอุบลวันทนา ได้หลงรักอุบลวันทนา ตั้งแต่วัยเยาว์ที่ท่านยังมีได้บวชเป็นภิกษุณี พอทราบข่าวว่า ท่านไปพำนักอยู่ในป่าอันธวัน จึงได้เดินทางไปยังป่าอันธวัน และเข้าไปแอบอยู่ในกระท่อมของท่าน ก่อนที่ท่านจะกลับจากบิณฑบาตในกรุงสวตถ์ เมื่อพระอุบลวันทนา กลับมาถึงกระท่อม นันทมาณพ ได้ข่มขืนท่านจนสำเร็จแล้วหนีไป แต่ก็ได้ถูกแผ่นดินสูบ เพราะอำนาจบาปกรรมที่ทำต่อพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ เรื่องนี้ได้เป็นที่กล่าวกันในหมู่ภิกษุว่า พระอุบลวันทนาเป็นพระอรหันต์ ยังมีความยินดีในกามด้วยหรือ พระพุทธองค์ทรงทราบและได้ตรัสว่า จิตของพระอรหันต์ ไม่ติดอยู่ในกามเหมือนน้ำแม็ดกไปบนใบบัวก็มีได้ติดอยู่ที่ใบบัวนั้น มีแต่จะกลิ้งตกไปเท่านั้น

พระอุบลวันทนา เป็นผู้มุกตลกมาก สามารถแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ พระอุบลวันทนา ก็ได้ทูลอาสาทำปาฏิหาริย์แทน พระพุทธเจ้า ทรงรับทราบอานุภาพของนาง แต่ไม่ทรงอนุญาต เพราะเป็นโอกาสที่พระพุทธองค์จะทรงกระทำเอง

พระพุทธเจ้า ทรงยกย่องพระอุบลวันทนาในฐานะ เป็นอัครสาวิการูปที่ ๒ รองจากพระเขมาเถรี และทรงตั้งไว้ในตำแหน่ง เสด็จคัดกะทางมีฤทธิ์มาก ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์^๒

๓. ปฏิปทาที่น่าเอาอย่าง

พระอุบลวันทนา มีปฏิปทาน่าเอาอย่างหลายประการ เช่น

๑. เป็นผู้สนใจในสิ่งแวดล้อมและรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น ขณะที่ท่านตามประทีปในโรงอุโบสถ ได้เห็นเปลวประทีป ก็นำ

๑. ขุ. พุทฺธ. ๓๓/๒๖/๕๔๕; ธรรมปทฎฐกถา ๓/๗.

๒. อจ. เอก. ๒๐/๑๕๐/๓๓.

เอามาเป็นอารมณ์แก้มัญฐาน พิจารณาจนบรรลุอรหัตได้ แสดง
ว่า ท่านสนใจในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ และรู้จักนำมาใช้ประโยชน์

๒. เป็นผู้กตัญญูกตเวที เช่น กรวดที่อาสาแสดงปาฏิหาริย์ ปราบ
พวกเดียรถีย์ ในสมัยที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
นั้น แสดงว่า ท่านนึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า จึงปรารณา
จะแสดงความรู้สึคนั้นออกมาเมื่อมีโอกาส

คำถามประจำบท

๑. เพราะเหตุไร บิดาของอุบลวัณณาจึงต้องการให้นางออก
บวช ?
๒. พระอุบลวัณณาบรรลุพระอรหัตได้อย่างไร ?
๓. นันทมาณพคือใคร ?
๔. พระอุบลวัณณาเป็นเอตทัคคะทางใด ?
๕. พระอุบลวัณณามีปฏิปทาที่น่าเราอย่าง อย่างไรบ้าง ?

บทที่ ๗

ประวัติสังกีสสามเณร

๑. ชาตินามิ

สังกีสสามเณร เป็นบุตรแห่งธิดาเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี มารดาของท่านถึงแก่กรรมก่อนที่จะท่านจะคลอดออกมา คนนำศพมารดาของท่านไปเผา เข้าใจว่า เด็กในครรภ์ตายด้วยเหมือนกัน ในขณะที่เผาศพ พวกสัปเหร่อใช้เครื่องมือขยี้กระดูกส่วนที่งอกออกจากที่เผา รู้ว่าเด็กยังมีชีวิตอยู่ เพียงแต่ปลาศเหล็กแหลมไปกระทบที่หางตาเท่านั้น เขาเห็นเป็นเรื่องปาฏิหาริย์จึงนำเด็กไปมอบให้เศรษฐี บิดาของกุมารผู้ตาย คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์ และพวกโหราจารย์พากันทำนายว่า “ถ้าเด็กคนนั้น เจริญเติบโตมีครอบครัว จะเป็นเทพของญาติ วงศ์สกุล จะอยู่เป็นสุขไปหลายชั่วคน ถ้าเด็กคนนั้นออกบวช จะมีสมณะติดตามถึง ๕๐๐ รูป”

พวกญาติ ได้ตั้งชื่อเด็กนั้นว่า “สังกิสะ” (มีเหล็กแหลมกระทบที่หางตาเป็นรอยแผล)

๒. การออกบวช

เมื่อสังกิสะเติบโตขึ้น มีอายุ ๗ ขวบ ได้ทราบเรื่องของตนครั้งถูกเผาในครรภ์ของมารดา เกิดความสลดใจ ไม่ประสงค์จะดำเนินชีวิตฆราวาสต่อไป ไคร่จะออกบวช ได้ปรารภเรื่องนี้แก่ญาติ ญาติเห็นชอบด้วย จึงนำไปมอบแก่พระสารีบุตร พระเถระได้ให้บรรพชาแก่เธอ ในเวลาปลงศพเสร็จเท่านั้น สังกิสะก็ได้บรรลุนิพพาน เมื่ออายุได้เพียง ๗ ขวบ นับว่า

สังกีสสามเณร เป็นสามเณรสำคัญรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่บรรลุนิหัตต์ตั้งแต่อายุยังน้อย

๓. กลับใจโจร ๕๐๐

สังกีสสามเณร ได้ทำปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งให้เป็นประวัติปรากฏในชีวิตของตน คือ สามารถกลับใจโจร ๕๐๐ คน ให้หันมานับถือและขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาได้ กล่าวคือ ในสมัยนั้น มีกุลบุตร ๓๐ คน ในกรุงสาวัตถี เข้ามาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า เวียนกัมมัญฐานแล้ว ทูลลาไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าจะเกิดอันตรายแก่พวกภิกษุเหล่านั้น แต่ถ้าได้สังกีสสามเณรไปด้วย อันตรายนั้นก็จะหมดไป พระองค์จึงทรงแนะนำให้ภิกษุเหล่านั้น ไปลาพระสารีบุตร พวกเขอก็กระทำตามพระพุทธดำรัสที่แนะนำ พระสารีบุตร จึงมอบสังกีสสามเณรไปด้วย ในตอนแรก ภิกษุเหล่านั้นปฏิเสธด้วยคิดว่า จะเป็นเหตุกังวลแก่พวกตน แต่เมื่อพระสารีบุตรขแรงให้ทราบชัดว่า จะไม่มีเหตุกังวลอันใด ด้วยสังกีสสามเณรต่างหากจะเป็นผู้ตัดความกังวลที่เกิดขึ้นได้ ภิกษุเหล่านั้น จึงยอมให้สังกีสสามเณรติดตามไปด้วย

เมื่อภิกษุ ๓๐ รูปพร้อมด้วยสังกีสสามเณร ไปอยู่ในป่าซึ่งไม่ห่างไกลหมู่บ้านนัก ได้พร้อมกันทำกติกากว่า ให้แยกกันอยู่องค์ละที่ จะไม่อยู่รวมกัน นอกจากเวลาบิณฑบาตกับเวลาประชุมฟังโอวาทเท่านั้น หากมีเหตุจำเป็น เช่นอาพาธ เป็นต้น ซึ่งต้องการความช่วยเหลือ ก็ให้ตระหนักรับสัญญาณที่ภิกษุทั้งหลายจะมาพบกัน

สมัยนั้น มีชายยากจนคนหนึ่ง อาศัยบุตรหญิงของตนเลี้ยงชีวิตอยู่ เมื่อเกิดข้าวยากหมากแพงขึ้น ได้หนีจากลูกสาวด้วยหวังจะไปอยู่ที่อื่น มา

พบภิกษุ ๓๐ รูปนั้น จึงติดตามไปถึงวัดและขออาศัยอยู่ พวกภิกษุก็ให้
ความอนุเคราะห์ ชายชากรณนั้นได้ปรนนิบัติพวกภิกษุเป็นอย่างดี และทราบ
กติกาทูทุกอย่างในวัด อยู่ต่อมา เขาคิดถึงบุตรหญิง ประสงค์จะกลับไปเยี่ยม
จึงหนีออกจากวัดโดยไม่กราบลาพวกภิกษุ ระหว่างทาง เขาถูกโจร ๕๐๐ คน
จับตัว เพื่อนำไปฆ่าบูชายัญแก่พวกเทวดาที่เขาบวงสรวงไว้ ชายชากรณนั้น
ด้วยความรักตัวกลัวตาย จึงร้องขอชีวิตตนและแนะนำโจรว่า ให้ไปจับภิกษุฆ่า
บูชายัญดีกว่าจะฆ่าตน ซึ่งเป็นคนชากรณ จะทำให้บุญพิธีไม่สมบูรณ์

ชากรณนั้น นำพวกโจรไปยังวัด แล้วตระหนักรู้ให้ภิกษุมาชุมนุมกัน แจ้ง
ความประสงค์ให้ทราบ พวกภิกษุ ต่างอาสาสมัครตนให้โจรนำไปฆ่า แต่
สังกิสสามเณรได้ขอสมัครไปโดยอ้างว่า ที่ตนถูกส่งมานี้เพื่อช่วยแก้ไข
อุปสรรคขัดอันตรายของพวกภิกษุ และอ้างว่า เป็นพุทธประสงค์ด้วย พวก
ภิกษุจึงยินยอม พวกโจร นำสังกิสสามเณรไปยังที่บูชายัญ ครั้งนั้น สังกิส-
สามเณรได้เข้าฉานสมาบัติ หัวหน้าโจร ๕๐๐ คนฟันถึง ๓ ครั้ง ก็ฆ่าไม่สำเร็จ
ด้วยอำนาจปาฏิหาริย์ของสามเณร ในที่สุด หัวหน้าโจรเกิดความกลัว จึงทิ้ง
ดาบลงแล้วกราบสามเณรขอขมาโทษ และถามถึงเหตุที่สามเณรไม่สะทก
สะท้านในเหตุการณ์เช่นนั้น สังกิสสามเณร ได้กล่าวข้อความเป็นธรรมเทศนา
แก่พวกโจร ทำให้พวกโจรเกิดความเลื่อมใส และขอบรรพชา สังกิสสามเณร
จึงให้พวกโจรถือเพศเป็นสามเณร แล้วนำไปยังสำนักของพระภิกษุซึ่งคอย
อยู่ด้วยความกระวนกระวาย แจ้งเรื่องทั้งหมดให้ทราบ จากนั้น สังกิสสามเณร
ได้กลับมายังสำนักของพระสารีบุตร พร้อมด้วยสามเณรทั้ง ๕๐๐ รูป พระ
สารีบุตร จึงให้สามเณร ๕๐๐ รูป อุปสมบทเป็นพระภิกษุในโอกาสต่อมา
สังกิสสามเณร ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบ
พระองค์ทรงสรรเสริญและตรัสว่า “ผู้มีศีล มีมาน มีชีวิตอยู่แม้วันเดียว

ยังดีกว่าคนทึบ มีใจไม่มั่นคง แม้มีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี” ภิกษุ ๕๐๐ รูป
เหล่านั้น ได้ฟังธรรมแล้วก็ได้บรรลุอรหัต

๔. ปฏิปทาที่น่าเฝ้าอย่าง

สังกีสสามเณร มีปฏิปทาที่น่าเฝ้าอย่าง หลายประการ คือ

๑. เป็นผู้มัวจิตใจเด็ดเดี่ยว เช่น เมื่อทราบประ คติตอนแรกเกิดของตน
แล้ว ก็ตัดสินใจแน่วแน่ว่าจะออกบวช และได้ทำตามที่ตั้งสัจใจ
นั้น หนึ่ง ในคราวที่โจร ๕๐๐ คน ขอดังภิกษุไปฆ่าบวชชายัญ
สังกีสสามเณร ก็ได้เสนอตัวให้โจรนำตนไปฆ่า โดยไม่สะทก
สะท้าน
๒. เป็นผู้ปฏิบัติตามคำของอุปัชฌาย์อาจารย์ และข้อสัจต่อก่อนหน้าที่
ได้รับมอบหมาย เช่น ที่พระสารีบุตรมอบสามเณรให้ติดตาม
พระภิกษุ ๓๐ รูป ไปอยู่ในป่า สังกีสสามเณรมิได้คัดค้าน หรือ
ขัดขืนแต่อย่างใด ยินดีปฏิบัติตามภารกิจที่พระสารีบุตรมอบหมายให้
ทำด้วยความเต็มใจ

คำถามประจำบท

๑. สังกีสสามเณรเป็นบุตรของใคร ?
๒. เหตุไรสังกิสจึงต้องการออกบวช ?
๓. เหตุไรพระสารีบุตรเถระจึงมอบหมายให้สังกีสสามเณร
ติดตามภิกษุ ๓๐ รูปไปอยู่ในป่า ?
๔. ภิกษุ ๓๐ รูป ได้ทำกตีกาอะไร ?
๕. สังกีสสามเณรได้ช่วยภิกษุ ๓๐ รูปอย่างไร ?

บทที่ ๘

ประวัติสุนสามเณร^๑

๑. ชำติภูมิ

สุนสามเณร เป็นสามเณรอีกรูปหนึ่งที่บรรพชาเมื่ออายุ ๗ ขวบ และบรรลอรหัตต์ในวันบรรพชา ขณะปลงผมเสร็จ

สุนสามเณร เป็นบุตรของอุบาสกคนหนึ่งชื่อว่า มหามุณฑะ ใน มุณฑานิกม ๗ ดงเชิงเขาแห่งหนึ่งชื่อ วิชฌาภูวี่ เดิมท่านชื่อ จูฬสุนนะ มีพี่ชายคนหนึ่ง ชื่อว่า มหาสุนนะ

๒. การบรรพชา

สุนสามเณร บรรพชาในสำนักของ พระอนรุทธเถระ เรื่องมีว่า พระอนรุทธเถระ ได้พิจารณาเห็นว่า จูฬสุนนะ มีอุปนิสัยได้สั่งสมบุญบารมี มามากควรจะบรรลอรหัตต์ จึงไปยังบ้านมหามุณฑอุบาสก แสดงความจำนง ที่จะให้จูฬสุนนะบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อทำหน้าที่อุปัฏฐากท่าน มหามุณฑอุบาสกจึงถวายจูฬสุนนะแก่พระอนรุทธเถระ เพื่อบรรพชา ตามความ ประสงค์ของพระเถระ จูฬสุนนะได้บรรลอรหัตต์ในขณะที่ปลงผมเสร็จ มี ชื่อปรากฏว่า สุนสามเณร

ต่อมา พระอนรุทธเถระ ได้พาสุนสามเณรไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้พำนักอยู่ ณ กุฏิในป่า ตามปกติพระอนรุทธเถระ เป็นผู้บำเพ็ญความเพียร มาก ในคราวนี้ ท่านเดินจงกรมจนเกิดอาพาธเพราะลมในท้องผิดปกติ

สุมนสามเณร ในฐานะเป็นอุปัฏฐาก จึงเวียนถามอาการอาพาธและเภสัชที่จะให้อาพาธนั้นระงับได้ เมื่อได้ทราบว่ อาพาธนั้น จะระงับได้ด้วยการดื่มน้ำจากสระอนินดาต สุมนสามเณร จึงอาสาไปนํานํ้ามาถวายพระอุปัชฌาย์

ที่สระอนินดาต มีพญานาคชื่อ บันนกะ อาศัยอยู่ สุมนสามเณร จึงขอ นํ้าจากบันนกะนาคราชนั้น โดยได้แจ้งความประสงค์ในการนํานํ้าจากสระอนินดาตไปทำเป็นเภสัชถวายพระอุปัชฌาย์ แต่บันนกะนาคราชไม่ยอมให้ สุมนสามเณร จึงใช้วิธีทำอธิปาฏิหาริย์บังคับเอานํ้าจากสระอนินดาตไปได้สำเร็จ

บันนกะนาคราช พ่ายแพ้แก่อธิปาฏิหาริย์ของสุมนสามเณร มีความอับอาย และโกรธมาก จึงติดตามสุมนสามเณรไปจนถึงสำนักพระอนูรุธเถระ เรือนท่านว่า สุมนสามเณรนํานํ้ามาโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่สุมนสามเณรได้เวียนให้พระเถระทราบว่าได้นํ้ามาถูกต้องแล้ว พระเถระจึงดมนํ้าและหายจากอาพาธในทันที พระอนูรุธเถระ ได้พูดให้บันนกะนาคราชเข้าใจ พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่า สุมนสามเณรเป็นผู้มีความสามารถมาก มีฤทธิ์มาก บันนกะนาคราช จึงผูกไมตรีกับสุมนสามเณร และปวารณาให้ใช้ได้เมื่อมีความต้องการ

ต่อมา พระอนูรุธเถระ ได้นำสุมนสามเณรไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พวกภิกษุเห็นสุมนสามเณร ได้จับเรือที่หัวบัง hubang แขนบัง และถามเป็นเชิงล้อเล่น สุมนสามเณร มิได้แสดงอาการผิดปกติแต่อย่างใด พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้ว มีพระประสงค์จะประกาศเกียรติคุณของสุมนสามเณร จึงตรัสว่า พระองค์ทรงต้องการนํ้าจากสระอนินดาต และมีพระบัญชาให้พระอานนที่ประชุมสามเณรจำนวน ๕๐๐ รูป

ในจำนวนนี้ สุมณสามเณรอายุน้อยที่สุด พระอนันท์ ถามหาสามเณรผู้
สามารถนำน้ำจากสระอโนดาตมาถวายพระพุทธเจ้า ก็ไม่มีสามเณรรูปใดอาสา
พระอนันท์ ถามความสมัครใจมาโดยลำดับจนถึงสุมณสามเณร จึงได้ผู้อาสา
สุมณสามเณรได้ไปยังสระอโนดาต และบอกความประสงค์ให้บันนกนาคราช
ทราบ บันนกนาคราชก็นำน้ำมาส่งถึงที่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้ภิกษุทั้งหลาย
ดูความสามารถของสุมณสามเณร ซึ่งสามารถให้พญานาคนำน้ำมาส่งถึงที่
ได้ และทรงยกย่องสุมณสามเณรอย่างสูง ถึงขั้นที่ทรงประทานอุปสมบท
พิเศษแก่เธอ ในขณะที่มีอายุเพียง ๗ ปี เรียกว่า *ทายัชชอุปสมบท*

๓. จริยาที่น่าเอาอย่าง

สุมณสามเณร มีจริยาที่น่าเอาอย่างหลายประการ เช่น

- ๑) เป็นผู้เชื่อฟังบิดา รู้จักเหตุผลและยอมรับสิ่งที่ตั้งงาม กล่าวคือ
ในสมัยที่พระอนุรุทธเถระ แสดงความจำนงอยากได้จุฬสุมณะ
มาบรรพชา และได้ขอต่ออุบาสกผู้บิดา เมื่อบิดาถวายเธอแก่
พระเถระ จุฬสุมณะก็ได้ขัดข้อง ได้ทำตามความต้องการของ
บิดา ทั้งที่ต้องแยกไปอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนและบิดามารดา
ของตน ทั้งนี้ เพราะรู้เหตุผลว่า บิดาของตนและพระเถระทำ
เช่นนั้นด้วยความประสงค์ดี มองเห็นว่า บรรพชาจะเป็นทางแห่ง
ความดี และความเจริญก้าวหน้าของตน
- ๒) เป็นคนกตัญญูกตเวที คือ ในคราวที่พระอนุรุทธเถระ ซึ่งเป็น
พระอุปัชฌาย์ อาพาธด้วยโรคลมกำเริบ สุมณสามเณร ได้เอาใจ
ใส่ถือเป็นภาระในการพยาบาลท่าน เมื่อพระอุปัชฌาย์ต้องการน้ำ

จากสระโนดาค เธอก็ไปนำมาถวาย ทั้งที่ต้องฝ่าอันตรายจาก
พญานาค

- ๓) เป็นผู้กล้าหาญในการทำความคิด คือ ด้วยความกตัญญูกตเวที
ต้องการจะช่วยอุปัชฌาย์ของตนให้หายอาพาธ สุนนสามเณร
กล้าเดินทางไปยังสระโนดาคที่พญานาครักษา และต่อสู้กับ
พญานาคจนนำมาได้สำเร็จ.

คำถามประจำบท

๑. สุนนสามเณรเป็นบุตรของใคร ?
๒. สุนนสามเณรมีชื่อเดิมว่าอย่างไร ?
๓. ทำไมพระอนุรุทธจึงบรรพชาให้สุนนสามเณร ?
๔. สุนนสามเณรได้บรรลุธรรมหรือไม่ ?
๕. สุนนสามเณรมีจริยาที่น่าเอาอย่างอย่างไรบ้าง ?

บทที่ ๙

ประวัติพระเจ้าพิมพิสาร

๑. ชาตภูมิ

พระเจ้าพิมพิสาร เป็นพระราชาแห่งแคว้นมคธ ซึ่งเป็นแคว้นที่ใหญ่ และมีอำนาจมากที่สุดแคว้นหนึ่งในสมัยพุทธกาล มีเมืองหลวงชื่อว่า ราชคฤห์ พระองค์ได้ครองราชสมบัติอยู่เป็นเวลา ๕๒ ปี

พระเจ้าพิมพิสารมีกรรมเหตุนามว่า เวเทหิ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามหาโกศล แห่งแคว้นโกศล มีพระราชโอรสซึ่งประสูติจากพระนางเวเทหิ ๑ องค์ พระนามว่า อชาตศัตรู

นอกจากนี้ พระเจ้าพิมพิสารยังมีเหลืออื่น ๆ อีกหลายองค์ คือ

— พระนางเขมา กล่าวกันว่า ตอนแรกพระนางเขมา ไม่ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงพรณนาความสวยงามของวัดเวฬุวันให้ทรงสดับ จึงเสด็จไป

— พระนางปทุมวดี เป็นสตรีในราชสำนัก มีโอรส ๑ องค์ พระนามว่า อภัย

พระองค์ มีพระโอรสพระราชธิดาที่ประสูติจากสตรีอื่นอีก คือ

— พระโอรสที่ประสูติจากนาง อัมพปาลี ๑ องค์ คือ วิมลโกณฑัญญะ

— พระโอรสที่ประสูติจากสตรีอื่นอีก ๒ องค์ คือ สีลวะ และ ขยเสนะ

— พระธิดานามว่า จันตี ประสูติจากสตรีผู้ใดผู้หนึ่งไม่ปรากฏชัด

๒. ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ต้น กล่าวกันว่า พระองค์เป็นพระสหายกับพระพุทธเจ้าสมัยที่ยังทรงเป็นพระกุมารด้วย พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงมีความสนิทสนมกับพระราชนัดดาของพระเจ้าพิมพิสาร อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการกำหนด อาจแบ่งระยะของความสัมพันธ์นั้นออกเป็น ๒ ตอน คือ

๑) ความสัมพันธ์ก่อนกาลตรัสรู้

พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงพบพระพุทธเจ้าครั้งแรก ในสมัยที่พระมหาบุรุษเสด็จออกบวชหาเสด็จมาพักที่เชิงเขาปิตะวะแคว้นมคธ ในสมัยนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ทรงเป็นมหาอุปราช ยังมีได้ราชาภิเษก พระองค์ทรงพอพระทัยในบุคลิกลักษณะของพระมหาบุรุษมาก จึงทูลเชิญให้ครองราชสมบัติครั้งหนึ่งแห่งแคว้นมคธ แต่พระมหาบุรุษทรงปฏิเสธ และตรัสบอกถึงความตั้งพระทัยของพระองค์ที่จะออกผนวช เพื่อแสวงหาอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระเจ้าพิมพิสาร ทรงแสดงความยินดีด้วย และทูลขอต่อพระมหาบุรุษว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จกลับมาโปรดพระองค์ด้วย

๒) ความสัมพันธ์หลังกาลตรัสรู้

พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงสร้างวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และกรุงราชคฤห์เป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก กล่าวคือ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ทรงเริ่มประกาศพระศาสนา ครั้น
ได้สาวกมากพอสมควรแล้ว เช่น ชฎิล ๓ พันองค์ พร้อมทั้ง
บริวาร เป็นต้น พระองค์ได้เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วย
ภิกษุชฎิลเหล่านั้น เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารได้
ทรงสดับข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า จึงพร้อมด้วยข้าราชการ
และประชาชน เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นนั้น พระพุทธองค์
ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด พระเจ้าพิมพิสาร
พร้อมทั้ง ข้าราชการและประชาชนจำนวนมากได้บรรลุโสดา-
ปัตตผล ประกาศพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา และ
ได้ถวายพระราชอุทยานเวศวัน ให้เป็นวัดที่ประทับของ
พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ดังนั้น วัดเวศวัน จึงเป็นวัดแห่ง
แรกในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ พระเจ้าพิมพิสาร ยังได้ทรงอุปถัมภ์บำรุง
พระพุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก เช่น ได้พระ
ราชทานหมอข้าวโกมารกัช ซึ่งเป็นแพทย์ประจำราชสำนัก
ให้เป็นหมอประจำองค์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

๓. พระราชโอรสปลงพระชนม์

พระเจ้าพิมพิสาร มีพระราชโอรสผู้หลงผิดพระองค์หนึ่ง คือ พระเจ้า
อชาตศัตรู ซึ่งประสูติจาก พระนางเวเทหิ และเป็นรัชทายาท ก่อนประสูติ
ขณะทรงพระครรภ์ พระนางเวเทหิ ทรงมีอาการแพ้พระครรภ์ ทรงกระหาย
อยากเสวยพระโลหิตจากพระพาหาข้างขวาของพระสวามี พระเจ้าพิมพิสาร

จึงกรีดเอาพระโลหิตของพระองค์ให้พระนางเวเทหิเสวย โหราจารย์ได้
ทำนายว่า พระราชโอรสของพระองค์ จะทำปิตุฆาต คือ ปลงพระชนม์
พระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงรักใคร่พระราชโอรสมาก แม้จะได้ทรงสดับ
คำทำนายที่ร้ายแรงเช่นนั้น และแม้พระนางเวเทหิจะได้ทรงพยายามทำลาย
พระครรภ์เพื่อป้องกันภัยแก่พระองค์ แต่เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ ก็ทรง
ห้ามเสีย และโปรดให้ดูแลรักษาพระครรภ์เป็นอย่างดี เมื่อพระราชโอรส
ประสูติแล้ว ได้ทรงขนานพระนามว่า *อชาตศัตรู* (ผู้เกิดมาไม่เป็นศัตรู)
เมื่ออชาตศัตรูเจริญวัยขึ้น ได้เลื่อมใสในพระเทวทัต จึงถูกพระเทวทัต
ชักชวนให้ทำปิตุฆาต

พระเทวทัตนั้น มีความมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูง สำคัญคนผิด ประารถนาจะ
เป็นใหญ่ในคณะสงฆ์ จึงแยกตนออกจากคณะสงฆ์ รวบรวมสาวกได้จำนวน
หนึ่ง ได้วางแผนเอาเจ้าชายอชาตศัตรูเป็นเครื่องมือ สร้างเสริมกำลังของตน
โดยยุยงเจ้าชายอชาตศัตรูว่า เจ้าชายควรรับขึ้นครองราชย์เป็นใหญ่ฝ่าย
อาณาจักรคู่กับตน ซึ่งจะเป็นใหญ่ฝ่ายคณะสงฆ์ และแนะวิธีแก่เจ้าชายว่า
ให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร แล้วสถาปนาพระองค์เองเป็นพระเจ้า
แผ่นดินส่วนพระเทวทัต ก็จะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า ตั้งตนเป็นศาสดา
ปกครองคณะสงฆ์

เจ้าชายอชาตศัตรู หลงอุบายของพระเทวทัต ในเบื้องต้น จะลอบ
ปลงพระชนม์พระราชบิดา แต่ถูกจับได้ พระเจ้าพิมพิสารทรงสอบถามทราบว่า
ต้องการราชสมบัติ พระองค์ก็มีมอบราชสมบัติให้ แต่พระเทวทัตยังยุยงพระ
เจ้าอชาตศัตรู ให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารต่อไปอีก โดยให้เหตุผลว่า

พระเจ้าพิมพิสารอาจยึดอำนาจกลับคืนมาก็ได้ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงมีพระบัญชาให้ขังพระราชบิดาของพระองค์ ห้ามมิให้คนอื่นเข้าพบนอกจากพระนางเวเทหิ และต่อมา ทรงห้ามเด็ดขาด แม้แต่พระนางเวเทหิเองก็มีให้ทรงเข้าพบ^{๕๕} ทั้งนี้ เพื่อปิดกั้นหนทางมิให้พระนางเวเทหิมีโอกาสชุกช่อนอาหารเข้าไปถวายพระสวามี และจะได้เร่งให้พระเจ้าพิมพิสารสวรรคตไปตามแผนการ แต่พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นอริยบุคคล สามารถเสวยสุขมีความสุขอัมพะทัยได้ ด้วยการเสด็จจงกรม จึงทรงพระชนม์อยู่ต่อไปได้อีก ในขั้นสุดท้าย พระเจ้าอชาตศัตรูจึงให้ผ่าพระบาทของพระเจ้าพิมพิสารเสียบทั้งสองข้าง เพื่อไม่ให้เสด็จจงกรมได้ต่อไป เป็นเหตุให้พระองค์สวรรคต

ในขณะเดียวกับที่พระเจ้าพิมพิสารสวรรคตนั้นเอง พระโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูก็ประสูติ พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงมีความรักใคร่เสน่หาในพระโอรสมาก จึงทรงสำนึกขึ้นได้ว่า พระเจ้าพิมพิสารคงจะทรงรักใคร่พระองค์เช่นนั้นเหมือนกัน ครั้นสำนึกได้แล้วก็รีบตรัสสั่งให้ปล่อยพระราชบิดา แต่ปรากฏว่า พระราชบิดาได้สวรรคตเสียก่อนแล้ว ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเสียพระทัยเป็นอันมาก และได้จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระราชบิดาอย่างสมพระเกียรติ

๔. ปฏิปทาที่น่าเอาอย่าง

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงมีพระปฏิปาท่าน่าเอาอย่างหลายประการ เช่น

- ๑) ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวาง เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม ดังจะเห็นได้ในกรณีที่ทรงเชิญให้พระมหาบุรุษบรรพชาสมบัตินในแคว้นมคธ โดยมีได้ทรงหวงแหนหรือตระหนี่ และทรงยินดีมอบ

ราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส ในเมื่อพระราชโอรสปรารถนา
โดยมิให้ต้องมีเหตุร้ายเนื่องจากการแย่งราชสมบัติ

๒) ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยพระราชศรัทธาอย่าง
แท้จริง ทรงถวายวัดแห่งแรก ทรงนำข้าราชการและประชาชน
เข้าถึงพระรัตนตรัย ทรงช่วยให้กรุงราชคฤห์ที่พระองค์ทรง
ปกครอง ได้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็น
แห่งแรก กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปอย่าง
กว้างขวาง เพราะอาศัยพระบรมราชูปถัมภ์ ของพระองค์เป็น
ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง

๓) ทรงเอาพระทัยใส่ในความเสื่อมความเจริญของพระศาสนา
ทรงทำหน้าที่ของอุบาสกที่ดี หาทางส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธ-
ศาสนาให้มั่นคงและเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ เช่น
— ครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงพระราชดำริถึงการที่พวกปริพาชก
อัญญเดียรถีย์ ได้ประชุมกันแสดงธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ
๑๕ ค่ำ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ มีประชาชนสนใจและเลื่อมใส
ไปฟังธรรมมาก ทรงเห็นว่า เป็นวิธีการที่ดีอย่างหนึ่ง ทรงมี
พระประสงค์จะให้มีการปฏิบัติอย่างนั้นบ้างในพระพุทธ-
ศาสนา จึงทรงนำความขึ้นกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้า
ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันในวันเช่นนั้นบ้าง เป็น
เหตุให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวันธรรมสวนะ และให้
เกิดมีการทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ในโอกาสต่อมา

— ครั้งหนึ่ง พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระปิ่นทวัจนะ ทำ
ความสะอาดเงอมเขาด้วยความประสงค์จะทำให้เป็นที่หลัก
เริ่ม จึงทรงถวายคนงานวัด (อารามิก) เพื่อช่วยทำการ
งาน พระปิ่นทวัจนะไม่รับ เพราะยังไม่มีพุทธานุญาตใน
เรื่องนั้น พระองค์ก็ทรงขอให้พระเถระไปกราบทูลพระ
พุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้คนงานวัดได้
ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงถวายคนงานวัดแก่
พระปิ่นทวัจนะ ถึง ๕๐๐ คน

คำถามประจำบท

๑. พระเจ้าพิมพิสารทรงพบพระพุทธเจ้าครั้งที่ไหน ? และ
ได้ทรงทำอะไรในครั้งนั้นบ้าง ?
๒. ใครถวายวัดแห่งแรก ? จงเล่าความเป็นมาโดยย่อ ?
๓. อชาตศัตรูคือใคร ?
๔. พระเทวทัตเกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสารอย่างไร ?
๕. ท่านให้คติอะไรบ้างจากประวัติของพระเจ้าพิมพิสาร ?

บทที่ ๑๐

ประวัตินางสุชาดา

๑. ชาตภูมิ

นางสุชาดา เป็นธิดาของ เสนียกุมภ์ ในหมู่บ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา เมื่อเติบโตขึ้นได้ตั้งความปรารถนา ณ ต้นไทรแห่งหนึ่งว่า “ถ้าได้สามีซึ่งมีชาติสกุลเสมอกัน และได้บุตรชายในการคลอดครั้งแรก จะทำพิธีกรรมบวงสรวงทุกปี”

ในกาลต่อมา นางได้สามีและบุตรชายตามความปรารถนา ประสงค์จะทำพิธีกรรมบวงสรวงแก่เทพเจ้าประจำต้นไทร ตามที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้ จึงให้นางปุลณทาสี ไปทำความสะอาดบริเวณต้นไทร เพื่อตนจะไปประกอบพิธีกรรม

๒. ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระมหามุรุข

ในกาลนั้น พระมหามุรุขทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ตั้งพระทัยว่าจะเสวยพระกระยาหารแล้วบำเพ็ญ ความเพียรทางจิตตามวิถีทางแห่งปัญญาต่อไป จึงได้เสด็จมาประทับนั่ง ณ โคนต้นไทรนั้น รอเวลาออกทรงภิกขาจาร

นางปุลณทาสี ได้เห็นพระมหามุรุข เข้าใจว่าเป็นเทวดาแห่งต้นไทร จึงกลับไปแจ้งเรื่องให้นางสุชาดาทราบ นางสุชาดาดีใจมาก ได้บรรจุข้าวมธุปายาสใส่ถาดทอง นำไปยังต้นไทรนั้น ได้เห็นพระมหามุรุขแล้วบังเกิดความปลาบปลื้มปีติ ได้วางถาดข้าวมธุปายาสลงบนพระหัตถ์ของพระ

มหาบุรุษ แล้วกล่าวอธิษฐานก่อนจะหลับไปว่า “ขอความปรารถนาของท่านจงสำเร็จ เหมือนดังที่ความปรารถนาของข้าพเจ้าได้สำเร็จแล้ว”

พระมหาบุรุษ รับภาตข้าวมธุปายาสแล้วเสด็จไปยังวิมมังกมน้ำเนรัญชรา ทรงสنانแล้วทำข้าวมธุปายาสเป็นก้อนได้ ๔๘ ก้อน เสวยแล้วทรงลอยภาตในแม่น้ำนั้น ครั้นแล้ว จึงทรงเริ่มบำเพ็ญเพียรตามแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิบัติโดยลำดับ จนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

โดยนัยดังกล่าวมานี้ ข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดาถวายแก่พระมหาบุรุษ จึงถือว่าเป็นบิณฑบาตอันเลิศ เพราะเป็นพระกระยาหารมื้อแรกก่อนที่พระมหาบุรุษจะได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสยกย่องบิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายนี้ว่า เป็นยอดของบิณฑบาต เสมอกันกับบิณฑบาตที่นายจุนทะถวาย ก่อนที่พระองค์จะปรินิพพาน

๓. ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ^๒

ต่อมา เมื่อพระมหาบุรุษตรัสรู้แล้ว เสด็จมาประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน วันหนึ่ง บุตรของนางสุชาดา คือ ยสกุละบุตร เกิดความเบื่อหน่ายในกามคุณ ออกจากบ้านไปหาความสงบและปลอดโปร่งจิตใจข้างนอก เดินเรื่อยมาจนถึงที่พระพุทธเจ้าทรงจงกรมอยู่ ได้พบพระพุทธองค์และฟังธรรมจากพระองค์ ก็ได้ธรรมจักขุ ฝ่ายบิดาคือสามีของนางสุชาดา ตามหา ยสกุละบุตรไปถึงสำนักของพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาบรรลุนิโศดาปัตติผล ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นคนแรก ยสกุละบุตรซึ่งนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง

๑. ที. มหา. ๑๐/๑๒๖/๑๕๘.

๒. วินย. ๔/๒๕/๒๘.

แก้บิดาของตน ก็บรรลุลูกหัดผล บิดาทราบเรื่องแล้วก็เห็นชอบให้ขสกุณบุตร
บวช ณ ที่นั้น แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระยสะให้เสด็จ
ไปรักษาที่บ้านของตน

เช้าวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่บ้านของนางสุชาดาพร้อมด้วย
พระยสะ หลังจากเสวยพระกระยาหารแล้ว ได้ทรงแสดงธรรมโปรดบิดามารดา
และภรรยาเก่าของพระยสะ มารดาของพระยสะคือนางสุชาดา ได้บรรล
โสดาปัตติผล พร้อมกับลูกสะใภ้ และได้เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยว่าเป็น
ที่พึ่งพระลิกในโอกาสนั้น ด้วยเหตุนี้ นางสุชาดาจึงเป็นอุบาสิกาคณแรก
ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ ในกาลต่อมา พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงประกาศ
ยกย่องนางสุชาดาในตำแหน่งเอกทักกะเลศกว่าอุบาสิกาทงหลายในทางถึงพระ
รัตนตรัยว่าเป็นสรณะก่อนคนอื่น

๔. บทบาทสำคัญ

ตามประวัติข้างต้น จะเห็นว่า นางสุชาดามีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับ
พระพุทธศาสนาดังนี้ คือ

- เป็นผู้ถวายบิณฑบาตมอสำคัญแก่พระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะ
ได้ตรัสรู้ บิณฑบาตนั้น เป็นเครื่องสนับสนุนให้พระองค์มีกำลัง
พระวรกายพอที่จะบำเพ็ญความเพียรจนได้ตรัสรู้
- บุตรชายของนางได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุรุ่นแรกในพระพุทธ-
ศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งออกประกาศพระศาสนา และเป็น
มหาสาวกคนหนึ่ง นอกจากนั้น นางเองพร้อมครอบครัวก็ได้
ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชน ตั้งแต่ต้นพุทธกาล นับว่านางมี
ส่วนสนับสนุนพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนาเป็นอันมาก

คำถามประจำบท

๑. นางสาวดาเป็นธิดาของใคร ? ได้ตั้งความปรารถนา ณ ที่ไหน ? ว่าอย่างไร ?
๒. นางสาวดาได้ถวายอะไรแก่พระมหาบุรุษ ? และมีผลอย่างไร ?
๓. บุตรของนางสุชาดาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอย่างไร ?
๔. นางสาวดาเป็นเอตทัคคะทางไหน ?
๕. ท่านชอบใจประวัติตอนไหนของนางสุชาดา ?

บ. ภาควิชาธรรม

บทที่ ๑

ศีลธรรม ๓ เทศนา ๒

ก. ศีลธรรม ๓

ศีลธรรม คือ ธรรมที่ดี หรือ คำสอนของสัตว์บุรุษ ในที่นี้
หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือ หลักพระพุทธศาสนา มี ๓ อย่างคือ

๑. ปริยัติศีลธรรม การศึกษาเล่าเรียนคำสอน
๒. ปฏิบัติศีลธรรม การปฏิบัติตามคำสอน
๓. ปฏิเวธศีลธรรม การบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ

ความหมาย

๑. ปริยัติศีลธรรม คือ การศึกษาเล่าเรียนพุทธพจน์ ได้แก่
พระไตรปิฎก คือ

๑) วินัยปิฎก ว่าด้วยระเบียบข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าทรง
บัญญัติไว้ ทั้งที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาตสำหรับยึดถือ
ปฏิบัติ เพื่อความเรียบร้อยในการปกครองคณะสงฆ์

๒) สุตตันตปิฎก ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงแก่บุคคลหรือกลุ่ม
ชนประเภทต่าง ๆ ในโอกาสแตกต่างกัน โดยปรารภเหตุ
ต่าง ๆ เป็นเรื่องเล่าบ้าง สอนทาบบ้าง คำบรรยายบ้าง

เป็นต้น ชักเยื้องคำอธิบายให้เหมาะกับอรรถาสัยและภูมิ
ปัญญาของบุคคลหรือกลุ่มชนนั้น ๆ ในสถานการณ์นั้น ๆ

- ๓) อภิธรรมปิฎก ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงจำเพาะเนื้อหา
หรือตัวหลักวิชา คือ กล่าวแต่ธรรมล้วน ๆ ไม่กล่าวถึงเรื่อง
ราวหรือบุคคล เช่น เรื่องขันธ ๕ ก็แสดงเฉพาะความหมาย
และรายละเอียดของขันธ ๕ อธิบายไปตามลำดับ ให้เห็น
ชัดเจนแต่ละชั้นธัญจบ

๒. ปฏิบัติศีลธรรม คือ การปฏิบัติตามคำสอน ได้แก่การปฏิบัติ
ตามแนวไตรสิกขา คือ

- ๑) ศีล คือ การสำรวมระวังรักษากายวาจาให้เป็นปกติ
ตามระเบียบข้อบังคับ ความมีวินัย และเลียงชีวิตในทาง
สุจริต ศีลมีหลายประเภท กำหนดขึ้นให้เหมาะกับสภาพ
ชีวิตที่มีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เป็นหลายระดับ เช่น

- (๑) ศีล ๕
(๒) ศีล ๘ หรือ ศีลอุโบสถ
(๓) ศีล ๑๐
(๔) ศีล ๒๒๗
(๕) ศีล ๓๑๑ (สำหรับภิกษุณี)

การรักษาศีล เป็นเครื่องรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่าง
บุคคล ป้องกันไม่ให้ข่มเหง เบียดเบียน ชิงกันและกัน
ระงับความเคียดรอน ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย
ในสังคม และทำให้บุคคลมีความสงบสุขทางจิตใจ มีจิต

มุ่งหมาย เพื่อวางพื้นฐานแห่งการอบรมจิต ซึ่งเป็นการ
ปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไปอีก คือขั้นสมาธิและปัญญา

- ๒) **สมาธิ** คือ การอบรมจิต ปลุกฝังคุณธรรม ทำจิตใจให้
มั่นคงในความดีงาม การฝึกสมาธิ ที่ทำตามหลักการมีแบบ
แผน ซึ่งกำหนดไว้โดยเฉพาะ ได้แก่วิธีที่เรียกว่าสมถะ ซึ่ง
หมายถึงการทำจิตใจให้สงบนิ่ง แน่วแน่ อยู่กับอารมณ์
อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดความหนักแน่น มั่นคง มีพลัง
ควรแก่การใช้งาน นำไปใช้ประโยชน์ได้ผลดี โดยเฉพาะ
ในการคิดการพิจารณาฝึกอบรมปัญญา โดยนัยนี้ การ
ฝึกสมาธิจึงมีจุดมุ่งหมาย เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการเจริญ
ปัญญาให้รู้แจ้งสิ่งทั้งหลาย ถูกต้องตามความเป็นจริง
ซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงสุด

- ๓) **ปัญญา** คือ การอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ
ในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนจิต
หลุดพ้นจากกิเลส ไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ๆ วิธีฝึกอบรมปัญญา
ให้เกิดความรู้แจ้งดังที่กล่าวมานี้ เรียกว่าวิปัสสนา

๓. **ปฏิเวธศีลธรรม** คือ การบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ ที่เรียก
ว่า โลกุตตรธรรม ๔ โดยลำดับ คือ

๑) **มรรค ๘**

(๑) โสดาปัตติมรรค

(๒) สกทาคามิมรรค

(๓) อนาคามิมรรค

(๔) อรหัตตมรรค

๒) ผล ๔

- (๑) โสดาปัตติผล
- (๒) สกทาคามีผล
- (๓) อนาคามีผล
- (๔) อรหัตตผล

๓) นิพพาน ๑

สัทธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เป็นผลส่งต่อกันตามลำดับ คือ ปรียัตติ ศึกษาเล่าเรียนให้เข้าใจถูกต้องแล้ว ย่อมให้การปฏิบัติดำเนินไปอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ไขว่เขวออกนอกทาง และโดยอาศัยการปฏิบัติถูกต้อง ย่อมได้รับผลที่เร็วกว่า ปฏิเวธ

บ. เทศนา ๒

เทศนา แปลว่า การแสดง หมายถึง วิธแสดงธรรม คือวิธีชี้แจงแสดงหลักธรรมหรืออธิบายเนื้อหาความ การอธิบายให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรม แบ่งตามวิธีแสดงมี ๒ อย่าง คือ

๑. ปุคคลาธิษฐาน แสดงโดยยกคนขึ้นตั้ง
๒. ธัมมาธิษฐาน แสดงโดยยกธรรมขึ้นตั้ง

ความหมาย

๑. ปุคคลาธิษฐาน แสดงโดย ยกคนขึ้นตั้ง คือ ถือนุบุคคลเป็นหลัก เช่น สั่งสอนว่าคนควรประพฤติอย่างนั้น ๆ ชี้แจงหรือบรรยายว่า คนที่มีคุณธรรมอย่างนั้น ๆ หรือทำกรรมเช่นนั้น ๆ จะได้รับผลอย่างนั้น ๆ ท่าน

๑. สัทธมมปฎกาสินี ๑๑; ดูคำอธิบายในคัมภีร์เนตติปกรณ ฉบับพิมพ์ในประเทศไทย อังกฤษ หน้า ๑๖๔-๑๖๕ (ประเทศไทยยังไม่ได้พิมพ์)

แสดงตัวอย่างไว้เช่น พุทธพจน์ว่า “บุคคลเอาใจสำรวจทั่วทุกทิศแล้ว ไม่พบพานผู้ใด ซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเอง ทราบชัดว่า คนอื่นที่รักตน มากเหมือนกัน เพราะเหตุดังนี้ ผู้รักตน จึงไม่ควรเบียดเบียน คนอื่น,” “สัตว์เหล่าหนึ่งเหล่าใดก็ตาม ทั้งที่ได้เกิดมีมาแล้ว และ ที่จักเกิดมาต่อไป ล้วนจะต้องละร่างทั้งไปหมดสิ้น ผู้ที่เข้าใจความ เกิด ทราบความทั้งนั้นแล้ว ทั้งมีความเพียร ประพฤติพรหมจรรย์,” “ภิกษุทั้งหลาย กัลยาณมิตรประกอบด้วยองค์คุณ ๗ ประการ ฯลฯ เป็นผู้ที่ไม่ควรละทิ้งไปเลยตลอดชีวิต” การแสดงโดยยกบุคคลขึ้นตั้ง อย่างนี้ เราความสนใจได้ง่าย และเข้าใจง่าย จึงเหมาะสำหรับผู้แรกศึกษา หรือคนทั่วไป ที่มีภูมิปัญญาไม่ลึกซึ้ง หรือเมื่อต้องการแสดงตัวอย่างประกอบ การอธิบาย ให้น่าสนใจและเข้าใจง่ายขึ้น

๒. ธรรมาธิษฐาน แสดงโดย ยกธรรมขึ้นตั้ง คือ ถิ่นธรรมเป็น หลักเช่น แสดงความหมาย ให้คำจำกัดความของหัวข้อธรรม อธิบายแสดง คุณและโทษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งแจกแจงละเอียด จำแนกประเภทของหลักธรรมออกไปให้ชัดเจน ท่านแสดงตัวอย่างไว้ เช่น พุทธพจน์ว่า “กามสุขอันใด ๆ ที่มีในโลก ตลอดไปถึงทิพย์สุข เทียบ ไม่ได้หนึ่งในสิบหกส่วน แห้งสุขด้วยกระษัยัตถนา,” “พระนิพพาน ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ช่างแสนสุขจริงหนอ ไร้โรค ไร้รดี เกษม เป็นที่นิโรธทุกข์,” “ภิกษุทั้งหลาย อธิบาหมีส้อย่าง ดังนี้ คือ ฯลฯ” การแสดง โดยยกธรรมขึ้นตั้งอย่างนี้ โดยปกติ จะลึกซึ้ง กว่าแสดงแบบบุคคลาธิษฐาน แต่มักจะรู้สึกแห้งแล้ง ไม่น่าสนใจ ถึง อย่างนั้น ก็เป็นสิ่งที่จำเป็น ในเมื่อจะศึกษาธรรมและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ

ให้ลึกซึ้งและชัดเจน จนถึงขั้นเข้าถึงอย่างแท้จริง จึงเป็นวิธีการที่ควรใช้
สำหรับคนที่มีความสนใจอยู่แล้ว หรือผู้มีภูมิปัญญาสูง หรือในเมื่อจะศึกษา
หลักธรรม เนื้อหาวิชา และสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ให้ลึกซึ้งชัดเจนแจ่มแจ้ง
ถึงที่สุด

การฝึกเทศนา

เทศนาทั้ง ๒ อย่างนี้ มีความสัมพันธ์กัน ดังนั้น ในการแสดง จึง
อาจใช้ทั้ง ๒ อย่างควบคู่กันไป ขึ้นอยู่กับเรื่องที่แสดง ผู้แสดง และผู้ฟัง
ที่มีความสามารถมากน้อยต่างกันอย่างไร ถ้าผู้ฟังมีสติปัญญาความสามารถ
มาก พอจะเข้าใจธรรมล้วน ๆ ได้ ก็ควรมุ่งแสดงในแบบธัมมมาธิฐาน แต่
ถ้าผู้ฟังขาดพินความรู้ ขาดความสนใจ หรือมีภูมิปัญญาน้อย ควรแสดงเน้น
ไปในแนวปุคคลาธิฐาน

ในการฝึกเพื่อเทศนาทั้ง ๒ อย่างนี้ มีข้อแนะนำดังนี้

๑. ศึกษาธรรมที่จะแสดงให้เข้าใจถูกต้อง ตรวจสอบจาก
หลักฐานที่มาหลาย ๆ แห่ง
๒. ทำความเข้าใจเนื้อหาธรรมให้ทะลุปรุโปร่งด้วยตนเอง จน
มองเห็นภาพในใจ
๓. พยายามนึกตัวอย่างในชีวิตประจำวัน เพื่อประกอบการ
แสดงให้เห็นจริง
๔. ตรวจสอบ ค้นคว้า ตัวอย่างในอดีต ที่สามารถนำมาแสดง
ให้เห็นจริงได้
๕. เมื่อแรกฝึกหัดหรือรู้ตัวว่ายังไม่สามารถหยั่งถึงอรรถแห่ง
ธรรมอย่างลึกซึ้ง ควรแสดงในแนวปุคคลาธิฐานให้มาก

แม้ผู้ที่สามารถ ก็ควรพิจารณาเรื่องที่แสดงและบุคคล
ที่ฟังแล้วเลือกแสดง ให้เหมาะกับเรื่องและบุคคลนั้นๆ
และควรกำหนดใจไว้เสมอว่า การแสดงแบบปุคคลา-
ธิยฐานแทรกในโอกาสอันควร จะเป็นเครื่องประกอบ
ช่วยประจักษ์ให้น่าสนใจ และช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น.

คำถามประจำบท

๑. สัทธรรมคืออะไร ? มีกี่อย่าง ?
๒. ปริยัติธรรม หมายถึงอะไร ?
๓. สัทธรรมมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ?
๔. เทศนามีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?
๕. มิวธผกเทศนาอย่างไรบ้าง ?

บทที่ ๒

กรรม ๓ ทวาร ๓

ก. กรรม ๓

กรรม คือ การกระทำด้วย^๔ความจงใจ หรือ การกระทำที่ประกอบ^๕
ด้วยเจตนา แบ่งตามทางที่กระทำมี ๓ อย่าง คือ

- ๑) กายกรรม การกระทำทางกาย
- ๒) วจีกรรม การกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม การกระทำทางใจ

ข. ทวาร ๓

ทวาร คือ การทำกรรม หรือ ทางเป็นที่แสดงออกแห่งการกระทำ^๕
มี ๓ อย่าง คือ

- ๑) กายทวาร ทวารคือกาย ทางกาย
- ๒) วจิตวาร ทวารคือวาจา ทางวาจา
- ๓) มโนทวาร ทวารคือใจ ทางใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับทวาร

กรรมและทวาร มีความสัมพันธ์กัน คือ

- ๑) กายกรรม แสดงออกทางกาย (กายทวาร)
- ๒) วจีกรรม แสดงออกทางวาจา (วจิตวาร)

๑. ม.ม. ๑๓/๖๔/๕๖.

๒. มงคลดุษฎีปณิ ๑/๒๔๓.

๓) มโนกรรม แสดงออกทางใจ (มโนทวาร)

ตัวอย่างกรรมที่แสดงออกทางทวารต่าง ๆ ขกฝ่ายชั่วคืออกุศลกรรม มาแสดงดังนี้

๑. กายกรรม แสดงออกทางกายทวาร คือ

- ๑) การฆ่า การทำร้ายเบียดเบียนกัน (ปาณาติบาต)
- ๒) การลักทรัพย์ (อทินนาทาน)
- ๓) การประพฤติดีในกาม (กาเมสุมิฉาจาร)

๒. วจีกรรม แสดงออกทางวจีทวาร คือ

- ๑) การพูดเท็จ (มุสาวาท)
- ๒) การพูดส่อเสียด (ปัสสุณาวาจา)
- ๓) การพูดคำหยาบ (พรุสวาจา)
- ๔) การพูดเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาปะ)

๓. มโนกรรม แสดงออกทางมโนทวาร คือ

- ๑) การเพ่งเล็งอยากได้ของเขา (อภิชฌา)
- ๒) การคิดร้ายเขา (พยาบาท)
- ๓) การเห็นผิด (มิจฉาทิฎฐิ)

กรรมฝ่ายดี คือกุศลกรรม ซึ่งตรงข้ามกับตัวอย่างข้างต้น ที่แสดงออกทางทวารทั้ง ๓ นี้ เช่นเดียวกัน

ความสำคัญของกรรมและทวาร

กรรม มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสัตว์ เป็นกฎแห่งเหตุและผล ที่กำหนดความเป็นไปแห่งชีวิต ให้ดำเนินไปตามวิถีทางแห่งกรรมนั้น ๆ กล่าวคือ กรรมดีหรือการกระทำที่ดี กำหนดให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความเจริญ

รุ่งเรือง ความสงบสุข กรรมชั่วหรือการกระทำที่ไม่ดี กำหนดให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์ต่าง ๆ ดังนั้น การจะให้ชีวิตดำเนินไปอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆว่าจะทำกรรมอะไร การควบคุม บังคับ และชักนำตนเองให้ทำเฉพาะกรรมดี จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น

ทางที่แสดงออกแห่งกรรมมี ๓ ทาง คือ กาย วาจา ใจ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับกรรมดีและกรรมชั่วอย่างแยกไม่ออก ถ้าไม่มีทวารที่ทำการไม่ได้ และเมื่อทำกรรมก็ทำได้ ๓ ทางนี้เท่านั้น ดังนั้น การควบคุมกรรมจึงทำได้ ๓ ทางเช่นเดียวกัน คือควบคุมกายวาจาและใจ หรือที่เรียกว่าทวาร ๓ ให้ทำแต่กุศลกรรม ให้แสดงแก่พฤติกรรมที่ได้ออกมา อันจะส่งผลให้มีความสุข ความเจริญ

ด้วยเหตุฉะนั้น กรรมจะดีหรือชั่ว พฤติกรรมจะแสดงออกมาอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับ การควบคุมหรือไม่ควบคุมกรรมและทวารนั้น ถ้าไม่ควบคุม ก็จะแสดงพฤติกรรมที่ไม่ดีออกมา และประกอบกรรมที่ชั่ว เช่น ขำกัน เบียดเบียนกัน ลักทรัพย์ เป็นต้น แต่ถ้าควบคุมแล้ว บ่มแสดงแต่พฤติกรรมที่ได้ออกมา และประกอบแต่กรรมดี มีไม่ขำไม่เบียดเบียนกัน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือกัน เป็นต้น

บรรดากรรม ๓ อย่างนั้น มโนกรรมสำคัญที่สุด ด้วยเหตุผล ๒ อย่าง คือ กรรมทุกอย่างเริ่มต้นจากมโนกรรม นึกคิดในใจก่อนแล้วจึงพูดด้วยวาจา หรือทำด้วยกาย อีกอย่างหนึ่ง มโนกรรมเป็นกรรมใกล้ชิด เป็นขั้นต้นที่สุด เราสะสมและทำไว้มากที่สุด เป็นพื้นฐานที่กำหนดอุปนิสัย บุคลิกภาพ และแนวทางดำเนินชีวิตทั้งหมดของเรา

ประโยชน์ของการศึกษากรรมและทวาร

๑. ทำให้ทราบว่าชีวิตเป็นไปตามกำหนดแห่งกรรม
๒. ทำให้ทราบทางแสดงออกแห่งกรรมและรู้จักควบคุมตนเองให้ทำกรรมดี แสดงออกเฉพาะพฤติกรรมที่ดี
๓. ทำให้เป็นคนมีเหตุผล รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตน และเป็นทางฝึกให้รู้จักฟังตนเอง.

คำถามประจำบท

๑. กรรมคืออะไร ? แบ่งตามทางกระทำมีเท่าไร ? กรรม
อย่างไหนสำคัญที่สุด ? เพราะเหตุใด ?
๒. กายกรรม มีอะไรบ้าง ?
๓. ทวาร หมายถึงอะไร ?
๔. กรรมและทวารมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ?
๕. จงแสดงให้เห็นความสำคัญแห่งกรรมทวาร การควบคุม
กรรมและทวาร ?

บทที่ ๓

กุศลกรรมบถ ๑๐ อกุศลกรรมบถ ๑๐^๑

ก. กุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถ คือ ทางทำความดี หรือกุศลกรรม อันเป็นทางนำไปสู่ผลดี มี ๑๐ อย่าง คือ

ก. กายกรรม ๓

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์ เคารพในกรรมสิทธิ์ของกันและกัน
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม ไม่ล่วงละเมิดประเพณีในทางเพศ

ข. วจีกรรม ๔

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ พูดแต่คำสัตย์
๕. บิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด พูดแต่คำสมานสามัคคี
๖. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน
๗. สมุพฺปฺปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

๑. ที. มหา. ๑๐/๓๐๕/๓๕๕; ที. ปา. ๑๑/๓๖๐/๒๘๔; ม. ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

ค. มโนกรรม ๓

๘. อนภิชฌา ไม่คิดเฟื่องเต่งอยากได้ของเขา ยินดีในของของตน

๙. อพฺยาปาท ไม่คิดร้ายคิดเบียดเบียนผู้อื่น มีความปรารถนาดี
หวังความสุขความเจริญแก่คนและสัตว์ทั่วไป

๑๐. สมฺมาทิฎฐิ มีความเห็นถูกต้อง เช่น เชื่อหลักกรรม เป็นต้น

ความสำคัญของกุศลกรรมบถ

การดำเนินชีวิตของบุคคล ต้องมีหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้รู้ว่า การกระทำอย่างไร จะทำให้เกิดผลดี การกระทำอย่างไร จะทำให้เกิดผลเสีย ประพฤติตนอย่างไร จึงจะทำให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ ทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคม และช่วยให้สังคมสงบสุข กุศลกรรมบถ เป็นหลักความประพฤติเบื้องต้นหรือขั้นพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลเป็นคนดี ได้ประสบผลดี และสามารถบำเพ็ญคุณความดีอย่างอื่น ๆ สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเพราะเป็นหลักความประพฤติหรือหลักความดีขั้นพื้นฐานดังนี้ จึงนับว่า เป็นระดับความประพฤติที่คนทั่วไปในสังคม ไม่ว่าจะมีความรู้หรือฐานะอย่างไร จำต้องยึดถือเป็นหลักปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวเดียวกัน จึงจะทำให้สังคมนั้นมีความสุขสงบสุข กุศลกรรมบถนี้ มีจุดหมายในการสร้างความคิด เป็นประโยชน์ ทั้งส่วนบุคคลและสังคม กล่าวคือ เมื่อแต่ละบุคคลปฏิบัติตามหลักแล้ว สามารถก่อให้เกิดความดีงาม ความสงบสุขได้ ทั้งแก่ตนและคนอื่น เป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งควบคุมการแสดงออกทั้ง ๓ ทาง คือ กาย วาจา และใจ ให้ดำเนินไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่จะให้เข้าถึงจุดหมาย จึงมีความสำคัญ ควรแก่การยึดถือปฏิบัติ

คุณประโยชน์ของกุศลกรรมบถ

๑. ทำให้มีหลักสำหรับกำหนดแนวทางความประพฤติ ในการดำเนินชีวิตที่ดี อันจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม
๒. เป็นพื้นฐานในการทำคุณความดีอย่างอื่น ทำให้มีโอกาสก้าวหน้าในคุณธรรมยิ่งขึ้นไป
๓. เมื่อประพฤติถูกต้องแล้ว ทำให้มีความมั่นใจตนเอง ในทางความประพฤติ แม้ยังมีได้ทำคุณความดีอื่นที่ยิ่งขึ้นไป ก็ชื่อว่ามีความประพฤติสุจริต ใคร ๆ ดิเตือนไม่ได้ ทำให้จิตใจผ่องใสสงบเยือกเย็น
๔. ทำให้สังคมเป็นที่ไม่มั่วเรวภัย ปราศจากการเบียดเบียนกัน บังเกิดสันติสุขและเจริญมั่นคง

ข. อกุศลกรรมบถ ๑๐

อกุศลกรรมบถ คือทางทำความชั่ว หรืออกุศลกรรมอันเป็นทางนำไปสู่ผลชั่ว มี ๑๐ อย่าง (ตรงข้ามกับกุศลกรรมบถ ๑๐ ข้างต้น)^๑

คำถามประจำบท

๑. กุศลกรรมบถ คืออะไร ?
๒. อกุศลกรรมบถ คืออะไร ?
๓. กุศลกรรมบถส่วนวัจกรรม มีอะไรบ้าง ?
๔. กุศลกรรมบถ มีความสำคัญอย่างไร ?
๕. กุศลกรรมบถ มีประโยชน์อย่างไร ?

๑. หัวข้อแสดงไว้แล้วในบทที่ ๒.

บทที่ ๔

อนุพุทธิกถา ๕

อนุพุทธิกถา คือ เรื่องที่ยกขึ้นกล่าวตามลำดับ หรือเทศนาที่แสดงตามลำดับเป็นชั้น ๆ หมายถึงพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในเบื้องต้น แก่ผู้สามารถบรรลุธรรมพิเศษ ก่อนที่จะทรงแสดงอริยสัจ ๔ มี ๕ อย่าง คือ

๑. ทานกถา เรื่องทาน
๒. สีลกถา เรื่องศีล
๓. สัคคกถา เรื่องสวรรค์
๔. กามาทันนวกถา เรื่องโทษของกาม
๕. เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสังสแห่งเนกขัมมะ

ความมุ่งหมายในการแสดงอนุพุทธิกถา

อนุพุทธิกถา เป็นพระธรรมเทศนาพิเศษ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภคอุสสัถที่มีอุปนิสัย สามารถจะบรรลุธรรมพิเศษได้ แต่เป็นผู้ไม่เคยศึกษาอบรมในทางพุทธศาสนามาก่อน ตามปกติ เมื่อทรงแสดงอนุพุทธิกถาแล้ว จะทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการต่อท้าย ดังนั้น การทรงแสดงอนุพุทธิกถา จึงเป็นการวางพื้นฐานจิตใจของผู้ฟัง โดยยกระดับความรู้ ความเข้าใจ และความรู้สึกให้สูงขึ้นเป็นชั้น ๆ จนพร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ ๔ ประการ เรียกตามที่ท่านกล่าวไว้ว่า ทรงแสดงอนุพุทธิกถา เพื่อฟอกอหังสาชัฏของเวไนยสัตว์

ให้หมดจด พร้อมทั้งรับธรรมพิเศษเหมือนซักผ้าให้สะอาด พร้อมทั้งรับ
น้ำย้อม โดยแสดงตามลำดับขั้น ดังนี้

๑. ทานกถา แสดง เรื่องทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน
สิ่งของของตนแก่คนอื่น เพื่อลดความเห็นแก่ตัว หรือสละ
ความตระหนี่ ทานเป็นหลักบำเพ็ญความดีขั้นต้น ที่สามารถทำ
ได้ง่าย และเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่สามัญของมนุษย์ เป็นวิธี
ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่าง
มนุษย์ในชีวิตประจำวัน
๒. สิลกถา แสดง เรื่องศีล คือการสำรวมระวังควบคุมกายวาจา
ให้อยู่ในระเบียบวินัย อย่างที่เรียกว่า “เป็นปกติ” ไม่มีทำ
ไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น ศีล เป็นข้อปฏิบัติที่สูงขึ้นกว่าทาน
เกี่ยวกับการฝึกฝนบังคับควบคุมจิตใจ เพื่อทำกิเลสอย่างหยาบ
ให้เบาบางหรือหมดไป การประพฤติปฏิบัติชอบอย่างสามัญ
และการประกอบสัมมาชีพ เป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อมที่จะรับ
การฝึกอบรม สร้างความหนักแน่นมั่นคงเป็นสมมติต่อไป โดย
ปกติ ทานกับศีลนี้ พุทธศาสนิกชนมักปฏิบัติควบคู่กันไป จึง
มีความสัมพันธ์กัน ทั้งในด้านการปฏิบัติและลำดับที่แสดง
๓. สักกิกถา แสดง เรื่องสวรรค์ คือ ภพที่ผู้ทำความดีจะอุปบัติ
เป็นการแสดงถึงผลแห่งการทำความคิด คือ ทานและศีล ว่าจะ
ได้รับความสุขความเจริญและสิ่งที่น่าปรารถนาต่าง ๆ อย่างไร ๆ
เพื่อให้ผู้ปฏิบัติพอใจและมั่นใจในความคิดที่ตนกระทำ ในเวลา
เดียวกัน ก็เป็นการกำหนดขอบเขตแห่งคุณค่าของทานและศีลไป

ด้วยว่า ให้ผลเพียงอุปติในสวรรค์ ซึ่งยังไม่ถึงความสิ้นความทุกข์แท้จริง เพราะยังเกี่ยวข้องกับอวิชชา เป็นสุขที่อิงอามิส อาสวะ เข้อยู่ ไม่ใช่เป็นอิสระแท้จริง

๔. กามาทนวกถา แสดง เรื่องโทษของกาม คือความรักใคร่ติดใจในสิ่งที่น่ารักชวนใคร่ มีรูปเป็นต้น ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นมีโทษ ไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่สามารถให้ความสุขสมอยากได้ ทำให้ดิ้นรนไขว่คว้าทะยานอยากยิ่ง ๆ ขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด กามในมนุษย์หรือในสวรรค์ ก็ทำให้สัตว์มีวิบากเป็นทาสของมัน เป็นทุกข์ทั้งนั้น การแสดงเรื่องโทษของกาม จึงเป็นการแสดงถึงความบกพร่องของความสุขในสวรรค์ แม้จะเป็นผลแห่งการทำความดี คือ ทานและศีล ก็ยังระคนด้วยโทษและความทุกข์ ควรที่จะหน่ายและละเสียในที่สุด

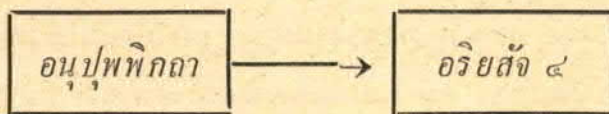
๕. เนกขัมมานิสังสกถา แสดง เรื่องอานิสงส์แห่งเนกขัมมะ คือ กล่าวถึงคุณประโยชน์แห่งการออกจากกาม หรือการสลัดตัวให้พ้นจากการผูกมัดของกามคุณ การไม่ดำเนินชีวิตอย่างผู้แสวงหาความสุข ไม่หลงมัวเมาเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม ว่าเป็นทางที่จะทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ในการออกจากกามนั้น วิธีการที่ยอมรับกันว่าได้ผลดีที่สุดก็คือการออกบวช จึงมักแปลคำเนกขัมมะอย่างรวบรัดว่า การออกบวช ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะการออกบวชเป็นการปลัดตนจากชีวิตชาวบ้านมาใช้ชีวิตอย่างสงบ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ห่างจากกาม ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีโอกาสที่จะทำจิตให้เป็นอิสระจากกเลส

ได้ง่ายกว่า ผู้ที่ออกบวชและออกจากกามได้อย่างแท้จริง ทำตนให้เป็นอิสระจากเครื่องผูกมัดได้แล้ว จะได้เสวยนิรมิตสุขก่อก่อสุขอันไม่ต้องอาศัยอามิส เข้าถึงภาวะที่เกษม คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นการออกจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง

การแสดงธรรมโดยลำดับเช่นนี้ เท่ากับเป็นการชักจูงใจผู้ฟังให้ไปสู่จุดหมายที่ต้องการ คือการออกจากความทุกข์ เมื่อผู้ฟังเห็นคล้อยตามโดยลำดับ จนถึงขั้นเบือนหน้ายกามคุณและเห็นอันสงสัของการออกบวชแล้ว จึงแสดงอริยสัจ ซึ่งเป็นสาระสำคัญที่ประสงค์ การแสดงอย่างนี้เรียกว่า อนุปฺพฬิกถา

ความสำคัญของอนุปฺพฬิกถา

การแสดงอนุปฺพฬิกถา ไม่ใช่จุดประสงค์สุดท้ายหรือสาระสำคัญแห่งเทศนา แต่เป็นเพียงการเริ่มต้น เพื่อเตรียมผู้ฟังให้เข้าหาจุดสำคัญที่เป็นเป้าหมายแห่งเทศนา คืออริยสัจ ๔ เท่านั้น หากเขียนเป็นแผนภาพจะได้ดังนี้

เมื่อเทียบการแสดงธรรมแบบนี้ กับวิธีการสอนสมัยใหม่ ซึ่งอาจเรียกว่าแบบวิทยาศาสตร์ จะเห็นได้ว่า

๑. ข้อ ๑ และ ๒ ทานกถา สีลกถา เป็นการแสดงสิ่งง่าย ๆ ที่ผู้ฟังคุ้นอยู่แล้ว เพื่อเชื่อมความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ที่จะให้ต่อไป การแสดงแบบนี้ ย่อมทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายไม่น่าเบื่อ

๒. ข้อ ๓ สັคคกถา เป็นการแสดงถึงคุณค่าแห่งความรู้เก่า เพื่อ
เร้าความสนใจให้แรงและเข้มข้น เป็นการสนับสนุนให้เชื่อม
ความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ได้ดียิ่งขึ้น

๓. ข้อ ๔ กามาทีนวกถา เป็นการแสดงความไม่เพียงพอแห่ง
ความรู้เก่า แม้จะมีผลที่น่าพอใจอยู่บ้างก็ตาม ทั้งนี้ เป็นการ
กระตุ้นให้สนใจและอยากแสวงหาความรู้ใหม่อย่างจริงจัง

๔. ข้อ ๕ เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการแสดงคุณค่าแห่งวิธีการ
แสวงหาความรู้ใหม่ กระตุ้นให้อยากได้ความรู้ใหม่ที่จะให้ต่อไป
(ในที่นี้ได้แก่อริยสัจ)

ดังนั้น อนุปฺพทิกถา จึงเป็นหลักการสอนที่เฉลียวฉลาดและได้ผล
ดีอย่างข่ง ในการเตรียมตัวผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังธรรมแก่อริยสัจต่อไป

คำถามประจำบท

๑. อนุปฺพทิกถาก็คืออะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๒. อนุปฺพทิกถามีความมุ่งหมายและความสำคัญอย่างไร ?
๓. อนุปฺพทิกถาสัมพันธ์กับหลักธรรมข้อไหน ? และสัมพันธ์
อย่างไร ?
๔. จงแสดงความหมายของสັคคกถา และกามาทีนวกถาให้
เห็นว่า เรื่องทั้งสองนั้นสัมพันธ์และต่อเนื่องกันอย่างไร ?
๕. จงอธิบายให้เห็นว่า การแสดงอนุปฺพทิกถาเป็นวิธีเทศนา
ที่เฉลียวฉลาดและได้ผลดีอย่างไร ?

บทที่ ๕

สัปปริสทาน ๘

สัปปริสทาน คือ ทานของสัตบุรุษ หรือการให้อย่างสัตบุรุษ หมายถึง การให้ทาน การแบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์อย่างคนฉลาด อย่างผู้ดี หรืออย่างปัญญาชน มี ๘ อย่าง คือ

๑. สัจจ์ เทติ ให้ของสะอาดบริสุทธิ์
๒. ปณฺธิตฺ เทติ ให้ของประณีต
๓. กาเลน เทติ ให้ในเวลาที่เหมาะสม
๔. กปฺปิยฺ เทติ ให้ของที่สมควรและเป็นประโยชน์
๕. วิเจยฺยฺ เทติ พิจารณารอบคอบก่อนจึงให้
๖. อภินฺหํ เทติ ให้สม่ำเสมอ
๗. ททํ จิตฺตํ ปสาเทติ เมื่อจะให้ก็ยินดี
๘. ทตฺวา อตฺตมโน โหติ ให้แล้วก็ดีใจ

ความหมาย

๑. ให้ของสะอาดบริสุทธิ์ ได้แก่ ให้ของที่สะอาดทางวัตถุ คือไม่สกปรก ไม่เปื้อนเปรอะเลอะเทอะ ใช้ประโยชน์ได้ ไม่น่าไม่เสีย ไม่บูดเป็นดื้อ และสะอาดทางศีลธรรม คือหามาได้โดยสุจริต ด้วยการประกอบหน้าที่การงาน เป็นต้น

๒. ให้ของประณีต ได้แก่ ให้ของที่ดัดพอสมควร เป็นของที่จัดไว้เพื่อให้โดยเฉพาะ เกิดจากจิตใจที่คิดเผื่อแผ่เสียสละ ช่วยเหลือ หรือจะ

เช็ดขูบูชาคุณความดี มิใช่ของที่เป็นเดน หรือของที่ต้องการจะทิ้งเสีย เช่น จะถวายจิวแก่พระสงฆ์ ก็ถวายชนิดที่ตบพอสมควร ซึ่งตนสามารถหามาได้ หรือจะให้เสื้อผ้าแก่คนที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ให้ชนิดที่พอควร ซึ่งจะทำให้ผู้รับยินดีที่จะใช้ประโยชน์ การให้ของประณีต บ่อมแสดงถึงเจตนา อันละเอียดบริสุทธของผู้ให้

๓. ให้ในเวลาที่เหมาะสม ได้แก่ ให้ถูกเวลา เหมาะกับกาลสมัย และเหตุการณ์ เช่น ให้เครื่องกันหนาวในเวลาเกิดความหนาว ให้ความช่วยเหลือในเวลาเกิดอภัพ อุทกภัย ให้ของขวัญและรางวัลแก่บุคคลต่าง ๆ ในโอกาสที่สมควร หรือให้ในเวลาที่เหมาะสมที่จะให้ เช่น มีสิ่งของที่จะให้ และเมื่อให้แล้วตนเองจะไม่เกิดความเดือดร้อน เป็นต้น ตลอดจนให้ในกาลพิเศษที่กำหนดขึ้น หรือที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี เช่น ให้ในโอกาสทำบุญขึ้นปีใหม่ ตรุษสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น

๔. ให้ของที่สมควรและเป็นประโยชน์ ได้แก่ ให้สิ่งที่สมควรแก่ผู้รับ ซึ่งอยู่ในวิสัยที่เขาจะใช้ประโยชน์ได้ การให้เช่นนั้น เป็นการคำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้รับจะได้เป็นสำคัญ เช่น ให้อาหารแก่ผู้ต้องการอาหาร ให้ผ้าแก่ผู้ต้องการผ้า ให้ที่อยู่อาศัยแก่ผู้ต้องการที่อยู่อาศัย ให้ยารักษาโรคแก่ผู้ต้องการยารักษาโรค มิใช่ถวายเครื่องประดับแก่พระภิกษุ หรือให้หวีแก่คนไม่มีผม เป็นต้น

๕. พิจารณารอบคอบก่อนจึงให้ ได้แก่ คิดใคร่ครวญก่อนว่า จะให้อะไร แก่ใคร อย่างไร แก่ไหน เพียงไร จะเกิดประโยชน์มากที่สุด และไม่เกิดโทษทั้งแก่บุคคลและสังคม เห็นเหตุผลแล้วจึงให้ เช่น พิจารณา

ถึงผู้รับว่าควรจะรับหรือไม่ รับไปแล้วจะเกิดประโยชน์แก่ไหน ทั้งแก่ตัวผู้รับและผู้ให้ เมื่อทราบแน่ชัดว่าจะเกิดประโยชน์คุ้มค่าแล้วจึงให้ เช่น

— จะถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์ ต้องพิจารณาถวายแก่ท่านที่ประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่าง หรือบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม

— จะให้สิ่งของแก่คนทั่วไป ต้องพิจารณาถึงความจำเป็นว่าเขา มีความจำเป็นแค่ไหน ให้เฉพาะแก่ผู้มีความจำเป็น เพื่อให้เขาได้มีโอกาส ขวนขวายรู้จักทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตนเองในกาลต่อไป ไม่ใช่ให้แก่คน เกียจคร้าน ซึ่งคอยรอรับความช่วยเหลือจากคนอื่นอย่างเดียว

๖. ให้สม่ำเสมอ ได้แก่ ให้เป็นกิจประจำ ถือว่าเป็นหน้าที่ของตน ในการที่จะให้ทาน หรือให้ความช่วยเหลือแก่คนอื่น เช่น

— ให้ทานในโอกาสต่าง ๆ ตามประเพณี ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำเสมอในเมื่อถึงโอกาสนั้น ๆ

— สำหรับบุคคลบางประเภท หรือกิจการบางอย่างที่ควรได้รับการอุปถัมภ์ หรือสนับสนุนเป็นประจำเรื่อยไปโดยภาวะการดำรงชีพ หรือโดยลักษณะของกิจการ ก็ควรให้เป็นประจำ เช่น อุบาสกอุบาสิกาบางคน ตักบาตรเป็นประจำทุกวัน หรือบริจาคบำรุงมูลนิธิการกุศลประจำทุกเดือน เป็นต้น ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่คนประสบอัคคีภัยทุกครั้งที่เกิดเหตุขึ้น เป็นต้น โดยถือเป็นที่หน้าที่ของตนที่จะช่วยเหลือเท่าที่สามารถจะทำได้

การให้สม่ำเสมอ นอกจากเป็นผลดีแก่บุคคล และกิจการต่างๆ แล้ว ยังเป็นการฝึกตนให้เป็นคนทำการต่าง ๆ อย่างจริงจังอีกด้วย

๗. เมื่อจะให้ก็ยินดี ได้แก่ มีความเต็มใจให้ ให้ด้วยจิตใจผ่องใส เบิกบาน ให้โดยอาการที่ผู้รับก็เกิดความภูมิใจหรือพอใจที่จะรับ ไม่ให้ใน

ลักษณะที่สนใจอย่างถูกต้องกับ ความยินดีหรือพอใจในขณะที่จะให้ แสดงให้เห็นคุณธรรมอันสูงในใจของผู้ให้ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีทางจิตใจอย่างมากมาย ทั้งแก่ตัวผู้ให้เอง ผู้รับ และคนที่รู้เห็นทั่วไป

๘. ให้แล้วก็ตั้งใจ ได้แก่ ไม่เสียดายสิ่งของที่ให้ ยินดีในการที่ตนได้ให้ทาน หรือให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น ไม่ทวงบุญคุณ หรือหวังให้เขาตอบแทน การตั้งใจหลังจากให้เช่นนั้น แสดงถึงเจตนามริศของผู้อื่น ซึ่งมีผลดีต่อจิตใจ เป็นเครื่องพิสูจน์ความสมบูรณ์แห่งทาน และการฝึกอบรมตนในคุณธรรม คือความเสียสละ แสดงว่าบรรเทาความเห็นแก่ตัวหรือกำจัดความตระหนี่ได้สำเร็จ ความโลภ ไม่หวนกลับมาทำลายทานครั้งนั้น ๆ ได้อีก ได้รับความสุขจากการให้และการช่วยเหลือผู้อื่น และจะเป็นปัจจัยให้เกิดความยินดี ในการบำเพ็ญทานยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ความสำคัญของสัปปริสทาน

สัปปริสทาน เป็นการให้ชนิดที่ใช้ปัญญาประกอบเป็นหลักสำคัญยิ่ง สำหรับการให้ทาน หรือให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะทำด้วยความเข้าใจเหตุผล และตระหนักในวัตถุประสงค์ของการให้ ก่อให้เกิดความผูกพันทางใจ ในการที่จะปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ โดยสรุป สัปปริสทาน มีความสำคัญ คือ

๑. ทำให้การให้ทานหรืออนุเคราะห์ เป็นไปโดยถูกต้องตามวัตถุประสงค์ เป็นผลดีทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ
๒. ทำให้ทานมีผลเต็มที่ เป็นประโยชน์แก่สังคมแท้จริง บัณฑิตการเอาทานบังหน้าในการหาเงิน หรือประพฤติดุจริตต่าง ๆ

๓. ทำให้เกิดระบบสังคมสงเคราะห์ที่แท้จริง ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ ไม่เป็นเครื่องสนับสนุนคนเกียจคร้าน ให้แอบแฝงสังคมเป็นอยู่

คำถามประจำบท

๑. สัปปริสทานคืออะไร ?
๒. ให้ในเวลาที่เหมาะสมให้ได้อย่างไร ?
๓. ก่อนให้ทานต้องทำจิตใจอย่างไร ? และให้แล้วต้องทำจิตใจอย่างไร ?
๔. ในสัปปริสทาน ๘ ข้อนั้น ท่านเห็นว่าข้อไหนสำคัญที่สุด ? มีเหตุผลอย่างไร ?
๕. สัปปริสทานมีความสำคัญอย่างไร ?

บทที่ ๖

ธรรมมีอุปการะมาก ๒

ธรรมมีอุปการะมาก คือ ธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจทั้งหลาย
และในการทำความดีทุกอย่าง มี ๒ อย่าง คือ

๑. สติ ความระลึกได้ หรือนึกได้ไม่เพลา

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว หรือรู้ชัดสิ่งทั้งนิกได้

ความหมาย

๑. สติ ความระลึกได้ ได้แก่ ความระมัดระวัง ความรอบคอบ
ความยับยั้งชั่งใจ ความไม่พลุนพลัน ความไม่หลงลืม เป็นองค์ธรรมฝ่าย
สมาธิ

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ได้แก่ ความรู้ถูกต้องตามความเป็น
จริง ความรู้จักเหตุผล ความเข้าใจชัดเจน เป็นองค์ธรรมฝ่ายปัญญา

ธรรม ๒ อย่างนี้ มักมาควบคู่กันเสมอ

ผู้มีสติและสัมปชัญญะ ย่อมมีความระมัดระวัง รู้สีกตัวอยู่เสมอใน
การทำกิจการทุกอย่าง เช่น ในการขับรถ ย่อมมีสตินึกถึงกิจที่ตนกำลังกระทำ
อยู่ ระลึกรู้ตัวเสมอว่า ตนกำลังทำหน้าที่ขับรถและกำลังขับรถอยู่ ใจจับอยู่
กับงานขับรถ ไม่เผลอเผลอเลินเลอบหลงลืม และมีสัมปชัญญะ ตระหนัก
ชัดว่าตนขับรถไปไหน ควรขับอย่างไร ไหวพจน์ต่อความเป็นไปต่าง ๆ ที่เกี่ยว
กับงานขับรถนั้น เมื่อมีสติสัมปชัญญะ เช่นนี้ ย่อมขับไม่เร็วเกินไป ไม่

ซ้ำเกินไป ระวังไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ ข้อมจับรถไปโดยความรีบร้อน
พลอดกั๊ย

คุณประโยชน์

สติและสัมปชัญญะ ที่ชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมาก เพราะมีประโยชน์
มากมายหลายประการ คือ

๑. ช่วยให้งานที่ทำ คำที่พูด สิ่งที่เกิด ไม่พลาดพลั้ง
๒. ป้องกันไม่ให้เป็นคนมีจิตใจฟุ้งซ่านฟั่นเฟือน
๓. ช่วยให้มีสมาธิในการทำงาน
๔. ทำให้มีจิตใจหนักแน่นมั่นคง เขือกเย็น รู้จักควบคุมอารมณ์
๕. ทำให้การงานสำเร็จด้วยความรีบร้อน
๖. ปิดกั้นทางที่จะเกิดความชั่วความเสียหายทั้งปวง
๗. เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้คิดทำแต่ความดี

วิธีฝึกให้มีสติสัมปชัญญะ

๑. จะทำอะไรจะพูดจะคิดอะไร ให้ใคร่ครวญเสียก่อน
๒. ให้รู้จักควบคุมอารมณ์
๓. จะทำสิ่งใดให้เอาใจจดจ่อต่อสิ่งนั้น
๔. ตรวจทานงานที่ทำแล้วให้รีบร้อน
๕. ไม่ประมาทในการทำงานทั้งปวง
๖. ให้ฝึกสมาธิ
๗. เว้นจากของมีนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ

คำถามประจำบท

๑. ธรรมมีอุปการะมาก หมายความว่าอะไร ?
๒. สติ คืออะไร ?
๓. สัมปชัญญะต่างจากสติอย่างไร ?
๔. สติสัมปชัญญะมีอุปการะอย่างไร ?
๕. มีวิธีฝึกสติสัมปชัญญะอย่างไร ?

บทที่ ๗

อธิปไตย ๓

อธิปไตย แปลว่า ความเป็นใหญ่ หมายความว่า บุคคลจะทำ
สิ่งใดมักถือเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ เป็นใหญ่ เรียกว่า อธิปไตย
มี ๓ อย่าง คือ

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปไตย ถือโลกหรือคนมากเป็นใหญ่
๓. รัชมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่

ความหมาย

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ จะทำสิ่งใดก็คำนึงถึงตนเอง
ปรารถนาจะ เกียรติยศ ศักดิ์ศรี ผลประโยชน์ ความเห็น ตลอดจน
ความชอบใจถูกใจตนเป็นประมาณว่า การนั้น จะเหมาะสมกับฐานะของตนหรือไม่
เป็นเครื่องส่งเสริมหรือกระทบกระเทือนต่อเกียรติยศของตนหรือไม่
ดังนี้ เป็นต้น อัตตอธิปไตย มีได้หลายระดับ ตั้งแต่ต่ำถึงสูง เริ่มแต่ความ
รักเกียรติรักษาฐานะ รู้จักละอายใจตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ลงไปจนถึง
ความเห็นแก่ตัว ด้วยเหตุนี้ อัตตอธิปไตยจึงมีทั้งข้อดีและข้อเสีย คือ

ก. ข้อดี

๑. ทำให้บุคคลเป็นตัวของตัวเอง จะทำสิ่งใดมิได้หวังพึ่งคนอื่น
๒. ทำให้ตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ได้รวดเร็ว ไม่ต้องคอยให้
คนอื่นมาบังคับ หรือรอฟังเสียงคนอื่น

๓. ทำให้เป็นคนรักฐานะ รักเกียรติ รักศักดิ์ศรี รมัถะวัง
ตัว มีความละเอียด ละเว้นความชั่วบางอย่างได้ และทำ
ให้เกิดความเพียรพยายามจะทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จ เพื่อ
ให้สมกับฐานะและเกียรติยศของตน

ข. ข้อเสีย

๑. เป็นเหตุให้ทำการงานผิดพลาดได้ง่าย เพราะตัดสินใจโดย
ถือตนเป็นใหญ่ จึงอาจขาดความรอบคอบได้
๒. ทำให้ขาดคนสนับสนุน หรือผู้ช่วยเหลือ ผู้ทำอะไร ถือ
เอาแต่ความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่รับฟังความเห็นของ
คนอื่น ก็ย่อมจะไม่มีใครช่วยเหลือหรือสนับสนุน ทำให้
ขาดกำลังสำคัญอย่างหนึ่ง ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน
๓. การถือตนเป็นใหญ่อย่างเลว ที่คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์
ของตน หรือถือเอาความชอบใจตนเป็นประมาณ ทำให้เป็น
คนเห็นแก่ตัว อาจเป็นเหตุให้ทำการที่ชั่วร้าย ถือความ
เดือดร้อน เป็นผลเสียหาประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ปรารถนาความนิยมหรือ
เสียงกล่าวขานของคนส่วนมากเป็นประมาณ เป็นลักษณะแห่งความไม่
เชื่อมั่นในตนเอง จะทำอะไร ก็มักจะต้องคอยฟังว่าคนเขาจะว่าอย่างไร จะทำ
อย่างนั้นอย่างนี้ ก็กลัวว่าคนเขาจะติฉินนินทา คอยดูคนอื่นว่าเขาจะทำ
หรือไม่ เมื่อคนอื่นทำ ตัวเองจึงทำตาม ขาดความคิดรอบคอบว่าผิดถูกหรือ
ไม่ การเลียนแบบกัน เอาอย่างกัน เกิดจากความคิดแบบโลกาธิปไตย
เป็นสำคัญ คนในชาติใดหนักในโลกาธิปไตย ชาตินั้น ก็จะไม่ม่เอกลักษณ์

เป็นของตัว หรือถ้ามี ก็จะต้องเสียเอกลักษณ์นั้นไปโดยง่าย ไม่มีขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนเอง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม โลกา-
ธิปไตย ย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย

ข. ข้อดี

๑. ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกันได้เร็ว ปรับตัวเข้ากับสิ่งแปลก
ใหม่ และสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย ใช้ประโยชน์ได้ดีใน
การโฆษณา หรือประชาสัมพันธ์
๒. ทำให้เกิดความสามัคคีกันได้ง่าย เป็นประโยชน์ในการรวม
กลุ่มชน เพื่อปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข. ข้อเสีย

๑. ทำให้ขาดความคิดริเริ่ม คอยแต่จะตามคนอื่นอยู่เสมอไป
๒. ทำให้ขาดเอกลักษณ์ของตัวเอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยน
แปลงสิ่งต่าง ๆ เร็วเกินไป การปรับตัวและการรวมพลัง
สามัคคี มักเป็นไปอย่างเสี่ยงต่อความผิดพลาดหรือไม่ได้ผลดี
เท่าที่ควร เพราะไม่รอบคอบหรือบางครั้งก็เป็นไปอย่างขาด
เหตุผล

๓. รั้วมาริปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือความจริง ความ
ถูกต้อง เหตุผล ประโยชน์ที่เป็นธรรม เป็นสำคัญ รั้วมาริปไตย เป็น
รากฐานแห่งประชาธิปไตยที่ถูกต้อง และการปกครองที่ดีทุกอย่าง

รั้วมาริปไตย อาจมีในบุคคลที่เป็นอัคราธิปไตย หรือโลกา-
ธิปไตยด้วยก็ได้ มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะยึดถือเหตุผลเป็น
สำคัญมากน้อยเพียงไร เช่น

- คนที่ทำอะไรด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง โดยถือว่า ความคิดเห็นของตนถูก เพราะได้พิจารณาเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นหลักในการตัดสินใจ ก็นับว่ามีส่วนเป็นธัมมาธิปไตย แต่ตราบใด ที่ยังมีความถือมั่น ไม่ยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น ยึดเอาแต่ความคิดเห็นและเหตุผลของตนผู้เดียว ตราบนั้น ก็ยังเป็นอัตตาทิปไตย
- คนที่เลียนแบบคนอื่น เพราะคิดว่า การทำเช่นนั้นจะมีเหตุผลถูกต้องจริง ๆ มิใช่รู้เห็นหรือชอบใจเพียงผิวเผิน ก็นับว่ามีธัมมาธิปไตย แต่ตราบใด ที่ยังต้องคอยรอฟังรอเห็นแบบจากคนอื่นก่อน หรือต้องคอยมองความนิยม หรือการดีด้นินทาของตนเองเป็นเกณฑ์ ก็จัดเป็นโลกาธิปไตย

ธัมมาธิปไตย มีเฉพาะข้อต่อไปนี้ คือ

- ทำให้เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว พิจารณาวิญญูสังขารต่าง ๆ ได้อย่างเที่ยงธรรม เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และได้รับความเคารพเชิดชู
- ทำให้กิจการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดีอย่างมีเหตุผล
- ทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม ทำให้เคารพเชื่อฟังเหตุผลของกันและกันตามความเป็นจริง
- เป็นรากฐานของการปกครองที่ดี โดยเฉพาะระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง

อัตตาทิปไตยและโลกาธิปไตยนั้นมีได้ง่าย และการถืออัตตาทิปไตยหรือโลกาธิปไตยล้วน ๆ ก็ทำได้ง่าย เพราะเป็นไปตามความรู้สึก เป็นเรื่องของความโน้มเอียงไปตามกิเลส แต่ธัมมาธิปไตย เป็นสิ่งที่ต้องฝึกฝน

อบรม โดยอาศัยปัญญาและคุณธรรม จึงมีได้ยากกว่า โดยเฉพาะการถือ
 ธัมมาธิปไตยอย่างบริสุทธิ์ ทำได้ยากมาก ข้อยากของธัมมาธิปไตยนั้นเริ่มต้น
 ตั้งแต่ขั้นที่ว่า ธัมมาธิปไตย กำหนดให้ถือธรรมคือความถูกต้อง ความ
 ดีงาม ความจริง เป็นใหญ่ มีปัญหาว่า จะรู้ได้อย่างไรว่าอะไรเป็นธรรม อะไร
 ถูกต้อง อะไรจริง อะไรดีงาม ตอบว่า ต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีสติ
 ปัญญา รู้จักพิจารณาเหตุผลให้มากที่สุด ยิ่งมีปัญญามากเท่าใด ก็น่าจะรู้สิ่ง
 ที่ถูกต้อง จริ่งและเป็นธรรมมากเท่านั้น ปัญหาต่อไปมีว่า เมื่อมีปัญญา
 รู้ว่าอะไรดีงาม อะไรถูกต้องเป็นจริงที่สุดแล้ว ทำอย่างไร จะให้คนทั้งนั้น
 ปฏิบัติตามที่รู้ตามที่เห็นด้วยปัญญา ไม่ตกอยู่ในอำนาจความเห็นแก่ตัว แล้ว
 ทำไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ตรงข้ามกับที่รู้ว่า ดีงามถูกต้องเป็นจริงนั้น ตอบว่า
 ก็ต้องฝึกให้มัลลธรรมด้วย ดังนั้น ธัมมาธิปไตยจะสำเร็จได้ต้องอาศัย
 มีการศึกษา คือการเล่าเรียนแสวงหาความรู้ สร้างสรรค์ปัญญาด้วย และฝึก
 อบรมในทางคุณธรรมทั้งส่วนระเบียบวินัยคือศีล และการฝึกให้มัจฉะใจ
 เข้มแข็งมั่นคงอยู่ในคุณธรรมคือสมาธิด้วย รวมความว่า ต้องมีการศึกษา
 ตามระบบที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้ครบถ้วน
 นั่นเอง

ธัมมาธิปไตย ไม่ใช่ระบบการปกครอง แต่เป็นหลักธรรมสำหรับ
 ให้บุคคลปฏิบัติ และเป็นรากฐานของการปกครองที่ดีทุกอย่าง ไม่ว่าจะ
 เป็นระบบคนเดี่ยวปกครอง ระบบคณะปกครอง หรือระบบประชาชนทั้งหมด
 ปกครองก็ตาม ถ้าคนเดี่ยวปกครอง และคนที่ปกครองนั้นเป็นธัมมาธิปไตย
 ก็ได้การปกครองที่ดีที่สุดในระบบคนเดี่ยวปกครอง ถ้าประชาชนปกครอง
 และประชาชนทุกคนเป็นธัมมาธิปไตย ก็ได้การปกครองที่ดีที่สุดในระบบ
 ประชาชนปกครอง สำหรับระบบประชาชนปกครอง หรือระบบประชาธิปไตย

นั้น จะต้องให้การศึกษากำหนดให้ประชาชนทุกคนมีปัญญาและคุณธรรมให้มากที่สุด เพื่อให้ทุกคนเป็นธัมมาธิปไตย เมื่อทุกคนเป็นธัมมาธิปไตยแล้ว มาร่วมกันปกครองที่เป็นผลรวมของปัญญาและคุณธรรมของประชาชนทุกคน มารวมกัน และจะมีโอกาสคิดเอาปัญญาอย่างเลิศและคุณธรรมที่ดีที่สุดในสังคมนั้น มาใช้ประโยชน์ในการปกครองให้มากที่สุดด้วย จึงหวังว่า เมื่อประชาชนเป็นธัมมาธิปไตยแล้ว ประชาธิปไตย จะเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุด และประชาธิปไตยที่มีธัมมาธิปไตยเป็นรากฐาน ข่อมเป็นประชาธิปไตยที่ดีที่สุดด้วย ความสำเร็จหรือล้มเหลวของประชาธิปไตย จึงอยู่ที่ว่าจะทำประชาชนทุกคนหรือส่วนใหญ่ ให้เป็นธัมมาธิปไตยได้หรือไม่ และความสำเร็จขึ้นอยู่กับการศึกษาในตนเองว่า จะให้ปัญญาและคุณธรรมแก่ประชาชนได้แค่ไหน เพียงไร

ในการแสดงออกตามระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง เมื่อทุกคนมีธัมมาธิปไตยเป็นหลักแล้ว ก็ข่อมเป็นคนมีเหตุผล แสดงความคิดเห็นของตนออกไป โดยถือความผิดความถูกตามเหตุผลเป็นสำคัญ รู้จักฟังกันมิใช่เอาใจตนเข้าตัดสิน หรือมิใช่ถือตามคนส่วนมากพาไป การแสดงออกต่าง ๆ จึงเป็นไปโดยสงบ และทำให้เกิดผลดีแก่สังคม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้า.

คำถามประจำบท

๑. อธิปไตยคืออะไร ? มีกี่อย่าง ?
๒. อัตตาธิปไตย กับโลกาธิปไตยต่างกันอย่างไร ?
๓. ธัมมาธิปไตย ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยอย่างไร ?
๔. ข้อดีข้อเสียของโลกาธิปไตย มีอย่างไรบ้าง ?
๕. ถ้าท่านเป็นผู้นำ ท่านจะใช้อธิปไตยอย่างไร ในการปฏิบัติงาน ?

บทที่ ๘

นาถกรณธรรม ๑๐

นาถกรณธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เป็นพึ่งของตนได้ หรือหลัก
การสร้างพึ่งให้แก่ตน มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. สัตถะ มีศีล ประพฤติดี มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพ
๒. พหุสัจจะ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจ
ลึกซึ้ง
๓. กัลยาณมิตตตา มีกัลยาณมิตร ได้ที่ปรึกษาและผู้แนะนำ
สั่งสอนที่ดี
๔. โสวัจสสตา เป็นผู้วางใจสอนง่าย รับฟังเหตุผล
๕. กิงกรณียะสุ ทักขตา ช่วยขวนขวายในกิจการทุกอย่าง
ของหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้
เสร็จเรียบร้อย
๖. ธัมมกามตา รักธรรม ชอบศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้
อยู่เสมอ
๗. วิริยะ มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบคุณงามความดี
ไม่ทอดทิ้งธุระ
๘. สันตุฏฐิ มีความสันโดษ ยินดีในทรัพย์สมบัติที่หามาได้
ด้วยความสามารถของตน
๙. สติ มีสติรู้จักกำหนดจดจำ มีความไม่ประมาท
๑๐. ปัญญา มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล

ความสำคัญของนาถกรณธรรม

นาถกรณธรรมแต่ละข้อ เป็นธรรมซึ่งฟังได้ กล่าวคือ ผู้มีธรรมเหล่านี้ บ่อสามารถเป็นทพงของตนได้ สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ตนได้ ไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น ไม่เป็นปัญหาแก่สังคม เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและมีประโยชน์ของหมู่คณะและสังคม ถ้าสังคมประกอบด้วยสมาชิกแต่ละคนฟังตนเองได้อย่างนี้ สังคมย่อมเข้มแข็งมั่นคง หวังความเจริญก้าวหน้าได้อย่างแน่นอน นาถกรณธรรมแต่ละข้อเป็นทพงได้ดังนี้

๑. สีละ เป็นทพง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ทำให้มีความสุขไม่เดือดร้อนใจ
- ๒) ทำให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ๓) ทำให้ความเกลวกล้าในสมาคม
- ๔) ทำให้ไม่มีเวรภัยแก่ใคร
- ๕) ทำให้น่ายกย่องนับถือเป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น

๒. พาหุสัจจะ เป็นทพง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ทำให้สามารถประกอบอาชีพได้ด้วยดี
- ๒) ทำให้เป็นทพงของผู้อื่นทางวิชาการได้
- ๓) ทำให้รู้จักแก้ปัญหาและทำการต่าง ๆ ได้ผลดียิ่งขึ้น
- ๔) ทำให้เป็นที่ยกย่องนับถือของคนอื่น

๓. กัลยาณมิตตตา เป็นทพง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ป้องกันมิให้หลงมัวเมาในอบายมุขและกล่าไปในทางที่ชั่วต่าง ๆ

- ๒) ช่วยแก้ไขปัญหา อุปสรรคและข้อติดขัด ขจัดความเดือดร้อน และทำให้มีความอบอุ่นใจ
- ๓) เป็นเครื่องชักนำให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน
๔. โสวัจัสสตา เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ
 - ๑) ทำให้มีโอกาสรับฟังความรู้และคำแนะนำต่าง ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอ
 - ๒) ทำให้เป็นคนพร้อมที่จะปรับปรุงตัวอยู่เสมอ เป็นทางแห่งความเจริญก้าวหน้า
 - ๓) ทำให้เป็นที่รักนับถือของคนอื่น
 - ๔) ทำให้มีผู้นุเคราะห์ช่วยเหลือ
๕. กิงกรณียะสุ ทักขตา เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ
 - ๑) ทำให้เป็นที่เคารพนับถือไว้วางใจของหมู่คณะ
 - ๒) ทำให้ได้รับความช่วยเหลือจากหมู่คณะ
 - ๓) ทำให้กิจของส่วนรวม ซึ่งตนมีส่วนร่วมรับผิดชอบและเป็นประโยชน์ร่วมกันสำเร็จด้วยดี
๖. ชัมมกามตา เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ
 - ๑) ทำให้ประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่เสมออันจะให้ความสงบสุขในชีวิต
 - ๒) ป้องกันมิให้ตกไปในที่ชั่ว หรือเสื่อมจากคุณความดี
๗. วิริยะ เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ
 - ๑) ทำให้กิจการงาน การศึกษา และการประพฤติธรรมบรรลุผลสำเร็จด้วยดี

- ๒) ทำให้ชีวิตไม่ว่างเปล่า วันเวลาผ่านไปอย่างมีคุณค่า ดำเนินไปสู่ความเต็มเปี่ยมด้วยความดี ปิดโอกาสมิให้ความชั่ว และสิ่งชั่วหมองมีช่องเข้ามาสู่ตน

๘. สันตุฏฐิ เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ทำให้ไม่มีความเดือดร้อนในเรื่องทรัพย์สินสมบัติ หากความสุขได้เสมอ
- ๒) ทำให้ประกอบกิจการงานโดยสุจริต ไม่คิดฉ้อฉล หรือแสวงหาโดยทางมิชอบอย่างใด ๆ
- ๓) ทำให้สามารถอุทิศเวลาและแรงงานของตนให้แก่การทำความเพียรปฏิบัติกิจหน้าที่ และบำเพ็ญประโยชน์ได้เต็มที่

๙. สติ เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ทำให้เป็นคนไม่ประมาท ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ตั้งตัวอยู่เสมอคอยเตือนตนให้ระลึกถึงหน้าที่ กิจการต่าง ๆ ที่จะต้องทำต่อ ๆ ไป ไม่ถอยหลังและไม่ล้ำหลัง
- ๒) ทำให้เป็นคนรอบคอบ ระมัดระวังอยู่เสมอ ทำการต่าง ๆ ไม่ผิดพลาด

๑๐. ปัญญา เป็นที่พึง เพราะมีคุณประโยชน์ คือ

- ๑) ทำให้รู้เท่าทันสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งต่าง ๆ ดำรงตนเป็นอิสระได้ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข
- ๒) ทำให้รู้เหตุแห่งความเจริญและความเสื่อม แล้วเลือกกระทำเฉพาะเหตุแห่งความเจริญอย่างเดียว

- ๓) ทำให้มีแสงสว่างหรือเครื่องขทาง สำหรับการทำการทุกอย่าง
รู้จักใช้วิธีการที่ถูกต้อง ดำเนินการต่าง ๆ ตรงต่อจุดหมาย
และให้ถึงความหลุดพ้นจากกิเลส และกองทุกข์ได้ในที่สุด

คำถามประจำบท

๑. นาคกรณธรรมคืออะไร ?
๒. กิณกรณียะสฺ ทักขตา หมายความว่าอย่างไร ?
๓. สันตฤฎฐิ เป็นนาคกรณธรรมอย่างไร ?
๔. พาหุสัจจะ เป็นสิ่งใดอย่างไร ?
๕. ปัญญา มีความสำคัญอย่างไร ?

บทที่ ๙

บทพหิตอกิณหัจจเวกขณ ๑๐

บทพหิตอกิณหัจจเวกขณ คือ ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณา
เนื่อง ๆ มี ๑๐ อย่าง คือ

บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

๑. เรามีสัตว์ต่างจากคฤหัสถ์แล้ว จะต้องมีกิริยามารยาท
เหมาะแก่ความเป็นสมณะ^๒
๒. ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น จะต้องทำตนให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย^๓
๓. กิริยามารยาททางกาย วาจา อย่างอื่นที่เราจะต้องทำ
ยังมีอยู่อีก (มิใช่มีเพียงเท่านั้น)^๔
๔. ตัวเราตีเตียนตัวเราเองโดยศีลได้หรือไม่ (เรามีสีล
บริสุทธิ์หรือไม่)
๕. เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วตีเตียนเราโดยศีลได้
หรือไม่
๖. เราจะต้องพลัดพรากจากคนและของที่รักที่ชอบใจทั้งสิ้น
(คือจะต้องตายจากกันไม่วันใดก็วันหนึ่ง)
๗. เรามีกกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม
จะต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว

๑. อจ. ทสก. ๒๔/๔๘/๕๑.

๒. ถ้าแปลตามนัยแห่งอรรถกถา ข้อ ๑ ควรแปลว่า “เราเป็นผู้หมดวรรณะก็ไม่มี
ฐานะในสังคมแล้ว จะต้องไม่มีความกระด้างถือตัวใด ๆ” ข้อ ๓ ควรแปลว่า
“เราจะต้องมีอาการกิริยาต่างจากคฤหัสถ์ สรรวมให้เหมาะแก่ความเป็นสมณะ”
(มโนรทปรัณ ๓/๓๕๕-๓๕๖)

๘. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่
 ๙. เรายินดีในที่สุดหรือไม่
 ๑๐. คุณวิเศษของเรามีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราไม่ก่อเงิน
 เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถามในภายหลัง

ความสำคัญของบัพพชิตอกิลหะปัจจุเวกขณ

บัพพชิตอกิลหะปัจจุเวกขณ ๑๐ ประการนี้ มีความสำคัญแก่พระ
 ภิกษุสามเณรมาก เพราะเป็นเครื่องเตือนให้รู้จักตน และระลึกถึงหน้าที่
 ที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อดึงจิตมาขบแห่งการบวช คือ

๑. ข้อ ๑-๓ แสดงว่า บรรพชิตสละชีวิตอย่างถูกต้องที่สุดที่แสวงหา
 ความสุขจากอามิสแล้ว มีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น อาศัยบิณฑบาตที่เขา
 ถวาย จึงต้องทำตนให้เป็นผู้เลื่องง่าย ในขณะเดียวกันก็ต้องมี
 กิริยามารยาทเรียบร้อยพิเศษแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป สำรวม
 สมกับดำรงภาวะของผู้สงบ ซึ่งจะเป็เหตุให้เขาเลื่อมใส
 นำกราบไหว้บูชา ควรรับบิณฑบาตที่เขานำมาถวาย
๒. ข้อ ๔ และ ๕ แสดงถึงสิ่งที่บรรพชิตต้องรักษาเป็นพิเศษ คือ
 ศีล หรือระเบียบวินัย ซึ่งเป็นเครื่องผูกมัดวาจา เป็นพื้นฐาน
 แห่งการอบรมจิตให้ได้ผลดีรวดเร็วยิ่งขึ้น บรรพชิตมีศีลมากกว่า
 คนอื่น จะต้องปฏิบัติให้เคร่งครัด จึงต้องหมั่นสำรวจตนเอง
 อยู่เสมอ เมื่อตนเองและคนอื่นติเตียนตนในเรื่องศีลไม่ได้แล้ว
 ก็จะมีคามมั่นใจในตนเอง เกิดปีติปราโมทย์อันเกื้อกูลแก่สมาธิ
 ต่อไป

๓. ข้อ ๖-๘ แสดงว่า บรรพชิตจำต้องไม่ประมาท เร่งรีบทำความดี ทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จ ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์
๔. ข้อ ๑๐ แสดงถึงการสำรวจตนเอง ในการทำหน้าที่ว่าได้ทำสำเร็จ ผลบ้างหรือไม่ เพียงไร หากไม่สำเร็จ ก็จะต้องรีบเร่งทำความเพียรให้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย เพื่อมิให้ชีวิตและการบวชของตนเป็นของว่างเปล่าปราศจากแก่นสาร

คำถามประจำบท

๑. บัณฑิตอดิณห์ปัจฉิมเวกชน์ คืออะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๒. บัณฑิตอดิณห์ปัจฉิมเวกชน์มีความสำคัญอย่างไร ?
๓. บัณฑิตอดิณห์ปัจฉิมเวกชน์ข้อไหน ที่ท่านสนใจเป็นพิเศษ อยากจะจดจำนำมาใช้ยิ่งกว่าข้ออื่น ๆ ? ที่สนใจอย่างนั้น มีเหตุผลอย่างไร ?
๔. ท่านคิดว่า บัณฑิตอดิณห์ปัจฉิมเวกชน์ ๑๐ ข้อนี้ กฎหัตถ์ควรนำไปใช้ได้บ้างหรือไม่ ? ลองแสดงความคิดเห็นมาดู
๕. ภิกษุรูปหนึ่งเชี่ยวชาญในการทำพลุ จะถือว่าเป็นผู้มีคุณวิเศษที่พิจารณาแล้วเกิดความสบายใจ ไม่เก้อเขิน ตามความในบัณฑิตอดิณห์ปัจฉิมเวกชน์ข้อที่ ๑๐ หรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?

บทที่ ๑๐

กถาวัตถุ ๑๐

กถาวัตถุ คือ เรื่องที่ควรพูด หมายถึงถ้อยคำที่บรรพชิตควรกล่าว
อยู่เสมอ หรือเรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. อปัจจนกถา เรื่องความมักน้อย คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้
เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย ไม่มักมาก อยากได้แต่ด้วยโลกธรรม
๒. สันตุฏฐิกถา เรื่องความสันโดษ คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้
ความสันโดษ บินด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้
๓. ปวิเวกกถา เรื่องความสงัด คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้ปลีก
ความสงัด ทั้งสงัดกายสงัดใจ และสงัดจากกิเลสทั้งปวง
๔. อสังสัคคกถา เรื่องความไม่คลุกคลี คือ ถ้อยคำที่ชักนำ
ให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่
๕. วิยารัมภกถา เรื่องการปรารภความเพียร คือ ถ้อยคำที่
ชักนำให้มีความขยันหมั่นเพียร บากบั่นก้าวหน้าเรื่อยไปใน
คุณความดี ไม่ทอดธุระ
๖. สीलกถา เรื่องศีล คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้มศีล ประพฤติมี
ระเบียบวินัย ดำรงอยู่ในอาชีวปาริสุทธิ
๗. สมาธิกถา เรื่องสมาธิ คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้มจิตใจแน่วแน่
หนักแน่น มั่นคง

๘. **ปัญญาภคา เรื่องปัญญา** คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่หลงผิดในสิ่งใด ๆ
๙. **วิมุตติภคา เรื่องวิมุตติ** คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้หลุดพ้นจากกิเลส มีจิตใจเป็นอิสระจากความชั่วทั้งหลาย ปลอดโปร่งสงบเบิกบาน
๑๐. **วิมุตติญาณทัสสนภคา เรื่องความรู้ความเห็นในวิมุตติ** คือ ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่จิตหลุดพ้นจากกิเลส และความทุกข์

ความสำคัญของกถาวัตถุ

กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ มีความสำคัญสำหรับพระภิกษุสามเณรมาก เพราะกล่าวถึงหลักปฏิบัติต่าง ๆ ของบรรพชิต ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความสำนึกตัว และความคิดขวนขวายในอันที่จะดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติและทำกิจทั้งปวง ให้เป็นไปเพื่อบรรลุถึงจุดหมายแห่งการบวช คือ

๑. ข้อ ๑ และ ๒ แสดงว่า บรรพชิตสละชีวิตที่แสวงหาความสุขจากอามิสแล้ว ไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง มีชีวิตเนื่องด้วยกฤหัสถ์ อาศัยปัจจัยที่เขาถวาย สนับสนุน จะต้องถือหลักว่ามีชีวิตอยู่และมีเรี่ยวแรงกำลังกายพอดีกับที่จะใช้ปฏิบัติหน้าที่ได้เท่านั้น ไม่ฝักใฝ่ติดใจมากเกินไปในปัจจัย ๔ หรืออยากดีเด่นในทางโลกธรรม เป็นผู้รู้จักพอดีในความเป็นอยู่ หัดเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่ห่วงใยกังวลอยู่กับความสุขสำราญหรือคำสรรเสริญเยินยอ โน้มใจให้มุ่งไปแต่จะทำกิจบำเพ็ญหน้าที่ให้บริบูรณ์เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีความมักน้อยสันโดษ

๒. ข้อ ๓ และ ๔ แสดงว่า ชีวิตของบรรพชิต ที่จะถึงจุดหมายแห่งการบวชนั้น จำต้องมีลักษณะและสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรมและการบำเพ็ญกรณียกิจด้วย จึงต้องปลีกตัวจากการคลุกคลีด้วยคนหมู่มาก แยกตัวเองอยู่ต่างหาก เพื่อสร้างบรรยากาศให้มีความสงบสงัดทั้งภายนอกภายใน คือ สงัดกายและใจ อันจะทำให้ได้ปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มที่ ดังนั้น จึงต้องมีวิเวกและไม่คลุกคลี อย่างไรก็ดี คำว่าคลุกคลีในที่นี้ ท่านหมายถึงการคลุกคลีอย่างที่เราเห็นในพวกคฤหัสถ์หรือความเอิกเกริกต่าง ๆ การประชุมกันสนทนา เช่น ในเรื่องกถาวัตถุ เป็นต้น ท่านห้ามไม่ห้าม โดยเฉพาะการมีกัลยาณมิตร เป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนทีเดียว

๓. ข้อ ๕ แสดงว่า บรรพชิต แม้เป็นผู้มีก้น้อยสันโดษและปลีกตัวอยู่ต่างหากในที่สงบสงัด ก็มีใจเพื่ออยู่เฉยอย่างผู้เกียจคร้าน ไม่ปฏิบัติหน้าที่ ไม่ทำงาน แต่ที่แท้ ก็เพื่อจะได้มีโอกาสอุทิศตัวให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ และเพื่อการดำเนินไปสู่จุดหมายอย่างแน่วแน่มั่นคง ด้วยเหตุนี้ จึงต้องเป็นผู้ขยันขันแข็งทำหน้าที่ มีวิริยะ คือความเพียร

๔. ข้อ ๖-๑๐ แสดงว่า ในการปฏิบัติธรรมตามหนทางนั้น มีข้อปฏิบัติที่เป็นหลักใหญ่อะไรบ้าง และข้อปฏิบัติเหล่านั้น บรรพชิตจะต้องทำไปตามลำดับขั้นอย่างไร ตั้งแต่เบื้องต้นต่ำถึงเบื้องสูง จนถึงขั้นหมดกิเลสทั้งปวง เป็นอันบรรลุจุดหมายสูงสุดแห่งการบวช

กถาวัตถุ ๑๐ ประการ เป็นเครื่องส่งเสริมให้บรรพชิตรู้จักตัวเอง และ
หน้าที่ของตน ตลอดจนผลสำเร็จที่ตนจะได้รับ ด้วยประการฉะนี้

คำถามประจำบท

๑. กถาวัตถุคืออะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๒. กถาวัตถุ มีความสำคัญอย่างไร ?
๓. อปัจฉกถา และสันตุฏฐิกถา สนับสนุนให้พระภิกษุอยู่
เฉย ๆ ไม่อยากได้อะไร จะได้ไม่ต้องทำอะไร และอาศัย
คนอื่นเลี้ยงชีพ จะได้มีชีวิตที่สุขสบาย ไข้หรือไม่ ?
แสดงเหตุผลมาดู ?
๔. ลักษณะชีวิตและสภาพแวดล้อมอย่างไร เหมาะแก่การ
ปฏิบัติหน้าที่ของพระภิกษุ ? ทราบได้จากกถาวัตถุ
ข้อไหน ?
๕. พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า การสนทนาธรรมเป็นมงคล
ทรงสอนให้มีกัลยาณมิตร ทรงสอนถึงกรณีเยสุ ทักขตา
ว่าเป็นนาถกรณีธรรมข้อหนึ่ง ทรงบัญญัติพระวินัยให้
พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมต่าง ๆ อยู่เสมอ ข้อที่กล่าว
มานี้จะไม่ขัดกับหลักการไม่กลุกกลืนด้วยหมู่มโนสังสัคค-
กถาหรือ ? เหตุผลเป็นอย่างไร ขอชี้แจง ?

บทที่ ๑๑

อนันตริยกรรม ๕

อนันตริยกรรม คือ กรรมที่มีโทษหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศล ซึ่งให้ผลทันที มี ๕ อย่าง คือ

๑. มาตุฆาต ม้ามารดา
๒. ปิตุฆาต ม้าบิดา
๓. อรหันตฆาต ม้าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระกายห้อพระโลหิตขึ้นไป

๕. สังฆเภท ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

การฆ่ามารดาบิดา มีโทษหนักที่สุด เพราะท่านเป็นบุรพการีสูงสุด มีอุปการะมากมาย เช่น

- เป็นผู้ให้กำเนิด
- เลี้ยงดูให้มีความสุข
- ให้ศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ
- อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี
- ช่วยเหลือให้ตั้งหลักฐานครอบครัวได้

การฆ่าพระอรหันต์ มีโทษหนักที่สุด เพราะท่านเป็นผู้ทรงคุณธรรมชั้นสูงสุด มีคุณความดีมากมาย เช่น

- เป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลส
- เป็นผู้ไม่คิดร้ายต่อผู้ใด

— เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาของประชาชน

การมาทำนบวิสุทธิเช่นนั้น แสดงถึงความโหดร้ายทารุณเป็นอย่างยิ่ง ผู้กระทำย่อมได้รับการประณามจากสังคม และความเคียดแค้นชิงชังจากคนจำนวนมาก

การทำให้พระกายของพระพุทธเจ้าหือพระโลหิต มีโทษหนักที่สุด เพราะพระองค์ทรงเป็นสภาวะสูงสุด มีพระคุณมากมาย เช่น

- ทรงมีความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง
- ทรงมีพระปรีชาสามารถตรัสรู้เองและทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม
- ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า แม้แต่ศัตรูพระองค์ก็ทรงกรุณาโปรดไม่ทรงคิดร้าย
- ทรงเป็นพระบรมศาสดา ประดิษฐานพระพุทธศาสนา เป็นผู้ประกาศความดีงามและทางแห่งสันติสุขแก่โลก
- ทรงเป็นที่เคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง

ดังนั้น การทำร้ายพระพุทธเจ้าแม้เพียงให้พระโลหิตหือขนเท่านั้น ก็เป็นบาปที่สุด

การทำลายสงฆ์ให้แตกกัน มีโทษหนักที่สุด เพราะ

- ทำให้หมู่คณะไม่ลงรอยกัน กลายเป็นศัตรูคิดบั่นรอนกัน
- ทำให้กิจการส่วนรวมเสียหาย เป็นอันตรายแก่หมู่คณะ
- ทำลายความดีงามและประโยชน์ต่าง ๆ อันจะพึงเกิดขึ้นจากความสามัคคี
- ทำให้พระศาสนาเสื่อมสูญ หรือถอยถาลัง เป็นการทำลายแหล่งดำรงรักษาเผยแผ่ศีลธรรม และคุณงามความดีของมหาชน

อนันตริยกรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นบาปหนักที่สุดในทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในฐานะปราชิกของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ผู้กระทำความผิดเป็นอันตัดโอกาสของตน ที่จะไปสวรรค์หรือนิพพานโดยเด็ดขาดตลอดชาติ

คำถามประจำบท

๑. อนันตริยกรรม คืออะไร ?
๒. เพราะเหตุใด การฆ่าบิดามารดาจึงเป็นอนันตริยกรรม ?
๓. ผู้ทำอนันตริกรรมมีฐานะเป็นเช่นไร ?
๔. ทำลายสงฆ์กับฆ่าพระอรหันต์ อย่างไหนมีโทษมากกว่ากัน ? จงอธิบาย

บทที่ ๑๒

มิจฉาวณิขชา ๕

มิจฉาวณิขชา คือ การค้าขายที่ผิด หมายถึงการค้าขายที่ไม่ถูกต้อง ไม่ชอบธรรม ไม่เหมาะสม แก่อุบาสก ตามหลักพุทธศาสนามี ๕ อย่าง คือ

๑. ค้าขายเครื่องประหาร
๒. ค้าขายมนุษย์
๓. ค้าขายสัตว์เพื่อฆ่าเป็นอาหาร
๔. ค้าขายน้ำเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ
๕. ค้าขายยาพิษ

โทษของมิจฉาวณิขชา

๑. ก่อให้เกิดการเบียดเบียนกัน
๒. ก่อระบบทาสและวิตรอนสิทธิเสรีภาพของมนุษย์
๓. เป็นการเบียดเบียนและทำลายสัตว์ ขาดเมตตากรุณา
๔. เป็นการแพร่สิ่งเสพติดให้โทษ ซึ่งจะบั่นทอนสุขภาพและชีวิตของมนุษย์
๕. เป็นบ่อเกิดแห่งอาชญากรรมต่าง ๆ
๖. ขัดต่อการรักษาศีล ๕ และเป็นการส่งเสริมให้มีการประพฤติดศีลธรรมมากขึ้น

๗. ทำให้คนมีความหวาดกลัวระแวงกัน จิตใจขาดความสงบสุขยิ่งขึ้น
โทษของมิฉฉาณิชา ยังมีอีกมากมาย ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และสิ่ง
แวดล้อมด้วย.

คำถามประจำบท

๑. มิฉฉาณิชา คืออะไร ?
๒. มิฉฉาณิชา มีโทษอย่างไร ?
๓. จงแสดงให้เห็นว่าการค้าขายสิ่งเสพติดให้โทษ เป็น
อันตรายต่อประเทศชาติอย่างไร ?
๔. ท่านเคยได้ยินได้ฟังเรื่องการขายเครื่องประหาร และการ
ค้าขายมนุษย์ในโลกนี้บ้างหรือไม่ ? บรรยายมาโดยย่อ.

บทที่ ๑๓

สมาธิ ๒

สมาธิ คือ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง หมายถึงการที่จิตกำหนด
แน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

สมาธิมี ๒ อย่างคือ

๑. อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ หรือจวนจะแน่วแน่
๒. อัปปนาสมาธิ สมาธิแน่วแน่สนิท เป็นสมาธิระดับสูงสุด

สมาธิที่คนสามัญทั่วไป ทำให้เกิดขึ้นได้เป็นครั้งคราวและใช้ในการ
ปฏิบัติหน้าที่การงานประจำวันให้ได้ผลดี มีชื่อเรียกว่า ขณิกสมาธิ แปลว่า
สมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิระดับต่ำกว่าสมาธิ ๒ อย่างข้างต้นนี้

อัปปนาสมาธิ เป็นภาวะของจิตที่อยู่ในขั้นนิมิต ผู้เจริญสมาธิ
จนได้อัปปนาสมาธิ ชื่อว่าได้นิมน ซึ่งมียหลายชั้น ในนิมิตขั้นสูง ๆ ขึ้นไป
องค์ธรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของจิตจะลดลงไปตามลำดับ

การฝึกจิตให้เป็นสมาธิ เรียกว่า สมถะ มีกลวิธีหลายอย่างที่ช่วยใน
การฝึกให้เกิดสมาธิ ท่านเรียกว่า กัมมัฏฐาน หรืออารมณ์กัมมัฏฐาน และ
เพราะเป็นกัมมัฏฐานของสมถะ จึงเรียกว่าสมถกัมมัฏฐาน มี ๔๐ อย่าง คือ

๑. กสิณ ๑๐ เป็นการใช่วัตถุภายนอกเข้าช่วยโดยการเพ่งเพื่อให้จิต
รวมเป็นหนึ่ง วัตถุที่ใช้เพ่งได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม สีเขียว
สีเหลือง สีแดง สีขาว อากาศ (ช่องว่าง) และแสงสว่าง
ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อให้เหมาะกับการใช้เพ่งโดยเฉพาะ

๒. อสุภะ ๑๐ พิจารณาซากศพในระยะต่าง ๆ ๑๐ ประเภท

๓. อนุสสติ ๑๐ ระลึกถึงอารมณ์ที่สมควรชนิดต่าง ๆ เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ศีล จาคะ เป็นต้น
๔. อัปปมัญญา ๔ เจริญธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยใช้วิธีแผ่ไปอย่างกว้างขวางไม่มีขอบเขต
๕. อาหารเปฏิกุลสัณญญา ๑ กำหนดความเป็นปฏิกุลในอาหาร
๖. ธาตุวัญญู ๑ กำหนดพิจารณาธาตุ ๔
๗. อรูป ๔ พิจารณาอารมณ์ของอรูปฌาน ๔

ประโยชน์ของสมาธิ

๑. ทำให้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน (เมื่อมีจิตเป็นสมาธิ ไม่มีความวุ่นวายใจ ย่อมถึงภาวะที่สงบ มีความสุขอันประณีต อนึ่ง ผู้ปฏิบัติจนถึงขั้นฌาน ย่อมได้รับความสุขในการอยู่ในฌานนั้น ๆ ดังนั้น ท่านผู้บรรลุธรรมขั้นสูงแล้ว หรือบรรลุมิตรธรรมสูงสุดแล้ว เช่นพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย จึงนิยมเข้าฌานในเวลาว่างจากกิจอื่น ๆ
๒. ทำให้มีความสามารถพิเศษประเภทปาฏิหาริย์ต่าง ๆ (เช่น คาถาพิชัย เป็นต้น แต่จุดมุ่งหมายของสมาธิตามหลักพุทธศาสนา ไม่ใช่เพื่อปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามเป็นจริง ปาฏิหาริย์จึงเป็นความสามารถพิเศษประเภทผลพลอยได้)

๓. ทำให้มีสติและสัมปชัญญะ (คนที่มีสมาธิจะมีความสามารถในการจดจำเรื่องราวดัง ๆ ได้ดี ทำการต่าง ๆ ด้วยความสุ่มรอบคอบ และเรียบร้อยบริบูรณ์ ตรงข้าม คนที่ไม่มีสมาธิหรือขณะที่มีจิตใจวุ่นวาย มักจะจดจำอะไรไม่ได้ หรือมีความสับสนในการปฏิบัติกรต่าง ๆ พลั้งเผลอ ผิดพลาด บกพร่องอยู่เสมอ)
๔. เป็นพื้นฐานในการทำกิลิสาสะวะให้หมดสิ้นไป กล่าวคือสมาธิทำให้มีจิตใจนุ่มนวล พร้อมทั้งจะใช้ปฏิบัติกิจการงานให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เมื่อจิตมีสมาธิดีแล้ว น้อมจิตนั้นไปใช้ในทางปัญญาขั้นที่เรียกว่า วิปัสสนา ก็สามารถพิจารณาสถานะของสิ่งทั้งหลายให้เห็นตามเป็นจริงได้ ทำให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย บรรลุดุจดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา แม้ในการทำกิจอื่น ๆ ในขั้นต่ำลงมา จิตที่สมาธิทำให้นุ่มนวลควรแก่การใช้งานแล้วเช่นนั้น ช่วยให้ได้ทำกิจต่าง ๆ เหล่านั้นได้ผลสำเร็จเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน

คำถามประจำบท

๑. สมาธิ คืออะไร ?
๒. ขณิกสมาธิ เป็นสมาธิประเภทไหน ?
๓. คนที่ได้ฌาน เชื่อว่ามีสมาธิขั้นไหน ?
๔. การฝึกสมาธิมีวิธีอย่างไร ?
๕. สมาธิมีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๑๔

ปัญญา ๓

ปัญญา คือ ความรอบรู้ หมายถึงความรู้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างทั่วถึงชัดเจนลึกซึ้ง แบ่งตามเหตุเกิดแห่งปัญญาได้ ๓ อย่าง คือ

๑. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด
๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการเล่าเรียน
๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกฝนปฏิบัติ

ความหมาย

๑. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด ควรฝึกความคิดดังนี้ คือ

- คิดเรื่องที่มีประโยชน์
- คิดอย่างมีเหตุผล สืบสวน เทียบเคียง วิพากษ์วิจารณ์ ตรงตามความจริง
- คิดโดยมีเป้าหมาย มีหลักในการคิด ไม่คิดแบบเพื่อฝันหรือสร้างวิมานในอากาศ
- คิดให้ตลอดสาย เมื่อหยิบเรื่องใดขึ้นมาคิด ก็คิดเรื่องนั้นจนถึงที่สุด ให้รู้จริงด้วยตนเอง เมื่อคิดบ่อย ๆ ก็จะมี ความเข้าใจของเกิดความเข้าใจชัดเจนลึกซึ้ง เป็นนักคิด สามารถหาความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ คิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจการต่าง ๆ ตลอดจนแก้ปัญหาชีวิตได้ทันทั่วถึง

๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง หรือการเล่าเรียน ควรฝึกการฟังและเล่าเรียนหาความรู้ ดังนี้

- ฟังและอ่านเป็นต้น ด้วยความตั้งใจ
- ไม่ประมาทผู้พูด ผู้เขียน และเรื่องที่ฟังหรืออ่าน
- มีใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นแม้ไม่เป็นที่สบอารมณ์
- กำหนดจุดสำคัญของเรื่องที่ฟัง หรืออ่านนั้น แยกให้ได้ว่าอะไรเป็นอะไร
- อ่านหรือฟังจบแล้ว ลองสรุปสาระสำคัญของเรื่องทั้งหมด และสำรวจตนเองว่าได้อะไรจากสิ่งที่อ่านหรือฟังนั้น
- นำเรื่องที่ฟัง ที่อ่าน ที่สงสัยหรือที่น่าสนใจ มาสนทนาถกเถียงกัน ให้เกิดความเข้าใจกว้างขวางชัดเจน และได้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ มากขึ้น
- เป็นผู้สนใจติดตามรับฟังและอ่านเรื่องต่าง ๆ เช่น เทศน์ ปาฐกถา อภิปราย คำบรรยาย บทความ เป็นต้น อยู่เสมอ

๓. กาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกฝนปฏิบัติ ควรฝึกเจริญภาวนามยปัญญา ดังนี้

- หมั่นค้นคว้า ตรวจสอบวิชาความรู้ พิสูจน์ทดลองอยู่เสมอ
- นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนมาปฏิบัติด้วยการลงมือทำให้เห็นจริงรู้ประจักษ์กับตน
- หมั่นฝึกฝนอบรมจิต ให้นึกแน่นมั่นคง แน่วแน่ เพื่อเป็นฐานในการสร้างปัญญาอื่น ๆ ขึ้นไป
- หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้เข้าใจตามความเป็นจริง เพื่อให้มีความคิดปลอดโปร่ง รู้เท่าทันสภาวะของสิ่งทั้งหลาย เป็นอิสระจากอำนาจฝ่ายต่ำทุกอย่าง

— ลงมือปฏิบัติตามหลักและวิธีการแห่งสมณะและวิปัสสนา เพื่อให้เห็นผลแห่งการปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง

ประโยชน์ของปัญญา

๑. ทำให้สามารถวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง รู้จักกิริยาเริ่มสร้างสรรค์ ตลอดจนแก้ปัญหาชีวิตได้เป็นอย่างดี
๒. ทำให้เป็นผู้รู้เหตุผลของสิ่งทั้งหลาย ปฏิบัติการต่าง ๆ ตามเหตุผลที่ถูกต้อง รู้จักทางผิด ทางถูก ทางเสื่อม ทางเจริญ สามารถเว้นทางผิดและทางเสื่อม ดำเนินตามทางที่ถูกต้อง นำตนและผู้อื่นถึงความเจริญได้
๓. ทำให้รู้เท่าทันสถานะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ดำรงตนเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ตลอดจนทำตนให้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้ในที่สุด

คำถามประจำบท

๑. ปัญญาคืออะไร ?
๒. สุตมยปัญญาคืออะไร ?
๓. คิดอย่างไรจึงจะทำให้เกิดปัญญา ?
๔. ภาวนามยปัญญาคืออะไร ?
๕. ปัญญามีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๑๕

ธาตุกัมมัญฐาน ๔

ธาตุกัมมัญฐาน คือ กัมมัญฐานที่มีธาตุ ๔ เป็นอารมณ์^๑ ธาตุ ๔ ในที่นี้ มุ่งเอาเฉพาะส่วนที่มีอยู่ภายในร่างกายและเท่าที่สะดวกสำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกัมมัญฐาน ซึ่งมีดังนี้

๑. ปฐวีธาตุ ได้แก่

๑) ผม (เกสา)	๒) ขน (โลมา)
๓) เล็บ (นขา)	๔) ฟัน (ทนต์)
๕) หนัง (ตโจ)	๖) เนื้อ (มังส)
๗) เอ็น (นหารู)	๘) กระดูก (อฏฐิ)
๙) เยื่อในกระดูก (อฏฐิมิณฑ)	๑๐) ม้าม (วฤก)
๑๑) หัวใจ (หทัย)	๑๒) ตับ (ขกน)
๑๓) พังผืด (กิโถมก)	๑๔) ไต (ปัท)
๑๕) ปอด (ปโปฬาส)	๑๖) ไข้อยู่ (อนค)
๑๗) ไข่น้อย (อนตคณ)	๑๘) อาหารใหม่ (อุทริย)
๑๙) อาหารเก่า (กริส)	

รวมมันสมองเข้าด้วยเป็น ๒๐ แต่ในที่นี้ นับมันสมองเข้ากับเขื่อ

ในกระดูก

๑. ธาตุ ๔ ได้กล่าวแล้วในชั้นประถมปีที่ ๖ และมีกล่าวพิสดารอีกในธาตุ ๖ ข้างหน้า
ม.ม. ๑๒/๓๔๐/๓๔๕; ม.ม. ๑๓/๑๓๓/๑๓๔; ม.อ. ๑๔/๖๘๔/๔๓๗; อภ. วิกฤก.
๓๕/๑๑๔/๑๐๑.

๒. อาโปธาตุ ได้แก่

๑) น้ำดี (ปิตตะ)	๒) เสลด (เสมหะ)
๓) หนอง (ปฺพุโพ)	๔) เลือด (โลหิต)
๕) เหงื่อ (เสโท)	๖) มันทัน (เมโท)
๗) น้ำตา (อสุสุ)	๘) เปลวมัน (วสา)
๙) น้ำลาย (เชโป)	๑๐) นามูก (สังฆานิกา)
๑๑) ขี้ขี้ (ลสิกกา)	๑๒) มูตร (มุตตะ)

๓. เตโชธาตุ ได้แก่

- ๑) ไฟที่ให้กายอบอุ่น
- ๒) ไฟที่ให้กายทรุดโทรม
- ๓) ไฟที่ให้กายกระวนกระวาย
- ๔) ไฟย่อยอาหาร

๔. วาโยธาตุ ได้แก่

- ๑) ลมพัดขึ้นเบื้องบน (อุทฺธงฺกมา วาตา)
- ๒) ลมพัดลงเบื้องต่ำ (อโรธมา วาตา)
- ๓) ลมในท้อง (กุกฺกนิสสา วาตา)
- ๔) ลมในไส้ (โกฏฺฐาสสา วาตา)
- ๕) ลมพัดไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ (อญฺจมฺกณฺสสารินิ วาตา)
- ๖) ลมหายใจ (อสุสาโส ปสุสาโส)

การกำหนดธาตุกัมมภูมิจำน

การพิจารณาธาตุเหล่านี้ให้เห็นสภาพที่เป็นจริงของร่างกายว่า ร่างกายนี้เป็นเพียงการประกอบเข้าของธาตุ ๔ แต่ละอย่าง ๆ ซึ่งแยกเป็นส่วนย่อย

แต่ละส่วน ๆ ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เรียกว่าการ
เจริญกัมมัฏฐานมีธาตุเป็นอารมณ์ เรียกชื่อตามหลักวิชาได้หลายอย่างว่า
“ธาตุกัมมัฏฐาน” บ้าง “ธาตุมนสิการ” บ้าง หรือ “ธาตุวิภูฐาน”^๑ บ้าง

การเจริญธาตุกัมมัฏฐาน มี ๒ อย่าง คือ

๑. สำหรับผู้ฉลาดเฉียบแหลม สามารถเข้าใจได้เร็ว ให้พิจารณา
รวม ๆ ว่า ในร่างกายมีธาตุ ๔ ไม่ต้องแยกละเอียดเป็นอย่าง ๆ
ก็สามารถมองเห็นตามเป็นจริง
๒. สำหรับผู้ไม่ฉลาดเฉียบแหลมเช่นนั้น ให้แยกละเอียด กำหนด
พิจารณาเป็นอย่าง ๆ

การเจริญธาตุกัมมัฏฐาน^๒ มีความมุ่งหมายให้เห็นร่างกายตามสภาวะ
ที่แท้จริงของมัน ซึ่งเกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ คือ ธาตุ ๔ มาประชุมกัน
เข้า เป็นไปตามเหตุปัจจัย หาใช่ตัวเรา หรือตัวตนของเราไม่ เมื่อรู้เช่นนั้น^๓
แล้ว จะได้คลายความหลงผิดที่ทำให้ยึดมั่นในตัวตนลงเสียได้ การเอาจิต
พิจารณากำหนดธาตุ ๔ อย่าง^๔ ทำให้เกิดความแน่วแน่เป็นสมาธิ และเป็น
ทางให้เกิดปัญญาต่อไปด้วย ดังนั้น ในการเจริญธาตุกัมมัฏฐาน จึงควรกำหนด
พิจารณาบ่อย ๆ ซ้ำอยู่เสมอ

ประโยชน์ของการศึกษาธาตุกัมมัฏฐาน

๑. ทำให้รู้จักมองชีวิตตามความเป็นจริง
๒. ทำให้ทราบวิธีฝึกสมาธิอย่างง่าย ๆ วิธีหนึ่ง ซึ่งจะทดลองปฏิบัติ
ได้ไม่ยาก

๓. ทำให้คลายความหลงผิดในตน ลดความเห็นแก่ตัวลงได้
๔. ทำให้เป็นผู้หนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ โดยง่าย
๕. เป็นการฝึกการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คือ รู้จักแยกแยะวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ข้อย่อยลงไปตามลำดับ จนเข้าใจสิ่งนั้น ๆ ละเอียดชัดเจนเป็นทางเจริญปัญญา
๖. เป็นทางก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมขั้นสมาธิและปัญญา ซึ่งจะทำให้สามารถบรรลุคุณวิเศษ ที่สูงยิ่งขึ้นไป

คำถามประจำบท

๑. ธาตุกัมมัญฐานคืออะไร ?
๒. อาโปธาตุมีอะไรบ้าง ?
๓. การเจริญธาตุกัมมัญฐานมีวิธีอย่างไร ?
๔. การเจริญธาตุกัมมัญฐานมีความมุ่งหมายอย่างไร ?
๕. ประโยชน์ของการศึกษาธาตุกัมมัญฐานมีอะไรบ้าง ?

บทที่ ๑๖

ธรรม ๒ สังขาร ๒

ก. ธรรม คือ สภาวะหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง จำแนกออกได้เป็นประเภท ๆ และมีวิธจำแนกหลายวิธี เช่น

๑. แบบหนึ่งจำแนกเป็น ๒ คือ รูปธรรม อรูปธรรม^๑

๑) รูปธรรม คือ สภาวะอันเป็นรูป หรือสิ่งที่มีรูป หมายถึงสิ่งที่มีรูปมีร่าง เช่น ร่างกายของคนและสัตว์ หรือที่ประณีตกว่านั้น เช่น ธาตุ ๔ เป็นต้น ซึ่งมีความผันแปรผุพังไปตามปัจจัย ที่ขัดแย้งเช่น อุณหภูมิ ร้อนหรือเย็น (ร้อนน้อย) เป็นต้น รูปธรรมนี้ ได้แก่รูปขันธ์ทั้งหมด ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

๒) อรูปธรรม คือ สภาวะอันมิใช่รูป หรือสิ่งที่ไม่มียุข หมายถึงสิ่งที่ไม่มียุขไม่มีร่าง อันจะผันแปรผุพังไปได้ด้วยเย็นหรือร้อน เป็นต้น เป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งก็มี ปัจจัยไม่ปรุงแต่งก็มี ได้แก่ นามขันธ์ ๔ และนิพพาน นามขันธ์ ๔ นั้น คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

๒. อีกแบบหนึ่ง จำแนกธรรมเป็น ๒ อย่างคือ สังขตธรรม อสังขตธรรม^๒

๑) สังขตธรรม แปลว่า สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง หมายถึงสภาวะที่ถูกปรุงแต่งให้เกิดมีขึ้น คือ เกิดมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ และ

๑. อภ. ส. ๓๔/๗๐๕/๒๗๘.

๒. อภ. ส. ๓๔/๗๐๒/๒๗๘.

จะต้องเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น มี
ลักษณะเป็นอนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (คงอยู่ไม่ได้) และ
อนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) สังขตธรรมเป็นรูปธรรมก็มี ได้แก่
รูปขันธ์ เป็นนามธรรมก็มี ได้แก่นามขันธ์ ๕ กล่าวโดยย่อ
ได้แก่ขันธ์ ๕ ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

- ๒) อสังขตธรรม แปลว่า สิ่งที่ยั่งยืนไม่ปรุงแต่ง หมายถึง
สภาวะที่ไม่ถูกปรุงแต่งให้เกิดมีขึ้น ไม่เกิดมาจากเหตุปัจจัย
ได้แก่นิพพานอย่างเดียว

ประโยชน์ของการศึกษาศรีธรรม ๒

๑. ทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ คือ สิ่งและ
สภาวะทั้งหลายอันมีอยู่โดยธรรมชาติ รู้จักสนใจสิ่ง
ทั้งหลายที่มีอยู่ในตัวเราและรอบ ๆ ตัวเรา เป็นทาง
ที่จะให้ศึกษาหลักธรรมในชั้นปรมัตถ์ต่อไปได้ง่ายขึ้น
๒. ทำให้รู้จักมองสิ่งต่าง ๆ ด้วยเท่าที่และวิธีศึกษาที่ถูกต้อง
คือรู้จักศึกษาด้วยวิธีแยกแยะ วิเคราะห์สิ่งทั้งหลายเป็น
ประเภท และย่อยละเอียดลงไปตามสภาวะของสิ่ง
เหล่านั้นเอง ซึ่งเป็นวิธีการแห่งปัญญาที่จะต้องใช้ในการ
ศึกษาหลักธรรมอื่น ๆ ต่อไปตามหลักพระพุทธศาสนา
๓. ทำให้ทราบว่ามีภาวะตรงข้ามกัน ๒ อย่าง คือ ภาวะที่
ถูกปรุงแต่งแปรปรวนไปตามเหตุปัจจัย และภาวะที่ไม่
ถูกปรุงแต่งเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อเหตุปัจจัย มองเห็นทาง
หลุดพ้นเป็นอิสระได้ และทำให้ต้องการเข้าถึงภาวะที่

บริสุทธิ์เป็นอิสระนั้น คือพระนิพพาน ซึ่งปลอดโปร่ง
สงบ เยือกเย็น ควรเป็นจุดหมายที่แท้จริง

๔. ทำให้ทราบว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำขึ้น ย่อมปรับปรุง
เปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุปัจจัย เมื่อต้องการความดี
ความเจริญ ย่อมมีช่องทางที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้นให้เจริญ
ขึ้นได้ โดยหลักเล็งป้องกันเหตุปัจจัยที่จะทำให้เสื่อม
และประกอบเหตุปัจจัยที่จะทำให้ดีขึ้นให้เจริญขึ้น

ข. สังขาร ๒

สังขาร คือ สิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง หรือเกิดจากองค์ประกอบ
ส่วนย่อย ๆ ต่าง ๆ มาประชุมรวมตัวกันขึ้น จึงมีภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปตาม
เหตุปัจจัย เสื่อมโทรม ดับสลายไปได้ โดยสรุป สังขารในที่นี้ ได้แก่สังขต-
ธรรมนั่นเอง

สังขารมี ๒ อย่าง คือ

๑. อุปาทินนสังขาร คือ สังขารที่กรรมยึดครอง พุทให้
เข้าใจง่าย ๆ ก็คือสิ่งที่มีจิตใจ มีความรู้สึก ได้แก่นามรูป และ
สัตว์ ซึ่งมีความเป็นไปภายใต้อำนาจแห่งกรรม
๒. อนุปาทินนสังขาร คือ สังขารที่กรรมไม่ยึดครอง พุทให้
เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ สิ่งที่ไม่มีความรู้สึก เช่น รถ
เรือน โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น ซึ่งไม่มีความเป็นไปตามกฎแห่งกรรม

ประโยชน์ของการศึกษาสังขาร ๒

การศึกษาเรื่องสังขาร ๒ เป็นการศึกษาทวิเคราะห์หยาบละเอียด ซอย
ลงไปจากเรื่องสังขตธรรมอีกชั้นหนึ่ง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะของ

สิ่งต่าง ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นการศึกษาเรื่องที่ใกล้ชิดตัวเราเข้ามาอีกชั้น
หนึ่ง นำไปสู่การศึกษาเรื่องกรรมและเรื่องจิตใจเป็นต้นต่อ ๆ ไป นอกจาก
นั้น คำว่าสังขาร เป็นคำสำคัญมากคำหนึ่งในพระพุทธศาสนา ท่านกล่าวถึง
อยู่เสมอ ๆ จึงควรทำความเข้าใจเสียแต่เบื้องต้น อันจะช่วยให้เข้าใจเรื่อง
อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องดียิ่งขึ้นไปด้วย

คำถามประจำบท

๑. รูปธรรมคืออะไร ?
๒. สังขตธรรมต่างจากรูปธรรมอย่างไร ?
๓. อสังขตธรรมกับสังขารเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?
๔. อนุปาทินนกะสังขารคืออะไร ?
๕. การศึกษาธรรม ๒ มีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๑๗

ชั้น ๕

ชั้นนี้ แปลว่า กอง หรือ หมวด หมายถึงส่วนประกอบที่รวมกันเข้าเป็นชีวิต หรือสสารและพลังงานที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิต จัดเป็นหมวด ๆ หรือเป็นพวก ๆ ตามที่เป็นประเภทเดียวกัน มี ๕ ประเภท คือ

๑. รูป คือ ร่างกาย พฤติกรรมและคุณสมบัติต่างๆของร่างกาย

๒. เวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์และเฉย ๆ

๓. สัญญา คือ การกำหนดได้หมายรู้ เช่น ขาว ดำ เป็นต้น

๔. สังขาร คือ สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้คิดและชั่ว

๕. วิญญาณ คือ การรู้แจ้งอารมณ์ เช่น การเห็น เป็นต้น

ส่วนประกอบ ๕ อย่างนี้ จัดเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ส่วนที่เป็นรูป ได้แก่

— รูป

๒. ส่วนที่เป็นนาม ได้แก่

— เวทนา

— สัญญา

— สังขาร

— วิญญาณ

เรียกรวมกันย่อ ๆ ว่า นามรูป

ความหมาย

สิ่งทั้งหลายประกอบขึ้นด้วยส่วนต่าง ๆ มาประกอบกันเข้า ตัวตนแท้ ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อแยกส่วนประกอบออกแล้ว ก็จะไม่พบตัวตน

ชีวิต ที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” เป็นต้น ประกอบด้วย ส่วนประกอบใหญ่ ๆ ๕ อย่าง คือ ขันธ์ ๕ หรือที่เรียกว่า “เบญจขันธ์” แต่ละส่วนแยกย่อยออกไปอีก ดังนี้

๑. รูป ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสาร พลังงานเหล่านั้น

ตามแนวอิทธิธรรม แบ่งรูปเป็น ๒๘ อย่าง คือ

๑) มหาภูตรูป ๔ (เรียกว่า ๔ ธาตุ ๔) คือ

- (๑) ปฐวีธาตุ (สภาพที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่)
- (๒) อาโปธาตุ (สภาพที่ดูดซึม)
- (๓) เตโชธาตุ (สภาพที่แผ่ความร้อน)
- (๔) วาโยธาตุ (สภาพที่สั่นไหว)

๒) อุปาทายรูป รูปอาศัยหรือรูปที่สืบเนื่องมาจากมหาภูตรูป มี ๒๔ คือ

(๑) จักขุ	} ประสาททั้ง ๕
(๒) โสตระ	
(๓) ฆานะ	
(๔) ชิวหา	
(๕) กาย	

(๖) รูป	}	อรรถ ๔ (โพธิ์โพธิ์พะ ไม่นับ
เพราะตรงกับกับปฏิวัติ เตโช วาโย)
(๗) เสียง		
(๘) กลิ่น		
(๙) รส		

- (๑๐) ความเป็นหญิง (อิตถินทรีย์)
 (๑๑) ความเป็นชาย (ปรีสินทรีย์)
 (๑๒) ที่ตั้งของจิต (หทัยวัตถุ)
 (๑๓) การแสดงให้รู้ความหมายด้วยกาย (กายวิญญูติ)
 (๑๔) การแสดงให้รู้ความหมายด้วยวาจา (วจีวิญญูติ)
 (๑๕) ชีวิตินทรีย์
 (๑๖) ช่องว่าง (อากาศ)
 (๑๗) ความเบาของรูป (รูปสุส ลหุตา)
 (๑๘) ความอ่อนหยุ่นของรูป (รูปสุส มุทุตา)
 (๑๙) ภาวะที่ควรแก่การงานของรูป (รูปสุส กัมมณฺณตา)
 (๒๐) ความเจริญหรือขยายตัวของรูป (รูปสุส อุกาย)
 (๒๑) การสับต่อของรูป (รูปสุส สนฺตติ)
 (๒๒) ความเสื่อมของรูป (ชรา)
 (๒๓) ความสลายตัว (อนิจฺจตา)
 (๒๔) อาหาร (หมายถึงโอชา)

๒. เวทนา ความรู้สึกสุขทุกข์และเฉย ๆ แบ่งเป็น ๓ คือ

- ๑) สุข (ทางกายหรือทางใจก็ตาม)
- ๒) ทุกข์ (ทางกายหรือทางใจก็ตาม)

๓) อทุกขมสุข (ไม่ทุกข์ไม่สุข คือ เฉย ๆ บางทีเรียกว่า
อุเบกขา)

อีกอย่างหนึ่งแบ่งเวทนาเป็น ๕ คือ

- ๑) สุข (ทางกาย)
- ๒) ทุกข์ (ทางกาย)
- ๓) โสมนัส (ดีใจ)
- ๔) โทมนัส (เสียใจ)
- ๕) อุเบกขา (เฉย ๆ)

๓. สัญญา ความกำหนดได้ หรือ หมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการ
เครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้ แบ่งเป็น ๖
ตามทางแห่งการรับรู้ คือ

- ๑) รูปสัญญา (ความหมายรูรูปรูป)
- ๒) สัททสัญญา (ความหมายรู้เสียง)
- ๓) กลันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น)
- ๔) รสสัญญา (ความหมายรู้รส)
- ๕) โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้สัมผัสทางกาย)
- ๖) ธรรมสัญญา (ความหมายรู้ธรรมารมณ์ คืออารมณ์ทางใจ)

๔. สังขาร องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ที่ปรุงแต่ง
จิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ พุดง่าย ๆ ว่าความ
นึกคิดชั่วต่าง ๆ ตามหลักอกัธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๐ อย่าง คือ

- ๑) อัญญสมานาเจตสิก (เจตสิกที่เข้าได้ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว) ๑๑
(นับครบมี ๑๓ เพราะเวทนาและสัญญาเป็นเจตสิกหมวดนี้
แต่ไม่เป็นสังขาร จึงตัดออกไป) คือ

- (๑) สัพพจิตตสาธารณเจตสิก (เจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง) ๕ คือ ผัสสะ เจตนา เอกกคตา (สมาธิ) ชิวินทรีย์ มนสิการ (จำนวนเดิมมี ๗ ทั้งเวทนาและสัญญา)
- (๒) ปกิณณกเจตสิก (เกิดกับจิตได้ทั่ว ๆ ไป ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว แต่ไม่ตายตัว) ๖ คือ วิตก วิจารณ์ อธิโมกษ์ (ความปักใจ) วิริยะ ปิติ ฉันทะ
- ๒) อกุศลเจตสิก (เจตสิกที่เป็นอกุศล) ๑๔ คือ
- (๑) อกุศลสาธารณเจตสิก (เกิดกับจิตที่เป็นอกุศลทุกดวง) ๔ คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุตธัจจะ
- (๒) ปกิณณกอกุศลเจตสิก (เกิดกับจิตที่เป็นอกุศล แต่ไม่ตายตัวทุกครั้ง) ๑๐ คือ โลภะ ทิฏฐิ มานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิตทธะ วิจิกิฉณา
- ๓) โสภณเจตสิก (เจตสิกดีงาม คือ เกิดกับจิตที่เป็นกุศลและอภัยากฤต) ๒๕ คือ
- (๑) โสภณสาธารณเจตสิก (เกิดกับจิตดีงามทุกดวง) ๑๕ คือ สัทธา สติ หิริ โอตตปปะ อโลภะ อโทสะ (เมตตา) ตตฺตรมัชฌัตตตา (บางที่เรียกว่า อุเบกขา) กายปัสสัทธิ (ความสงบแห่งนามกาย คือ กองเจตสิก) จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมูทุตา จิตตมูทุตา กายกัมมัณฺญตา จิตตกัมมัณฺญตา กายปาญญตา (ความคล่องแคล่วแห่งนามกาย คือ กอง

เจตสิก) จิตตปาคุญญตา กายชุกตา (ความซื่อตรงแห่ง
นามกาย คือ กองเจตสิก) จิตตชุกตา

(๒) ปกิณณกโสภณเจตสิก (เกิดกับจิตฝ่ายดีงาม แต่
ไม่ตายตัวทุกครั้ง) ๖ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
สัมมาอาชีวะ (รวมเรียกวิธีเจตสิก ๓) กรุณา มุทิตา
(รวมเรียกกันว่า อปปมัญญาเจตสิก ๒) และ บัญญา

๕. วิญญาณ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ
การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการ
รู้อารมณ์ทางใจ

วิญญาณแบ่งตามทางที่เกิดเป็น ๖ คือ

- ๑) จักขุวิญญาณ
- ๒) โสทวิญญาณ
- ๓) ชานวิญญาณ
- ๔) ชิวหาวิญญาณ
- ๕) กายวิญญาณ
- ๖) มโนวิญญาณ

ตามแนวอภิธรรม เรียกวิญญาณว่า จิต และจำแนกจิตออกเป็น ๘๘
หรือ ๑๒๑ ดวง คือ

- ๑) จำแนกตามภูมิหรือระดับของจิต เป็น ๔ ระดับ คือ
 - (๑) กามาวจรจิต ๕๔
 - (๒) รูปาวจรจิต ๑๕

(๓) อรูปาวจรจิต ๑๒

(๔) โลกุตตรจิต ๔ (แยกพิสดารเป็น ๔๐)

๒) จำแนกโดยคุณสมบัติ เป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) อกุศลจิต ๑๒

(๒) กุศลจิต ๒๑ (พิสดารเป็น ๓๗)

(๓) วิบากจิต ๓๖ (พิสดารเป็น ๕๒)

(๔) กิริยาจิต ๒๐

ในที่นี้ พึงทราบพอเป็นกำหนดให้เห็นแนวทางในการศึกษาต่อไป
เท่านี้ก่อน จะยังไม่แสดงรายละเอียดและอธิบายให้พิสดาร เพราะเกิน
จำเป็นและจะทำให้พ้นเผื่อ.

ประโยชน์ของการศึกษานี้ ๕

๑. ทำให้รู้สภาพความจริงของชีวิต
๒. กลายความหลงผิดและความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (ทำลายความ
เห็นแก่ตัว)
๓. ทำให้เห็นว่าหลักความจริงทางวิทยาศาสตร์ มีอยู่แล้วในพระ
พุทธศาสนา
๔. ทำให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีพระผู้สร้าง
๕. เป็นพื้นฐานในการศึกษาหลักธรรมชั้นสูงต่อไป โดยเฉพาะ
ในแง่ปรมัตถ์ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมชั้น
วิปัสสนา

คำถามประจำบท

๑. ขันธ์ คืออะไร ?
๒. รูป คืออะไร ? มีกี่อย่าง ?
๓. เวทนามีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๔. สังขารกับเจตสิก ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
๕. การศึกษาขันธ์ ๕ มีประโยชน์อย่างไร ?
๖. ทำไมจึงว่าสัตว์ บุคคลไม่มีตัวตน ? อธิบายตามแนวขันธ์ ๕
๗. นามรูปคืออะไร ? อะไรเป็นรูป อะไรเป็นนาม ?
๘. ขันธ์ ๕ จัดเข้าในธรรม ๒ หมวดรูปธรรมและอรูปธรรม
อย่างไร ? จะจัดขันธ์ ๕ เข้าในธรรม ๒ หมวดสังขตธรรม
และอสังขตธรรมได้หรือไม่ ?
๙. จิตจัดเข้าในขันธ์ไหน ? จิตจะดีหรือชั่วเพราะอะไร ?
๑๐. ในบทก่อนมีเรื่องสังขาร ๒ ในบทนี้ก็มียุทธสังขารอีก
ท่านเห็นความแตกต่างระหว่างสังขารในสังขาร ๒ กับ
สังขารในขันธ์ ๕ หรือไม่ ? อธิบายมาดุเท่าที่สามารถ.

บทที่ ๑๘

ธาตุ ๖

ธาตุ คือ สิ่งที่ทรงสภาวะของตัวมันเอง มีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีตัวตน มิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล ธาตุ ๖ เป็นส่วนประกอบสำคัญของสิ่งทั้งหลาย ในที่นี้ หมายถึงส่วนประกอบพื้นฐานของชีวิต มี ๖ อย่าง คือ

๑. ปฐวีธาตุ ธาตุดิน ได้แก่สภาพที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ หรือสิ่งที่มีลักษณะแข็ง
๒. อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ได้แก่สภาพที่ชุ่มชื้น หรือสิ่งที่มีลักษณะเหลว เปรียบ
๓. เตโชธาตุ ธาตุไฟ ได้แก่สภาพที่แผ่ความร้อน หรือสิ่งที่มีลักษณะร้อน
๔. วาโยธาตุ ธาตุลม ได้แก่สภาพที่สั่นไหว หรือสิ่งที่พัดไปมา
๕. อากาสธาตุ ธาตุอากาศ ได้แก่ช่องว่างในร่างกาย
๖. วิญญานธาตุ ธาตุรู้ ได้แก่การรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

ความหมาย

ธาตุทั้ง ๖ นี้เป็นส่วนประกอบพื้นฐานของชีวิตมนุษย์และสัตว์ (ส่วนประกอบสมบูรณ์ของชีวิต คือ ขันธ์ ๕ ซึ่งได้แก่รูป (มหาภูตรูป ๔ = ธาตุ ๑-๔ และอุปาทายรูป) เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน (ธาตุที่ ๖))

เป็นสภาวะธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปตามธรรมดา ไม่มีผู้สร้างหรือบันดาลให้เป็นไป ส่วนประกอบแต่ละส่วน ๆ ยังแบ่งย่อยออกไปอีก และส่วนย่อยนั้นก็ยังมีมาจากส่วนที่ย่อยลงไปกว่านี้อีก จึงไม่มีตัวแท้หรือแก่นจริง ๆ ของสิ่งทั้งหลาย

ธาตุ ๖ ที่จะแสดงต่อไปนี้ กล่าวเฉพาะส่วนที่อยู่ภายในตัวคือในร่างกายของเรา และมุ่งแสดงพอให้กำหนดได้ง่ายเพื่อเป็นอารมณ์ของกัมมัญฐานเป็นสำคัญ เรียกเต็มว่า ธาตุกัมมัญฐาน และแสดงเป็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนี้

๑. ปฐวีธาตุ ได้แก่สิ่งต่อไปนี้ และสิ่งอื่นใดก็ตามที่มีลักษณะแข็งแข็งอย่างเดียวกันนี้

๑) ผม (เกสา)	๒) ขน (โลมา)
๓) เล็บ (นขา)	๔) ฟัน (ทนต์)
๕) หน้าง (ตโจ)	๖) เนื่อ (มंस)
๗) เอ็น (นหารู)	๘) กระดูก (อฏฐิ)
๙) เยื่อในกระดูก (อฏฐิมิณฑ)	๑๐) ม้าม (วฤก)
๑๑) หัวใจ (หทย)	๑๒) ตับ (ยกน)
๑๓) พังผืด (กิโถมก)	๑๔) ไต (ปิตัก)
๑๕) ปอด (ปปฬาส)	๑๖) ไส้ใหญ่ (อนต)
๑๗) ไส้เล็กๆ (อนตคุณ)	๑๘) อาหารใหม่ (อุทรีย)
๑๙) อาหารเก่า (กรีส)	

รวมมันสมอง (มตฺตลฺลุก) เข้าด้วย เป็น ๒๐ แต่มันสมองนับเข้ากับเยื่อในกระดูก

๒. อาโปธาตุ ได้แก่สิ่งต่อไปนี้ และสิ่งอื่นใดก็ตามที่มีลักษณะ
เหลวอย่างเดียวกันนี้

๑) น้ำดี (ปิตตะ)	๒) เสลด (เสมหะ)
๓) หนอง (ปุพฺพโพ)	๔) เลือด (โลหิต)
๕) เหงื่อ (เสโท)	๖) มันทัน (เมโท)
๗) น้ำตา (อสุสุ)	๘) เปลวมัน (วสา)
๙) น้ำลาย (เขโผ)	๑๐) น้ำมูก (สังฆานิกา)
๑๑) ไขข้อ (ลสิกา)	๑๒) มูตร (มุตฺต)

๓. เตโชธาตุ ได้แก่สิ่งต่อไปนี้ และสิ่งอื่นใดก็ตามที่มีลักษณะร้อน
อย่างเดียวกันนี้

- ๑) ไฟที่ให้กายอบอุ่น
- ๒) ไฟที่ให้กายทรุดโทรม
- ๓) ไฟที่ให้กายกระวนกระวาย
- ๔) ไฟย่อยอาหาร

๔. วาโยธาตุ ได้แก่สิ่งต่อไปนี้ และสิ่งอื่นใดก็ตามที่มีลักษณะ
พัดไหวอย่างเดียวกันนี้

- ๑) ลมพัดขึ้นเบื้องต้น (อุทฺตงฺกมา วาตา)
- ๒) ลมพัดลงเบื้องต่ำ (อโรคฺกมา วาตา)
- ๓) ลมในท้อง (กุจฺฉิสยา วาตา)
- ๔) ลมในไส้ (โกฏฺฐาสยา วาตา)
- ๕) ลมพัดไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ (องฺคณฺจฺกานูสารีโน วาตา)
- ๖) ลมหายใจ (อสุสาโส ปสุสาโส)

๕. อากาศธาตุ ได้แก่ช่องว่างต่อไปนี้ และท่อนใดก็ตามที่มี
ลักษณะว่างโปร่ง หรือเป็นช่องอย่างเดียวกันนี้

- ๑) ช่องหู
- ๒) ช่องจมูก
- ๓) ช่องปาก
- ๔) ช่องทวารหนักทวารเบา
- ๕) ช่องแห่งอวัยวะทั้งหลาย

๖. วิญญาณธาตุ ได้แก่

- ๑) ความรู้ทางตา (จกขุวิญญาณธาตุ)
- ๒) ความรู้ทางหู (โสตวิญญาณธาตุ)
- ๓) ความรู้ทางจมูก (ฆานวิญญาณธาตุ)
- ๔) ความรู้ทางลิ้น (ชีวกาวิญญาณธาตุ)
- ๕) ความรู้ทางกาย (กายวิญญาณธาตุ)
- ๖) ความรู้ทางใจ (มโนวิญญาณธาตุ)

วิธีศึกษาธาตุ ๖

๑. พิจารณาชีวิตตามสภาพที่เป็นจริง เริ่มต้นตั้งแต่ร่างกาย วิเคราะห์
ออกไปจนเห็นว่าเป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้นมาจากส่วนย่อยต่าง ๆ
รวมกัน แต่ละส่วน ๆ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ
๒. พิจารณาศึกษาส่วนประกอบย่อย ๆ แต่ละส่วน ๆ ในธาตุทั้ง ๖
ให้เข้าใจชัดเจน รู้ลักษณะหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างส่วน
ประกอบเหล่านั้น ให้เห็นว่าส่วนเหล่านั้นมาประกอบประสาน
กันเข้าตามหน้าที่แล้ว เกิดเป็นชีวิตขึ้นอย่างไร จนเห็นว่าชีวิต

ก็เป็นแต่เพียงส่วนประกอบเท่านั้น ห้ามตัวตนเองไรของมันเอง
ต่างหากไม่

๓. ศึกษาเปรียบเทียบกับระหว่างชีวิตของตนกับชีวิตของคนอื่น ให้เห็น
ว่ามีลักษณะเหมือนกัน เพราะมาจากส่วนประกอบต่าง ๆ
เหมือนกัน
๔. ในการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ศึกษาให้เห็นชีวิตว่าไม่ใช่สิ่งที่น่า
หลงใหลติดใจ เพราะไม่มีอะไรที่มีค่าควรเป็นเช่นนั้น มีแต่
เพียงส่วนประกอบชิ้นเล็กชิ้นน้อยมากมาย ซึ่งไม่มีอะไรน่ารักใคร่
ติดใจ และไม่ใช่ตัวตนอะไรของใคร มาประชุมกันเข้า พร้อม
อยู่เสมอที่จะแยกย้ายกระจัดกระจายออกไป เป็นแหล่งแห่ง
ความทุกข์ทั้งปวง ไม่น่าเข้าไปยึดมั่นถือมั่น

ประโยชน์ของการศึกษาธาตุ ๖

๑. ทำให้รู้สภาพความเป็นจริงแห่งชีวิต
๒. กลายความหลงผิดและความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ทำลายความ
เห็นแก่ตัว
๓. ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์แท้จริง
๔. ทำให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเกิดมาจากเหตุปัจจัย ไม่มีพระผู้สร้าง
๕. ทำให้มีความรู้พื้นฐานสำหรับการศึกษาและปฏิบัติธรรมขั้นสูง โดย
เฉพาะในขั้นวิปัสสนาให้ได้ผลดี

คำถามประจำบท

๑. ธาตุคืออะไร ?
๒. ปฐวีธาตุ มีลักษณะอย่างไร ? หาได้ที่ไหนบ้าง ?
จงยกตัวอย่าง
๓. วิญญาณธาตุคืออะไรบ้าง ?
๔. ธาตุ ๖ มีวิธีศึกษาอย่างไร ?
๕. การศึกษาเรื่องธาตุได้ประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๑๙

นิวรรณ์ ๕

นิวรรณ์ คือ สิ่งท่กัณจิตไม่ให้กัวหน้าในคุณธรรม หรือสิ่งท่กัณจิตไม่ให้บรรลुकุณความดี มี ๕ อย่าง คือ

๑. กามฉันทะ ความพอใจในกาม
๒. พยาบาท ความคิดร้าย
๓. ถีนมิทธะ ความหดหู่เชื่องซึม
๔. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ
๕. วิวิกิจฉา ความลั้งเลสงสัย

ความหมาย

๑. กามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม ได้แก่ความรักใคร่ ยินดี ติดใจ ในอารมณ์ท่นักรักใคร่ น่ายินดี น่าติดใจ เช่น เห็นรูปสวยงาม ฟังเสียงไพเราะ ดมกลิ่นหอม ลิ้มรสอร่อย ถูกต้องสัมผัสอ่อนนุ่ม ก็รักใคร่ ยินดี ติดใจอยู่ในรูปสวยงามเป็นต้นนั้น มีจิตใจผูกพันหมกมุ่น อยากได้ อยากมีอารมณ์เช่นนั้นยังจนไม่มัสันสุด

๒. พยาบาท คือ ความคิดร้าย ได้แก่ความคิดที่จะทำลายประโยชน์สุขของคนอื่นให้พินาศ มองคนอื่นในแง่ร้าย มีโทสะยึดครองจิต คิดจะทำความฉิบหายแก่คนอื่นโดยวิธีต่าง ๆ ไม่ปรารถนาให้คนอื่นมีความสุข

๑. อจ. ปญจก. ๒๒/๕๑/๗๒.

๒. มงคลสูตรที่ปณี ๑/๒๒๑.

๓. ถิ่นมัทระ คือ ความหดหู่เข็ญซึม ได้แก่อาการที่จิต
เกียจคร้าน ไม่กระตือรือร้น ง่วงเหงาเซาซึม ไม่พร้อมที่จะทำกิจการงาน^๑

๔. อุทธัจจกุกกุกจะ คือ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ได้แก่อาการ
ที่จิตไม่สงบ คิดฟุ้งซ่านไปต่าง ๆ กลัดกลุ้ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่
ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจ เช่น ความผิด ความบกพร่อง หรือความไม่ดี
ของตน เป็นต้น

๕. วิจิกิฉา คือ ความลังเลสงสัย คลางแคลง ไม่แน่ใจ
ทำอะไรไม่แน่นอน ตัดสินใจยาก^๒

โทษของนิวรณ์

๑. ทำจิตใจให้เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส
๒. ทำปัญญาให้อ่อนกำลัง ไม่ให้เห็นเหตุผลข้อเท็จจริง ความ
ผิดชอบชั่วดี ตลอดจนความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง
๓. เป็นอุปสรรคธรรมที่ขวางกั้นการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในขั้นสูง ได้แก่การเจริญภาวนา ทำให้ไม่สามารถทำจิตให้
เป็นสมาธิ
๔. เป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ตนและ
สังคม

๑. วิสุทฺธิมกฺก ๓/๔๔.

๒. สมุทฺทวิโมกฺก ๓ หน้า ๓๕๓.

๓. อภิธมฺมคฤทฺถาวิณี ๑ หน้า ๗๓.

วิธีป้องกันและกำจัดนิรโรค

๑. หลีกเลี่ยงการพูดหรือคิดเรื่องกามารมณ์ สำรวมอินทรีย์ กินอาหารพอประมาณ และรู้จักกำหนดพิจารณาให้เห็นสภาวะที่ไม่งามอันมีอยู่เป็นธรรมดา แม้ในสิ่งที่เข้าใจว่าสวยงาม (ป้องกันและกำจัดกามฉันทะ)
๒. หลีกเลี่ยงเรื่องขบถุโทษะ และเจริญเมตตา (ป้องกันและกำจัดพยาบาท)
๓. รู้จักประมาณในอาหาร ไม่บริโภคมากเกินไป ทำจิตใจให้แช่มชื่นต้นตออยู่เสมอ และปรารภความเพียร ขยันขันแข็งอยู่ตลอดเวลา (ป้องกันและกำจัดถีนมิทธะ)
๔. พยายามสำรวมจิตใจให้สงบ รู้จักเห็นขวัตรระวังความคิดที่เขวจะคิดเรื่องใดก็คิดให้ตลอดสายเป็นเรื่อง ๆ ฝึกหัดสมาธิเสมอ (ป้องกันและกำจัดอุทธัจจกุกกุจจะ)
๕. พยายามนึกคิดเรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล โดยใช้โยนิโสมนสิการพิจารณาสืบสาวจนถึงต้นตอที่มาของเรื่องนั้น ๆ ให้รู้เห็นตามเป็นจริง โดยเฉพาะฝึกคิดในเรื่องที่มีหลักอยู่แล้ว เช่น เรื่องกุศลอกุศล สิ่งที่มีโทษ สิ่งที่ไม่มีโทษ เป็นต้น (ป้องกันและกำจัดวิกิจจา)

นอกจากนี้ ยังมีวิธีปฏิบัติที่ช่วยสนับสนุนในการป้องกันและระงับนิรโรคได้ทั่วไปทุกข้อ คือการคบภักตยาเมตร ซึ่งจะช่วยชักจูงไปแต่ในทางที่ดีงาม และช่วยเหลือแก้ไขในเมื่อนิรโรคเกิดขึ้น อย่างหนึ่ง กับการรู้จักพูดคุย

๑. คู่มืออธิบายใน อญ. เอก. ๒๐/๑๓-๒๑/๔-๕; ส. ม. ๑๕/๕๓๕-๕/๑๔๖-๗;
ปรมัตถที่ปณี อติวิชุดกฏฎกถา ๔๖๖-๔๗๒.

สนทนากันในเรื่องที่เป็นสัปปาละ คือ เรื่องที่ชักจูงจิตใจไปในทางดีงาม
ช่วยปิดทาง หรือกำจัดนิรวณไปในตัว

คำถามประจำบท

๑. นิรวณ คืออะไร ?
๒. กามฉันทะ คืออะไร ? บ่งกันอย่างไร ?
๓. ถีนมิทธะคืออะไร ? บ่งกันและกำจัดอย่างไร ?
๔. นิรวณมีโทษอย่างไร ?
๕. ข้อปฏิบัติอย่างไรเพื่อลดการบ่งกันและกำจัดนิรวณ
ทุกอย่าง ?

บทที่ ๒๐

สามัญญลักษณะ (ธรรมนิยาม) ๓

สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอเหมือนกันแก่
สิ่งทั้งปวง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ไตรลักษณ์" มี ๓ อย่าง คือ

๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง
๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์
๓. อนัตตตา ความเป็นอนัตตา

ความหมาย

๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง ได้แก่ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว
ภาวะที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมและสลายไป สิ่งทั้งหลายที่เกิดมาจากเหตุปัจจัย
ซึ่งเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า สังขาร เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลง
อยู่ตลอดเวลา เช่น มนุษย์ เกิดใหม่ ๆ ก็เป็นเด็กอ่อนนอนบาะ แล้ว
เจริญเติบโตเป็นหนุ่มสาว แก่ชรา ตายไปในที่สุด ภาวะที่เกิดขึ้นในตัวของ
ที่เปลี่ยนจากความเป็นเด็ก มาเป็นหนุ่ม สาว จนถึงแก่ชรา เป็นลักษณะ
แห่งความไม่เที่ยง ไม่คงตัว ก็จะเป็นเด็กอยู่ตลอดไปไม่ได้ ลักษณะ
เช่นนี้เรียกว่า อนิจจตา

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ได้แก่ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น
และสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะมีปัจจัยที่ปรุงแต่ง
ให้มีสภาพเป็นอย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้

ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่ แก่ผู้อยากด้วยค้นหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากไปยึดด้วยติดหาอุปาทาน เช่น มนุษย์ เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน ดังกล่าวแล้วในอนิจจตา จะฝืนให้คงอยู่อย่างเดิมตามที่ตนชอบใจ หรือต้องการไม่ได้ เช่น ฝืนไม่ให้แก่ไม่ได้ เป็นต้น เมื่อสภาพที่ตัวอยากให้เป็นและยึดถือเอาไว้เป็นอย่างหนึ่ง แต่สิ่งที่เป็นอย่างจริงกลับกลายเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างหนึ่ง ก็เกิดการขัดแย้งในใจ จึงเกิดความทุกข์ขึ้น เพราะไม่เป็นไปตามความต้องการของตน

๓. อนัตตตา ความเป็นอนัตตา ได้แก่ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน เช่น มนุษย์ ซึ่งสมมติกันว่ามีตัวตน เมื่อแยกส่วนประกอบที่เป็นตัวตนขึ้นมาจนออกไปแล้ว ก็จะเห็นแต่ส่วนประกอบต่าง ๆ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ขันธ ๕) และส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้น ๆ ก็มาจากส่วนประกอบย่อยอื่น ๆ อีก ซึ่งแต่ละส่วนก็ไม่มี ความมั่นคงแน่นอนอยู่ในตัว หาตัวตนของมันแท้ ๆ ไม่ได้ นอกจากนั้น ทุกส่วนนั้น ก็ไม่มีส่วนใดที่เป็นไปในอำนาจของเรา ซึ่งเราจะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาได้อย่างจริงจัง จึงไม่มีทางเป็นตัวตนของเราได้เลย

สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยเป็นกระแสหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงเสมอ ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อันสัมพันธ์กัน แดกดับสืบทอดกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนแท้จริง เหมือนน้ำพุที่พุ่งขึ้นเป็นสายติดต่อกัน ทำให้มองเห็นเป็นสายน้ำอันเดียวกัน ไม่เปลี่ยนแปลง แต่แท้จริงแล้ว น้ำพุพุ่งขึ้นแล้วก็ตกลงติด ๆ กันไป (เกิด—ดับ เกิด—ดับ) ดังนั้น สิ่งทั้งหลายจึงเป็นเพียงกระบวนการทางธรรมชาติเท่านั้น

สามัญญลักษณะทั้ง ๓ นี้ มีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต พึงทราบสาระสำคัญตามบาลี ดังนี้

๑. สพุเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
๒. สพุเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
๓. สพุเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา^๑

คำว่า สังขาร และคำว่า ธรรม พึงทราบความหมายตามที่ได้เรียนแล้ว
ในบทก่อน ๆ

คุณค่าและความสำคัญ

การศึกษาสามัญญลักษณะ มีคุณค่าและความสำคัญ คือ

๑. อนิจจตา

- ๑) ทำให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมได้ และสิ่งที่เสื่อมแล้วก็ย่อมทำให้เกิดขึ้นใหม่ได้ ถ้าต้องการให้มีความเจริญ ต้องสร้างเหตุแห่งความเจริญ ถ้าไม่ต้องการให้มีความเสื่อม ต้องไม่สร้างเหตุแห่งความเสื่อม ดังนั้น ความเจริญหรือความเสื่อมจึงมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองลอย ๆ และไม่มีใครมาบันดาลให้

- ๒) ทำให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างผู้รู้เท่าทันความจริง เป็นผู้มีจิตใจอิสระ รู้เห็นสภาพความเป็นจริง และสามารถขจัดจิตใจให้สูง ไม่ถูกอำนาจฝ่ายต่ำ (กิเลส) ชักนำไปในทางไม่ดี

และเมื่อเกิดความสูญเสียบ้าง ก็รู้ทันไม่เกิดความทุกข์มาก
เกินไป จนขั้นสูงสุด มีจิตใจหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

๒. ทุกขตา

- ๑) ทำให้เห็นว่า ชีวิตเต็มไปด้วยปัญหา ดังนั้น การจะมีชีวิตอยู่
อย่างมีความสุข จำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่เสมอ
โดยใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นเหตุผล แก้ไขความขัดข้อง
ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่อารมณ์หรือความชอบใจของ
ตนเข้าตัดสิน หรือยึดมั่นจนตกเป็นทาสของความทุกข์
- ๒) ทำให้เห็นว่า สิ่งต่าง ๆ มีความบีบคั้นอยู่ในตัว ไม่มีความ
สมบูรณ์อยู่ในตัว ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าความสุข หรือความ
พอใจ แม้จะมีขึ้นในบางครั้ง ก็มีใช้จะไม่กลับกลายมาเป็น
ความทุกข์ จึงจำต้องเตรียมจิตใจเพื่อเผชิญกับความทุกข์
ด้วย มิใช่หลงในความสุขอย่างเดียว ในทางตรงกันข้าม
เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น ก็รู้เท่าทันเหตุแห่งความทุกข์นั้น เพื่อ
ทำใจให้เป็นอิสระและคิดหาทางแก้ไขต่อไป ตามแนวทาง
ของเหตุปัจจัย

๓. อนัตตตา

- ๑) ทำให้ลดความเห็นแก่ตัวลง ไม่ทำสิ่งต่าง ๆ โดยเห็นแก่
ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่
- ๒) ทำให้มีจิตใจกว้างขึ้น ไม่ทำสิ่งต่าง ๆ โดยถือความเห็นของ
ตนเป็นใหญ่ ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่น และจัดการให้
เป็นไปตามเหตุผลที่ถูกต้อง

- ๓) ทำให้สลดความขี้ดมั่นถือมั่นได้ ถึงความหลุดพ้น บรรลุ
อิสรภาพโดยสมบูรณ์

คำถามประจำบท

๑. สามัญญลักษณะ คืออะไร ?
๒. อนิจจตา หมายความว่าอย่างไร ?
๓. ที่ว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน คืออย่างไร ?
๔. อะไรเป็นอนิจจัง อะไรเป็นทุกขัง อะไรเป็นอนัตตา ?
ท่านสังเกตเห็นข้อแตกต่างหรือไม่ อย่างไร ?
๕. ท่านจะนำความรู้ความเข้าใจในไตรลักษณ์มาใช้ประโยชน์
ในชีวิตประจำวันอย่างไรได้บ้าง ? อธิบาย ?

บทที่ ๒๑

พุทธศาสนสุภาษิต

๑. นตฺถิ อการิยํ ปาปํ มุสาวาทิสฺส ขนฺตุนิ

คนมักพูดมุสา จะไม่ทำบาปยอมไม่มี

นับ. ขุ. ฐ. ๒๕/๒๓/๓๘; นับ. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๐๓/๒๔๓.

๒. ยถาวาทิ ตถาการิ

คนตรงพูดอย่างใดทำอย่างนั้น

ที. มหา. ๑๐/๒๑๑/๒๕๕; ขุ. ศุ. ๒๕/๓๓๑/๓๕๔;

ขุ. เถร. ๒๖/๕๐๑/๔๔๑; ขุ. ขา. จตุกก. ๒๗/๖๐๕/๑๔๖.

๓. วิสุสาสปรมา ญาคิ

ความคุ้นเคย เป็นญาติอย่างยิ่ง

ขุ. ฐ. ๒๕/๒๕/๔๒

๔. มาตา มิตฺตํ สเก มเร.

มารดาเป็นมิตรในเรือน

ส. ศ. ๑๕/๑๖๓/๕๐.

๕. มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก

ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวแท้

ขุ. ขา. ทสภ. ๒๗/๑๔๖๕/๒๕๗

๖. นตฺถิ พาลे สหายตา

ความเป็นสหาย ไม่มีในคนพาล

วิ. มหา. ๕/๒๔๗/๓๓๖; ม. อุ. ๑๔/๔๔๓/๒๕๗,

ขุ. ฐ. ๒๕/๑๕,๓๓/๒๓,๕๕.

๗. **อดิสนุเตปี นาสุมเส.**
ไม่พึงไว้ใจคนที่แสร้งทำสงบบ้างข่ม
ขุ. ขา. ทสก. ๒๗/๑๔๒๒/๒๕๐.
๘. **สุโข ปุณฺณสุต อจฺจโย**
การสั่งสมบุญ นำสุขมาให้
ขุ. ฐ. ๒๕/๑๕/๓๐
๙. **ทุกฺโข ปาปสุต อจฺจโย**
การสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้
ขุ. ฐ. ๒๕/๑๕/๓๐
๑๐. **สุขา สงฺฆสุต สามคฺคิ**
ความพร้อมเพรียงของหมู่ ทำให้เกิดสุข
ขุ. ฐ. ๒๕/๒๔/๔๑; ขุ. อิติ. ๒๕/๑๕๒/๒๓๘; อจ. ทสก. ๒๕/๔๐/๘๐
๑๑. **สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคิ วุฑฺฒิสายิกา**
ความพร้อมเพรียงของหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ
ส.ส.
๑๒. **วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ**
คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร
ขุ. ศุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑
๑๓. **โลโกปตุมฺภิกา เมตฺตา**
เมตตา เป็นเครื่องกำจัด^๔ ^๕จุนโลก
ว.ว.
๑๔. **ทพฺพิทํ ทุกฺขํ โลเก**
ความจนเป็นทุกข์ในโลก
อจ. ญก. ๒๒/๓๑๖/๓๕๕

๑๕. อีณาทานํ ทุกฺขํ โลกเ.
การกู้หนี้ เป็นทุกข์ในโลก
นัย. อัง. มก. ๒๒/๓๑๖/๓๕๕
๑๖. ปาปานิ อกรรมํ สุขํ
การไม่ทำบาป นำสุขมาให้
พ. ฆ. ๒๕/๓๓/๕๕
๑๗. ปาปํ ปาเปน สุกฺรํ
ความชั่ว คนชั่วทำง่าย
วิ. จุ. ๗/๓๘๘/๑๕๕; พ. อุ. ๒๕/๑๒๔/๑๖๘
๑๘. ททํ มิตฺตานํ คนฺถติ
ผู้ให้ข่มผูกไมตรีไว้ได้
ส. ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖
๑๙. ททมาโน ปีโย โหติ
ผู้ให้ข่มเป็นพระก
อัง. ปญจก. ๒๒/๓๕/๔๔
๒๐. มนาศทายี ลกเต มนาศิ
ผู้ให้สิ่งที่ชอบใจ ข่มได้สิ่งที่ชอบใจ
อัง. ปญจก. ๒๒/๔๔/๕๕
๒๑. ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา
การอยู่ร่วมกับคนพาล นำความทุกข์มาให้เสมอไป
เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู
พ. ฆ. ๒๕/๒๕/๔๒
๒๒. โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ
เปล่งวาจางาม ยังประโยชน์ให้สำเร็จ
พ. ขา. เอก. ๒๓/๘๘/๒๘

๒๓. มุฑฺดา ตปฺติ ปาปํ
 แปลงวาจาชั่ว ย่อมเดือดร้อน
 พุ. ชา. เอก. ๒๓/๘๘/๒๘
๒๔. ทุกฺขํ เสติ ปราณีโต
 ผู้แพ้ ย่อมนอนเป็นทูก
 ส. ส. ๑๕/๓๓๑/๑๒๒; พุ. ภ. ๒๕/๒๕/๔๒
๒๕. นิมิตฺตํ สาธฺรฺรฺพานํ กตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี
 นัย. ส.ส.

คำถามประจําบท

๑. จงอธิบายพุทธศาสนสุภาษิตข้างต้นเพียงหัวข้อเดียว ให้เห็นสาระสำคัญต่อไปนี้.
๑. ความหมาย
 ๒. อธิบาย
 ๓. ประโยชน์และความสำคัญ
 ๔. วิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลที่มุ่งหมาย.

ค. ภาควินัย

บทที่ ๑

พระวินัย

พระวินัย คือ ระเบียบข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้
ทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต สำหรับยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็น
ระเบียบเรียบร้อยในการปกครองคณะสงฆ์ เหมือนกฎหมายที่ตราขึ้นใช้ใน
ฝ่ายบ้านเมือง

พระวินัยแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ^๑

๑. พุทธบัญญัติ เป็นคำกลาง ๆ แปลว่า ข้อที่พระพุทธเจ้าทรง
บัญญัติไว้ ในที่นี้ ท่านหมายถึงเอาเฉพาะพุทธบัญญัติส่วนที่เรียกว่า
เสขบัญญัติ (บทบัญญัติที่ต้องศึกษา) กล่าวคือ อาทิพรหมจรรย์
แปลว่าหลักความประพฤติเบื้องต้นของพรหมจรรย์ หรือ หลัก
ความประพฤติที่เป็นพื้นฐานในการที่จะปฏิบัติตามมรรค ได้แก่
สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ หมายถึง สิกขาบทที่ภิกษุสาวก
ทุกองค์ต้องถือในวัฏฏโคจร จัดเป็นหมวด ๆ ตามประเภทที่มีโทษ
หนัก—เบาต่างกัน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อบ่งชี้ความ
ประพฤตินั้นว่าหนัก—เบา ทำให้พระภิกษุเป็นผู้วิสุทธสมควรแก่การ
ประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ร่วมในหมู่สงฆ์ได้โดยสนิทสนมชอบธรรม
และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง

สิกขาบทที่มากในพระปาติโมกข์นั้น มีข้อดังนี้ คือ ปาราชิก ๔
สังฆาติเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคกียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒
ปาฏิเทศนัชชะ ๔ เสาขิชะ ๗๕ อธิกรณสมณะ ๗

๒. อภิธมาจาร ได้แก่ สิกขาบทที่ไม่ได้มากในพระปาติโมกข์
ไม่ได้บอกจำนวนสิกขาบทแน่นอน เป็นสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ
เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมของภิกษุ สังฆกรรม พิธีกรรม ความ
เป็นอยู่ของภิกษุ วัตรปฏิบัติ มรรยาท และความประพฤติทั่ว ๆ
ไปเพื่อความงามของสงฆ์ สิกขาบทประเภทนี้ จัดเป็นหมวด ๆ
โดยถือกิจและวัตถุเป็นหลัก แต่ละหมวดเรียกว่า *ขันธกะ* เช่น
อุโปสถขันธกะ หมวดว่าด้วยอุโปสถ เกสัชชขันธกะ หมวด
ว่าด้วยขา เป็นต้น สิกขาบทประเภทนี้ ปรับโทษเพียง ๒ อย่าง
เท่านั้น คือ ถุลลัจฉัย และทุกกฏ (ส่วนมากปรับทุกกฏ)

พระวินัยนั้น แบ่งตามลักษณะแห่งการบัญญัติสิกขาบท มี ๒ อย่าง คือ^๑

๑. *มูลบัญญัติ* (ปกติท่านเรียกเพียงว่า “*บัญญัติ*”) คือ *บทบัญญัติ*
เดิม หมายถึงสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นแม่บทใน
คราวแรก ยังไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม เช่น
ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่า “*ภิกษุเสพเมถุนธรรม (โดยที่สุด*
แม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย) ต้องปาราชิก” ข้อความที่อยู่นอก
วงเล็บเป็นมูลบัญญัติ คือเดิมที่เดิย พระสุทินเสพเมถุนกับ
ภรรยาเก่าของตน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุเสพ

เมณู ไกรเสพต้องปราชิก คือขาดจากความเป็นภิกษุ มุลบัญญัติ
ในสิกขาบทนี้อาจทำให้เข้าใจว่า หมายถึงเสพเมณูกับหญิงมนุษย์
เท่านั้น จึงมีภิกษุรูปหนึ่งเลี้ยงสิกขาบทนี้โดยเสพเมณูกับลิงตัว
เมีย เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติเพิ่มเติมอีก ดังข้อความในวงเล็บ

๒. อนนุบัญญัติ คือ บทบัญญัติภายหลัง หมายถึง สิกขาบท
ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพิ่มเติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง
สิกขาบทแรกให้เหมาะสมรัดกุมยิ่งขึ้น มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) บัญญัติเพิ่มให้เคร่งครัดขึ้นอีก เรียกว่า *ทัฬหีकरणะ* แปลว่า
ทำให้มันเข้า เช่น สิกขาบทที่ ๑ ปราชิก ดังกล่าวแล้ว
ในข้อ ๑ ข้อความในวงเล็บนั้น เป็นอนุบัญญัติประเภทที่ทำ
ให้เคร่งครัดขึ้นอีก

๒) บัญญัติเพิ่มให้ผ่อนลงมาอีก คือลดหย่อนลงหรือให้มีข้อ
ยกเว้น ไม่ให้ใครเคร่งเกินไป เรียกว่า *สยิลकरणะ* แปลว่า
ทำให้เพลาลง เช่น สิกขาบทที่ ๒ แห่งจีวรวรรค นิสสัคคิ-
ปาจิตตัย ว่า “*ภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้คืนหนึ่ง
ต้องนิสสัคคิปาจิตตัย เว้นไว้แต่ได้สมมติ*” ข้อความ
วรรคสุดท้ายเป็นอนุบัญญัติประเภทที่ผ่อนลง คือ เดิมทีเดียว
ทรงบัญญัติห้ามไม่ให้อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้แต่เพียงคืนเดียว
โดยไม่มีข้อแม้ แต่ต่อมาภายหลัง ทรงพิจารณาถึงความจำเป็น
ที่ควรได้รับการผ่อนปรนในบางกรณี จึงทรงอนุญาตข้อยกเว้น
เพิ่มเติมอีก

สิกขาบทบางข้ออาจมีอนุบัญญัติ บางข้ออาจไม่มี เป็นเรื่องเฉพาะ
ของแต่ละสิกขาบท มิได้เป็นข้อบังคับตายตัว.

คำถามประจำบท

๑. พระวินัย คืออะไร ?
๒. พุทธบัญญัติหมายถึงอะไร ?
๓. สิกขาบทประเภทไหนเรียกว่าอภิสมจาร ?
๔. มุลบัญญัติ คืออะไร ?
๕. อนุบัญญัติมีกี่อย่าง อะไรบ้าง ?

บทที่ ๒

การว้^๑

การว้ คือ ความเคารพ หมายถึง การที่พระภิกษุแสดงความเคารพ สุภาพเอื้อเฟื้อต่อกันตามควรแก่ฐานะของตน การว้น มีความมุ่งหมายเพื่อความเรียบร้อยดังงามของสงฆ์ และเพื่อความอยู่ร่วมกันผาสุกมิใช่เป็นเครื่องวัดความสูงต่ำ จึงมิได้ถือเอาชาติตระกูลและการบรรลุลุณวิเศษต่าง ๆ เช่นการได้มาน และความเป็นพระอริยบุคคลเป็นต้น เป็นหลักเกณฑ์ตามปกติ พระภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่า แสดงความเคารพต่อพระภิกษุผู้แก่พรรษากว่า และภิกษุผู้แก่พรรษากว่าแสดงความเคารพ หรือความเอื้อเฟื้อตอบตามควรแก่กรณี

วิธีแสดงการว้

วิธีที่พระภิกษุแสดงความเคารพต่อกัน มีดังนี้ คือ

๑. กราบไหว้ (อภิวาท)
 ๒. ลุกขนรับ (ปัจจุภูฐาน)
 ๓. ประนมมือไหว้ (อัญชลีกรรม)
 ๔. เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกิจตามควร (สามัคคีกรรม)
 ๕. ให้โอกาสก่อน เช่น ให้เข้านั่งที่อาสนะดีกว่าก่อน เป็นต้น
- การกราบไหว้ เป็นธรรมเนียมที่ด้อย่างหนึ่งสำหรับพระภิกษุ ถือปฏิบัติดังนี้
- ไม่ไหว้อนุปสัมบัน (ผู้ไม่ใช่ภิกษุ)

- ไม่ไหว้ภิกษุผู้อ่อนกว่า (หมายถึงไม่ไหว้ก่อน)
- ไหว้เฉพาะภิกษุที่แก่กว่าและมีสังฆวาสเสมอกัน แต่ภิกษุผู้ต่างสังฆวาสแก่กว่า เป็นธรรมเนียมที่ควรไหว้

ในการไหว้ ภิกษุที่แก่กว่าและมีสังฆวาสเสมอกันนั้น ไหว้เฉพาะในเวลา^๑ที่ควรไหว้ ไม่ให้ไหว้ในเวลาต่อไป^๒นี้ คือ

๑. ในเวลาประพาศวิญญานวิธี คืออยู่กรรมเพื่อออกจากอาบัตสังฆาทิเสส
๒. ในเวลาถูกสงฆ์ลงอุกเขปนัยกรรม (ถูกยกไม่ให้ร่วมอยู่ร่วมฉัน เป็นต้น เพราะประพาศเสียหยา)
๓. ในเวลาเปลือยกาย
๔. ในเวลาเข้าบ้านหรือเดินอยู่ตามทาง
๕. ในเวลาอยู่ในที่มืดแลไม่เห็นกัน
๖. ในเวลาที่ท่านไม่รู้ (เช่นกำลังหลับ เป็นต้น)
๗. ในเวลาฉันอาหาร
๘. ในเวลาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ

ไหว้ในเวลาตามข้อ ๑, ๒, ๓ ต้องอาบัตทุกกฎ ไหว้ในเวลาตามข้อ ๔-๘ เป็นเพียงไม่ได้ไม่งาม

การลูกรับ เป็นกิจที่ผู้น้อยพึงกระทำต่อผู้ใหญ่ เป็นการแสดงการวะและให้เกียรติท่าน เช่น พระผู้ใหญ่มาวัด หรืออุปัชฌาย์ เป็นหน้าที่ที่พระผู้น้อยจะพึงลูกรับ แต่ถ้ากำลังนั่งอยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ ไม่ควรลูกรับผู้น้อยกว่าท่าน ในเวลานั่งเข้าแถวในบ้าน และอยู่ในที่ประชุมสงฆ์ในวัด ก็มีธรรมเนียมไม่ต้องลูกรับท่านผู้ใด

การประนมมือไหว้ ตามปกติ เวลาพระผู้น้อยพูดกับพระผู้ใหญ่ ควรประนมมือเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อ และการประนมมือ เป็นธรรมเนียมที่พระผู้ใหญ่ทำต่อพระผู้น้อยได้ด้วย เช่น เวลาขอมา หรือทำวินัยกรรม บางอย่าง พระผู้ใหญ่ประนมมือรับ เป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อต่อกัน เป็นต้น

การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกิจตามควร หรือที่เรียกว่าสามัคยกรรม หมายถึงการกระทำที่เหมาะสมที่ควร อย่างอื่น ๆ นอกจากการกราบไหว้ ถูกราบ และประนมมือไหว้ที่กล่าวมาแล้ว เช่น การพัดวี การถามถึงน้ำดื่ม เป็นต้น อันเป็นการแสดงถึงความเอื้อเฟื้อมีอัธยาศัย เป็นกิจที่พระผู้ใหญ่และพระผู้น้อยทำแก่กันได้ ที่พระผู้ใหญ่ทำแก่พระผู้น้อย เช่น การดูแลรักษาพยาบาลเมื่อสัทธิวิหาริกอาพาธ เป็นต้น

การให้โอกาสก่อน เป็นการให้เกียรติแก่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้น้อยให้แก่ผู้ใหญ่ เช่น ให้นั่งอาสนะที่ดีกว่า ให้รับของเคี้ยวของฉันก่อน เป็นต้น

อนึ่ง นอกจากให้โอกาสก่อนแล้ว แม้ในการทำกิจต่าง ๆ ก็ควรขอโอกาสก่อน เช่น พระเถระอยู่ด้วยในที่นั้น จะแสดงธรรมฟังอาปุจฉาท่านก่อน จะจุดไฟดับไฟ เปิดปิดหน้าต่าง ควรขอโอกาสก่อน เดินร่วมกับอุปัชฌาย์ อาจารย์ หรือภิกษุอื่นที่ปุนอุปัชฌาย์ ปุนอาจารย์ ท่านไม่ได้สวมรองเท้า ก็ไม่ควรสวม

ในการพูดจาปราศรัย ควรใช้ถ้อยคำสุภาพแสดงความเคารพกันให้เหมาะสม ในภาษาบาลีท่านให้ผู้แก่เรียกผู้น้อยว่า **อาวุโส** ผู้น้อยเรียกผู้แก่ว่า **ภนุเต** เมื่อออกข้อผู้แก่กว่าหรือผู้รุ่นราวไล่เลี่ยกัน ใช้คำว่า **อายุสุม** นำหน้าข้อ เช่น อายุสุม โกวิท เป็นต้น

การแสดงความรัก นอกจากทำแก่พระภิกษุด้วยกันแล้ว ยังควรทำแก่บุคคลและสถานที่ในบางโอกาส เช่น

- แสดงความรักในสถานที่ เป็นต้นว่า บริเวณโบสถ์ วิหาร ลานพระเจดีย์ ด้วยการไม่สวมรองเท้า ไม่กั้นร่มในบริเวณนั้น เป็นต้น
- แสดงความเอื้อเฟื้อ เคารพยำเกรง เมื่อร่วมในพิธี เช่น อุโบสถ ปวารณา และในเวลาดังกรรม เป็นต้น
- ในเวลาเข้าประชุมเพื่อกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับการประชุม เชื่อว่าเป็นการแสดงความรักอย่างหนึ่ง

คำถามประจำบท

๑. การวะ คืออะไร ?
๒. การแสดงการวะ มีวิธีอย่างไร ?
๓. ภิกษุควรงดการไหว้กันในเวลาไหนบ้าง ?
๔. ภิกษุควรไหว้ใคร ไม่ควรไหว้ใคร ?
๕. ท่านคิดว่า การวะมีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๓

นิสัย^๑

นิสัย แปลว่า ทพฺง ทอาศัย หมายถึงการที่ภิกษุอยู่อาศัยใน
สำนักของอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ เพื่อรับการศึกษาบรม ตลอดระยะเวลา
หนึ่ง ซึ่งพอจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจในการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง
ตามพระธรรมวินัย

ตามพระวินัย ภิกษุซึ่งมีพรรษาต่ำกว่า ๕ จะต้องอยู่ประจำในสำนัก
ของพระอุปัชฌาย์ เพื่อรับการศึกษาบรม จะอยู่โดยลำพัง หรือไปท่องเที่ยว
โดยไม่มีพระอุปัชฌาย์เป็นทอาศัยหาได้ไม่ และพระอุปัชฌาย์ก็ถือเป็นหน้าที่
ในการที่จะสั่งสอนอบรมสัทธวิहारิกของตน ให้ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตาม
ระเบียบวินัย ท่านกล่าวว่า สัทธวิहारิกให้ถือพระอุปัชฌาย์เสมือนบิดา
ของตน และพระอุปัชฌาย์ก็ให้ถือสัทธวิहारิกเสมือนบุตรของตน ต่างฝ่าย
ต่างเคารพนับถืออนุเคราะห์กันตามหน้าที่ของตน

ถ้าไม่ได้อยู่ในปกครองของอุปัชฌาย์ ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ที่จะกล่าว
ข้างหน้า ต้องถือภิกษุอื่น รูปใดรูปหนึ่งเป็นอาจารย์ เรียกว่าถือนิสัยในอาจารย์
อยู่อาศัยท่านแทนอุปัชฌาย์ และมีความสัมพันธ์กับท่านอย่างเดียวกับที่มี
ต่ออุปัชฌาย์

๕๕ นิสัย

ภิกษุที่มีพรรษายังไม่พ้น ๕ ต้องถือนิสัย คือ ต้องมีภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
เป็นพระอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์คอยดูแลแนะนำตักเตือน ภิกษุที่ถือนิสัย

ในอุปัชฌาย์ เรียกว่า สัทธวิहारิก แปลว่า ผู้อยู่ร่วมด้วย ภิกษุที่ถอน
 นิสัยในอาจารย์ เรียกว่า อันเตวาสิก แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก เมื่อ
 พรรษาครบ ๕ ขนไปแล้ว จึงได้รับอนุญาตไม่ให้ถอนนิสัยได้ เรียกว่า
 นิสัยมุตตกะ คือพ้นจากนิสัยแล้ว แต่ภิกษุผู้ไม่มีความสามารถที่จะ
 ปกครองช่วยเหลือตนเองได้ ยังไม่รู้ธรรมวินัยเพียงพอ แม้มีพรรษาครบ ๕
 แล้ว ก็ต้องถอนนิสัยต่อไปอีก

วิธีถอนนิสัย

การถอนนิสัย เป็นการกระทำระหว่าง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ขอถอนนิสัย
 (สัทธวิहारิก หรืออันเตวาสิก) และ ฝ่ายผู้ให้นิสัย (อุปัชฌาย์ หรือ
 อาจารย์)

ก. วิธีถอนนิสัยพระอุปัชฌาย์

ภิกษุผู้จะถอนนิสัย เข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ (ห่มผ้าเฉวียงบ่า)
 กราบแล้วนั่งกระหม่อม ประนมมือกล่าวคำขอนิสัยว่า

— อุปัชฌายะ เม ภนเต โหหิ.

ขอท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า (ว่า ๓ คน)

ภิกษุผู้ให้นิสัย (อุปัชฌาย์) กล่าวรับต่อไปอย่างใดอย่างหนึ่งว่า

— สาธุ = ดีละ

— ลหุ = เบาใจ (คือยินดีรับให้อาศัย)

— โอปาเยกัม = ชอบแก่อุบาย (ถูกต้อง)

— ปฏิรูป = สมควร

— ปาสาทิเกน สมฺปาเทหิ = จงให้ถึงพร้อมด้วยอาการ
 อันน่าเลื่อมใสเถิด

การปฏิบัติของทั้ง ๒ ฝ่ายเพียงเท่านี้ เป็นอันเสร็จกิจการถอนนิสัย
ภิกษุผู้ให้นิสัย ได้ชื่อว่า อุปัชฌาย์ ส่วนภิกษุผู้ถอนนิสัย ได้
ชื่อว่า สัทธวิहारิก

เมื่อว่าโดยหลักการแล้ว วิธีถอนนิสัยนี้ ก็คือการขอยุ
อาศัโดยเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีสิทธิตัดสินสอน เป็น
วิธีการที่จะช่วยให้เกิดความเรียบร้อยในการปกครอง

ข. วิธีถอนนิสัยอาจารย์

ในการถอนนิสัย ถ้ามิได้ถอนนิสัยพระอุปัชฌาย์ ด้วย
เหตุใดก็ตาม ดังจะกล่าวต่อไปในเรื่องการขาดนิสัย ให้ถอนนิสัย
อาจารย์ คือ ขออาศัยภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในฐานะเป็นอาจารย์ให้
เป็นผู้ดูแล แนะนำสั่งสอนแทนอุปัชฌาย์ วิธีถอนนิสัยเหมือน
ที่กล่าวแล้วในข้อ ก. แต่คำขอนิสัยเปลี่ยนเป็นว่า

อาจารย์ เม ภนฺเต โหหิ. อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺจามิ.

(๓ หน)

ขอท่านจงเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักอาศัยท่านอยู่
อนึ่ง ก่อนจะถอนนิสัยนั้น มีพุทธบัญญัติว่า จะรอสอบสวน
ก่อน ๔-๕ วันก็ได้ เพื่อให้รู้ว่าท่านผู้นั้นเป็นลัทธิ สมควรที่
ตนจะถอนนิสัยอยู่ด้วยหรือไม่

หน้าที่ต่อกัน

พระอุปัชฌาย์กับสัทธวิहारิก เมื่อมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะผู้ให้
และผู้ถอน นิสัยดังกล่าวแล้ว ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน เป็นความ
รับผิดชอบระหว่างกัน ดังนี้

ก. พระอุปัชฌาย์ มีหน้าที่ เช่น*

- ถือสังฆวิหาริกเสมือน บุตรของตน และอนุเคราะห์ด้วยการศึกษาอบรม
- อนุเคราะห์ด้วยปัจจัยในการดำรงชีวิต และบริหารเครื่องใช้ตามสมควร
- เมื่อสังฆวิหาริกอาพาธ เอาใจใส่รักษาพยาบาล
- เมื่อเห็นว่าจะมีหรือได้เกิดมีความเสื่อมเสียแก่สังฆวิหาริก ขวนขวายป้องกัน ระงับ หรือแก้ไข

ข. สังฆวิหาริกมีหน้าที่ เช่น*

- ถือพระอุปัชฌาย์เสมือนบิดา แสดงความเคารพนับถือ อุปัฏฐากและช่วยเหลือรับใช้ในกิจต่าง ๆ
- เอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน คั่นคว้า สอบถาม
- ขวนขวายเป็นธุระในการเก็บกวาด จัดรักษาเสนาสนะที่อยู่อาศัย บริเวณ และบริหารเครื่องใช้ต่าง ๆ
- รู้จักขอโอกาส ขออนุญาต บอกแจ้ง และ บอกลา ในการทำกิจต่าง ๆ ตามสมควร
- เมื่อเห็นว่าจะมีหรือได้มีความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแก่อุปัชฌาย์ ขวนขวายป้องกันหรือแก้ไข

* ดูเพิ่มเติมในแบบเรียนธรรมวินัย ชั้นประถมปีที่ ๖ บทว่าด้วยอุปัชฌาย์วัตรและสังฆวิหาริกวัตร.

— เมื่ออุปัชฌาย์อาพาธ เอาใจใส่รักษาพยาบาล
หน้าพระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิก ก็อย่างนี้เหมือนกัน

การขาดนิสัย

การถอนนิสัยดังกล่าวข้างต้น เป็นความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย โดยผู้
ถอนนิสัย แสดงความยินยอมพร้อมใจเองว่า ยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำ
สั่งสอนของอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ การถอนเช่นนี้ ย่อมมีการสิ้นสุดได้ ด้วย
เหตุบางประการ การสิ้นสุดนี้เรียกว่า การขาดนิสัย หรือ นิสัยระงับ
เมื่อนิสัยระงับแล้ว ภิกษุผู้ถอนนิสัยนั้น จะต้องถอนนิสัยในสำนักของภิกษุรูป
อื่นต่อไปอีก ซึ่งหลักการในข้อนี้ ก็มุ่งเพื่อให้ผู้ปกครองดูแลในความเป็นอยู่
อย่างใกล้ชิดนั่นเอง

นิสัยระงับเพราะเหตุต่อไปนี้ คือ

๑. พระอุปัชฌาย์หลักไป (คือไปอยู่ที่อื่น)
๒. พระอุปัชฌาย์ลาสิกขา
๓. พระอุปัชฌาย์ถึงมรณภาพ
๔. พระอุปัชฌาย์ไปเข้าวัดเคยรถีย์
๕. พระอุปัชฌาย์ประณาม ขับไล่ เพราะเหตุใดเหตุหนึ่งต่อไปนี้ คือ
 - ๑) ไม่มีความรักในพระอุปัชฌาย์
 - ๒) ไม่มีความเลื่อมใสในพระอุปัชฌาย์
 - ๓) ไม่มีความสะอาดใจในพระอุปัชฌาย์
 - ๔) ไม่มีความเคารพในพระอุปัชฌาย์
 - ๕) ไม่มีความหวังดีในพระอุปัชฌาย์

๑. สัทธวิหาริกหลักไป—ลาสิกขา—มรณภาพ ก็ขาดนิสัยเหมือนกัน.

ลำดับพระภิกษุ

การถือนิสัยตามที่กล่าวนี้ เป็นกิจเฉพาะของภิกษุผู้มีพรรษาต่ำกว่า ๕ ซึ่งเรียกว่าพระนวกะเท่านั้น ภิกษุที่มีพรรษามากกว่านี้ และมีความรู้พอจะรักษาดนเอง ได้รับอนุญาตให้อยู่โดยไม่ต้องถือนิสัย

ในที่นี้ ควรทราบลำดับของพระภิกษุที่จัดเป็นชั้น ๆ หรือเป็นภูมิตามจำนวนพรรษาที่ได้อุปสมบทแล้ว ดังต่อไปนี้ คือ

- ก. พระนวกะ คือ ภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ ๕
- ข. พระมัชฌิมะ คือ ภิกษุที่มีพรรษารอบ ๕ แล้ว แต่ยังไม่พ้น ๑๐
- ค. พระเถระ คือ ภิกษุที่มีพรรษารอบ ๑๐ แล้วขึ้นไป

นิสัยมุตก

ภิกษุที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ลำพังได้ โดยไม่ต้องถือนิสัย เรียกว่า นิสัยมุตก (นิสัยมุตตกะ) คือ พ้นจากนิสัยแล้ว มีลำดับดังนี้

- ก. พระมัชฌิมะ มีพรรษารอบ ๕ แล้ว และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มีถึง ๕ หมวด สรุปเฉพาะส่วนที่อยู่ในระดับวิสัยของปุถุชน ดังต่อไปนี้ คือ

๑. มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ สติ
๒. เพียบพร้อมด้วยศีล อจาระ มีความเห็นชอบ เป็นพหูสูต มีปัญญา
๓. รู้จักอาบัตติ มิใช่อาบัตติ อาบัตติเบา อาบัตติหนัก ทรงปาดิโมกษ์ คุณสมบัติเหล่านี้ แม้บางอย่างบกพร่องไปบ้าง ก็ยังนับได้ แต่ที่ขาดไม่ได้คือพรรษารอบ ๕ ดังนั้น ตามปกติ เมื่อภิกษุ มีพรรษารอบ ๕ แล้ว จึงถือว่าเป็นนิสัยมุตตกะ ส่วนการมี

คุณสมบัติต่าง ๆ มีศรัทธา เป็นต้น ขึ้นอยู่กับการศึกษา
อบรม แต่ถ้าบทพร่องมากจนเห็นว่าจะปกครองตนเองไม่ได้
ก็ต้องให้คนอื่นสับต่อไปอีก

ภิกษุชั้นมัคฉิมะ เป็นเพียงนิสัยมุตตะกะเท่านั้น ยังไม่มีสิทธิให้สับ
ก็ยังไม่พอจะเป็นผู้ปกครองผู้อื่น

ข. พระเถระ นอกจากเป็นนิสัยมุตตะกะแล้ว ยังเป็นผู้ปกครอง
ได้อีกด้วย คือ เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ได้ มีสามเณรเป็นอุปัฏฐากได้
ดังนั้น ภิกษุผู้จะให้สับดังกล่าวข้างต้น จึงได้แก่พระเถระเท่านั้น

ภิกษุที่จะเป็นพระเถระนอกจากต้องมีคุณสมบัติดังกล่าวในข้อ ก.
แล้วยังต้องมีคุณสมบัติเพิ่มอีกหลายอย่าง สรุปแสดงในข้อ ๒ หมวด
คือ

- ๑) สามารถพยาบาลเอง หรือให้ผู้อื่นพยาบาลสัทธวิหริก หรือ
อันเตวาสิกผู้อาพาธ สามารถระงับเองหรือให้ผู้อื่นระงับความ
ไม่ยินดีในพรหมจรรย์ สามารถบ้นเทาหรือให้ผู้อื่นช่วยบ้นเทา
ความเบอหน่าขุ่นวายใจที่เกิดขึ้นแก่สัทธวิหริก หรืออันเตวาสิก
ได้โดยธรรม รู้จักอาบัติ และวิธีออกจากอาบัติ
- ๒) สามารถฝึกลอบรมสัทธวิหริก หรืออันเตวาสิกในสิกขาทั้งส่วน
อภิสมาจารและอาทิพรหมจรรย์ สามารถแนะนำในธรรมในวินัย
ทั้งขึ้นไป และสามารถจัดความเห็นผิดที่เกิดขึ้นแก่ศิษย์นั้น
ได้โดยธรรม

คุณสมบัติเหล่านี้หาขาดไม่ได้ คือ พรหมจรรย์ ๑๐ นอกนั้นแม้จะมี
บกพร่องบ้าง ก็ยังถือว่าใช้ได้

คำถามประจำบท

๑. นิสัยคืออะไร ?
๒. การถอนนิสัยมีวิธีอย่างไร ?
๓. อะไรเป็นเหตุให้นิสัยระงับ ?
๔. นิสัยมุตก์ คืออะไร ?
๕. ท่านเห็นว่า การถอนนิสัยมีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๔

อุปปจฉริยา

อุปปจฉริยา คือ ความประพฤตินอกคู้่นอกทางของสมณะ บางที่เรียก อุปปจฉริยา แปลว่า การกระทำนอกกริตนอกแบบแห่งสมณะ เป็นคำที่ท่านบัญญัติขึ้นใช้เรียกกรวมเป็นกลาง ๆ สำหรับการประพฤติปฏิบัติสิ่งทีสมณะไม่ควรกระทำ จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. อนาจาร ความประพฤติไม่สมควร ไม่ดีไม่งาม
น่ารังเกียจ

๒. ปาปสมาจาร ความประพฤติเลวทราม

๓. อนธนา การหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด หรือโดยวิธีที่ไม่
เหมาะสม

๑. อนาจาร^๑ ความประพฤติไม่สมควร ไม่ดีไม่งาม ตั้งแต่ความ
คะนองกาย วาจา เล็กน้อยไม่น่าดู ไปจนถึงการกระทำที่เสียหาย ก่อให้
เกิดความเสื่อมเสีย น่ารังเกียจ น่าอับอาย ซึ่งพระภิกษุสามเณร
ไม่ควรกระทำ ท่านแสดงไว้มาก แต่เฉพาะที่สำคัญ พอจัดเป็นประเภท
ได้ดังนี้

๑) การเล่นต่าง ๆ มีตัวอย่างดังนี้

(๑) เล่นอย่างเด็ก เช่น เล่นเรื่อนน้อย ๆ รตน้อย ๆ เรื่อนน้อย ๆ
ธนูน้อย ๆ เล่นก้างหั้น เล่นดวงทราย เล่นปรบมือ ผีวปาก
เป่าใบไม้ เล่นคนพิการ

(๒) เล่นคะนอง เช่น หกคะเมน ปล้ำกัน ชนกัน วิ่งจับกัน
วิ่งเปี้ยว เล่นโยนบ่วง ไม้หึ่ง ขว้างปาสิ่งของเล่น เป็นต้น

๑. ดูรายละเอียดใน วิ. มหาวิกฤต. ๑/๖๑๔/๔๑๕ ฯลฯ.

- (๓) เล่นพนัน เช่น หมากรุก หมากรี้บ เล่นทายกัน
- (๔) เล่นเสียหยา^๑ เช่น จุดป่าเล่นเป็นต้น
- (๕) เล่นอ้ออิง เช่น แสดงธรรมโดยขับเป็นทำนองยาว สวด
หรือเทศน์ตลกคะนองต่าง ๆ
- ๒) การชวนขวายนวนายในกิจอันนอกเรื่องของสมณะ มี
ตัวอย่างดังนี้
- (๑) กิจที่ทำให้หมกมุ่นเพลิดเพลิน เช่น การปลูกต้นไม้ การ
ร้อยดอกไม้^๒ โดยเฉพาะที่มุ่งเพื่อเอาไว้ติดต่อ เอาอก
เอาใจกุสตร^๓
- (๒) กิจเกี่ยวกับการสีกสงกรรม เช่น การฝึกเพลงอาวุธ ฝึก
ขับช้างม้า ยิงธนู เป็นต้น
- ๓) การสนุกสนานบันเทิงอย่างคฤหัสถ์ เช่น ทัดทรงดอกไม้
ของหอม เครื่องอุปได้ พ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี
คลุกคลีกับลูกสาวหลานสาวชาวบ้าน

๑. เรียกมาเดิมว่า เล่นปู่ปู่ย่า.

๒. ดอกไม้ร้อยเป็นรูปต่าง ๆ ท่านเรียกว่า มุขผวิกติ ในอรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก
(สมณุตปาสาทิกา ๒/๑๓๓) ท่านแสดงไว้ ๖ ชนิดคือ

- ๑) คุณณิมิ หรือ คุณณิมิ ร้อยตรง อย่างพวงกุชั่น เป็นต้น
- ๒) โกลปิณิ หรือ โกลปิณิ ร้อยควบหรือร้อยคุ่ม อย่างพวงอุบะ พวงกุส่าย เป็นต้น
- ๓) เวธมิ ร้อยแทง หรือร้อยเสียบ เช่น พวงมาลัยบางอย่าง พุ่มดอกไม้บางอย่าง
- ๔) เวณมิ หรือ เวณมิ ร้อยพันหรือร้อยผูก ได้แก่ช่อดอกไม้ หรือกลุ่มดอกไม้ที่
เสียบแต่ก้านแล้วเอาด้ายพันเข้า
- ๕) ปูริมิ ร้อยวง ได้แก่พวงมาลัย (ร้อยเสียบเป็นเวธมิก่อนแล้วจึงร้อยวงที่หลัง)
- ๖) วายมิ ร้อยกรอง ได้แก่ดอกไม้ที่ร้อยถักเป็นดาข่าย

ความประพฤติที่เรียกว่าอนาจารเหล่านี้ บางอย่างแม้มีโทษ
ไม่มาก แต่อาจก่อให้เกิดความเสียหาย หรือทำลายความเลื่อมใส
เสื่อมเสียสมณสาธูป ผู้ทำการเหล่านี้ ถ้าข้อใดไม่มีปรับโทษไว้สูงกว่า
ย่อมต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าสงฆ์พิจารณาเห็นสมควร อาจยกเป็นเหตุทำ
ทัฬหีกรรม ก็นับไล่จากวัดก็ได้

๔) การเรียนการสอนคิริจณานวิชา คิริจณานวิชานี้ ในความ
หมายทางพระวินัย ท่านอธิบายว่า ได้แก่วิชานอกธรรมวินัย
ที่ไม่เป็นประโยชน์ กล่าวคือ วิชาเกี่ยวกับการเบียดเบียนทำร้าย
ผู้อื่น เช่น ศิลปะเกี่ยวกับขังมัวรถและอาวุธด้าม มนต์
อาถรรพ์ มนต์สะกด กายทำยาสั่ง เป็นต้น^๑ ในความหมาย
กว้างออกไป หมายถึงวิชาความรู้ทั้งหลายที่ทำให้ลุ่มหลงหรือ
มกมายขัดขวางการปฏิบัติธรรม ที่เป็นทางให้เข้าถึงสวรรค์และ
นิพพาน ท่านแสดงไว้มากมาย พอจัดเป็นพวก ๆ ได้ดังนี้^๒

- (๑) วิชาทำพิธีไสยศาสตร์ต่าง ๆ เช่น พลักรรม บวงสรวง
บนบาน แก้วบน เชิญขวัญ ร่ายมนต์ เสกเป่า เป็นต้น
- (๒) วิชาทรงเจ้าเข้าผี ตลอดจนการปลุกผีให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ
- (๓) วิชาทำเสน่ห์ คือ ทำให้ชายหญิงรักใคร่หลงใหลกัน
- (๔) วิชาบันดาลความวิบัติ คือความรู้ในการทำให้อันอื่นประสบ
เหตุร้าย ภัยพิบัติตลอดถึงความตาย เช่น มนต์อาถรรพ์
ยาสั่ง เป็นต้น

๑. สมมุติปาสาทิกา ๒/๕๕๓.

๒. ดุละเยชคิน ทิ. ตี. ๕/๑๕-๒๕/๑๑-๑๕ เป็นต้น.

- (๕) วิชาทำนบ เช่น ทายโชคลาง ทายลักษณะ บอกห่วยให้เบอร์ และการเป็นหมอดูต่าง ๆ
- (๖) วิชาหมอ เช่น เป็นหมองู หมอปรุ้งยา หมอรักษาต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เป็นไปโดยทางไสยศาสตร์
- (๗) วิชาเล่นแร่แปรธาตุ เช่น หุงปรอทให้มีฤทธิ์ หุงเงินหรือทองแดงให้เป็นทอง เป็นต้น

การห้ามเรียนห้ามสอนดิรัจฉานวิชานั้น มุ่งไปในแง่ที่จะมิให้นำไปใช้เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพเป็นสำคัญ เพราะจะเป็นสื่อทำให้เกิดการหลอกลวงต่าง ๆ ไม่ส่งเสริมวิธีการทางปัญญาบ้าง ทำให้หลงเพลินมัวเมาในลาภสักการะบ้าง ไม่อุดหนุนการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์

๒. ปาปสมาจาร^๑ ความประพฤติเลวทราม ในด้านความสัมพันธ์กับภุคค์ สัตถ์ หมายถึงการคบหาคลุกคลี โดยอาการประจบประแจงเขาก็ดำตรอนประโยชน์และรุกรานเขาก็ดำ ด้วยวิธีต่าง ๆ ตามที่ท่านแสดงไว้มีหลายอย่าง คือ

๑) ประจบประแจง เช่น

- (๑) ให้ของกำนัล เช่น ให้ออกไม้ ให้ออกไม้ เป็นต้น เพื่อหวังผลประโยชน์บางอย่าง
- (๒) ทำสวนดอกไม้ หรือร้อยดอกไม้ให้ เพื่อเอาอกเอาใจ
- (๓) แสดงอาการประจบเมื่อไปถึงที่อยู่ของเขา เช่น อ้อมลูกเขา หรือพูดเอาอกเอาใจต่าง ๆ

๑. ปาปสมาจารบางอย่างแยกออกมาจากอนาจารนั่นเอง แต่จัดไว้อีกประเภทหนึ่งเพื่อสะดวกแก่การกำหนด.

(๔) ขอมอบให้เขาในกิจการอย่างอื่น นอกจากศาสนกิจ เช่น
ติดต่อกับเขาให้เขา เป็นต้น แต่กิจที่เนื่องด้วยพระศาสนา
หรือการอนุเคราะห์เขาในทางที่เหมาะสม ไม่เป็น
ปาปสมาจาร เช่น

- ช่วยนิมนต์พระในการทำบุญหรือฟังเทศน์ของเขา
- ช่วยจัดการเกี่ยวกับการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น
- ช่วยกิจที่สมควรของมารดาบิดา และไวยวัจกร

(๕) รับเป็นหมอรัทษาประจำสกุล

(๖) รับฝากของโดยเฉพาะของที่ไม่เหมาะสม เช่น ของ
โจรและของต้องห้ามต่าง ๆ

๒) ทำลายประโยชน์และรุกรานเขา เช่น

(๑) ขวนขวายตัดลาภของเขา

(๒) ขวนขวายเพื่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เขา

(๓) ขวนขวายเพื่อให้เขาอยู่ไม่ได้ เช่น หาทางกลั่นแกล้งต่างๆ

(๔) คำว่าเปรียบเปรยเขา

(๕) ยุบยงให้เขาแตกกัน

(๖) พุดกตเขา เช่น ใช้คำพุดว่า กูมึง เป็นต้น

(๗) ให้สัญญาแก่เขาแล้วไม่ทำตามสัญญา

- ภิกษุผู้ประจบประแจงกฤหัสถ์นอกจากต้องอาบัติทุกกฏเป็น
อย่างต่ำแล้ว หากสงฆ์เห็นสมควร อาจยกขึ้นเป็นฐานที่จะ
ทำการลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. ตำนีโทษ (ตชชนัยกรรม)

๒. ถอดยศ คือ ถอดจากความเป็นผู้ใหญ่ (นียสกรรม)

๓. ขับไล่ (บัพพาชนียกรรม)

นอกจากนั้น ถ้าภิกษุผู้ประทุษร้ายสกุล ถูกลงโทษอย่างนี้แล้ว ตีเตียนสงฆ์ว่าลงโทษผิดพลาดมือคด และไม่ฟังคำห้ามปรามของภิกษุอื่น สงฆ์จะประชุมสวดกำหนดให้ระงับการกระทำนั้น ถ้าเธอไม่ยอมละ จะต้องอาบัติสังฆาทิเทศ ตามสิกขาบทที่ ๑๓

— ภิกษุผู้ตรอนประโยชน์และรุกรานคฤหัสถ์ ได้รับโทษก็ต้องอาบัติตามควรแก่เรื่องนั้น ๆ และสงฆ์อาจประชุมพิจารณาลงโทษโดยให้ขอมรบัผิด และให้ขอขมาคฤหัสถ์นั้น (ปฏิสารณียกรรม)

ภิกษุผู้ประพฤตินี้ไม่เหมาะสมต่อคฤหัสถ์ กลายเป็นกุลทูสก คือ เป็นผู้ประทุษร้ายตระกูล ส่วนภิกษุผู้รู้จักประพฤตินี้พอดี มีแต่เมตตาจิตหวังประโยชน์แก่เขา ไม่ประจบประแจง ลดตัวต่ำเพื่อหวังลาภสักการะ หรือความเอ็นดูจากเขา และไม่กระต้างรุกรานตรอนเขา ข้อมเป็นท่อน้ำเค็มพ่นถ่อของชุมชนและเป็นผู้เชิดชูพระศาสนา ได้ชื่อว่า เป็นกุลปสาท คือ ผู้ยังตระกูลให้เลื่อมใส

๓. อเนสนา คือ การหาเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ควร กล่าวคือ การแสวงหาปัจจัยสี่ โดยวิธีที่ไม่เหมาะสมแก่ภาวะของพระภิกษุสามเณรมี ๒ อย่าง คือ

๑) การแสวงหาที่เป็นโลกวัชระ ได้แก่ การแสวงหาที่มีโทษทางโลก ชาวโลกตีเตียน เช่น การทำโจรกรรม การหลอกลวง

เขาเลี้ยงชีพ หรือการกระทำอื่น ๆ ในลักษณะนี้ ซึ่งถือว่าไม่
 "ไม่ถูก ไม่ควร ในทางโลกการกระทำของพระภิกษุที่อยู่ในลักษณะ
 เดียวกันนี้ ก็มีหลายอย่าง เช่น อดอดตรมินุสธรรม ชักสือ
 ให้ชายหญิง เป็นผัวเมียกัน เป็นต้น เพื่อเห็นแก่ลาภหรือ
 หวังได้ปัจจัยมาเลี้ยงชีพ การกระทำเช่นนี้ มีบทบัญญัติห้ามและ
 มีข้อกำหนดโทษโดยเฉพาะอยู่แล้วเป็นเรื่อง ๆ

๒) การแสวงหาที่เป็นบัณฑิตวิชชะ ได้แก่ การแสวงหาที่
 โทษทางพระบัญญัติ ผิดพระวินัย เพราะไม่เหมาะสมกับ
 ภาวะของสมณะ แต่ตามปกติ อาจไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายใน
 หมู่ชาวโลก เช่น

(๑) ทำวิญญูติ ได้แก่

- การขอสิ่งของต่อคนที่ไม่ควรขอ เช่น คนที่ไม่ใช่ญาติ
 ไม่ใช่ปวารณา
- การขอในเวลาที่ไม่ควรขอ คือ ขอสิ่งของต่อคนที่
 ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณา ในเวลาที่ไม่จำเป็น
 กล่าวคือในเวลาปกติ ภิกษุจะขอต่อคนเหล่านั้นไม่ได้
 จะขอได้ก็ต่อเมื่อถึงคราวจำเป็น เช่น จีวรหาย หรือ
 ถูกขังจีวร เป็นต้น แม้ในกรณีเช่นนี้ ก็ขอได้แต่
 พอดังต้องใช้เท่านั้น

การขอต่อบุคคลต่อไปนี้ ไม่จัดเป็นวิญญูติ คือ

- สหธรรมมิกด้วยกัน (พระภิกษุสามเณร)
- มารดาบิดา หรือญาติ

— ผู้ที่พิจารณาให้ข้อได้

พระภิกษุสามเณรมีชีวิตเนื่องด้วยผู้อื่น คืออาศัยปัจจัยสี่ที่
ชาวบ้านถวาย จะต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย แม้จะเทว
บัณฑิตซึ่งเร็วกว่าเป็นการขออย่างหนึ่ง ก็เป็นการขอ
โดยสงบ ไม่แสดงอาการเช่นออกปากขอเขา เป็นต้น
รับจากผู้ที่เขาเต็มใจให้ โดยเขาเกิดความต้องการตนเอง
หากจะขอในโอกาสอื่นและแสดงอาการขอ จะต้อง
ระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง มิให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งแก่ตน
แก่พระศาสนา และแก่ศรัทธาของประชาชน คือขอจากผู้
ที่ควรขอ ขอเท่าที่จำเป็นพอเลี้ยงชีวิตทำกิจต่อไปได้ และ
ขอเท่าที่ไม่ให้เขาเดือดร้อน ไม่ให้กระทบกระเทือนฐานะ
ความเป็นอยู่ของเขา ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ
เรื่องวินัยอันไว้ เพื่อเตือนให้ภิกษุผู้จะขอเขา คำนึงถึง
ความเหมาะสม และขอบเขต ให้เป็นไปในทางที่จะ
ส่งเสริมศรัทธาของประชาชน ไม่ให้เป็นไปในลักษณะที่
บั่นทอนศรัทธาของเขา ทรงเปรียบเทียบหาเลี้ยงชีพที่
ถูกต้องของพระภิกษุว่า เหมือนแมลงผึ้งที่นำเอา
น้ำหวานจากเกษรดอกไม้ ไม่ทำให้ดอกไม้เสีย
หายเสื่อมสลายและกลืน ก็ทำให้สำเร็จประโยชน์
ของตน เลี้ยงชีวิตอยู่ และได้ น้ำหวานด้วย ภิกษุ
ผู้หาเลี้ยงชีพถูกต้อง ย่อมไม่ทำประชาชนให้เดือดร้อน
ด้วย ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ สามารถปฏิบัติธรรมบำเพ็ญ

ศาสนกิจแล้วนำผลแห่งการปฏิบัติของตนนั้นมาแผ่แก่
ประชาชนได้อีก นอกจากไม่ทำให้เขาเดือดร้อนแล้วยัง
เพิ่มพูนประโยชน์แก่เขาอีกด้วย ภิกษุผู้ประพฤติกปฏิบัติ
โดยชอบย่อมมีลักษณะอย่างนี้

(๒) การต่อลาภด้วยลาภ ได้แก่ ให้สิ่งของเล็กน้อยด้วย
หวังจะให้ได้ของมากมาตอบแทน การให้ในลักษณะนี้
แสดงถึงเจตนาไม่บริสุทธิ์ มีความโลภเป็นมูลฐาน มี
จิตใจฝักใฝ่หมกมุ่นในเรื่องลาภ เป็นการไม่สมควร
แก่สมณะ

(๓) การลงทุนหาผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ทำการค้าขาย
เป็นต้น การค้าขายแม้เป็นงานที่สุจริต ประโยชน์หรือ
กำไรเป็นสิ่งที่คุณค้าขายจะพึงได้ แต่เป็นกิจของคฤหัสถ์
ไม่ใช่สิ่งที่สมณะจะพึงกระทำ

(๔) การทำเวชกรรมเลี้ยงชีพ ได้แก่ เป็นหมอรักษาโรค
ปรุขยาและเทียวรักษาเขา โดยหวังลาภสักการะเป็น^๕ตัง
แต่การให้ยาและช่วยรักษาโรคต่าง ๆ โดยมีเมตตาเป็น^๕
ตัง หวังจะอนุเคราะห์คนอื่นเป็นสำคัญ ไม่หวังลาภ
สักการะ ท่านว่าพึงกระทำโดยคำนึงถึงหลักการดังต่อไปนี้

๑) บุคคลที่ท่านอนุญาตให้ทำยาให้ได้โดยตรง คือ

- สหธรรมิก
- มารดาบิดา
- คนอุปฐากมารดาบิดา

— ไวยวัจกรของคน

— คนเตรียมจะบวช

— ญาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา ไม่รวมเขยและสะใภ้
ในกรณีที่โยมของอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือเขยสะใภ้
เจ็บป่วย ท่านอนุญาตให้ทำให้แก่อุปัชฌาย์อาจารย์
และญาติของตน คนจรเจ็บไข้มา หรือเจ็บลง
ในวัด ก็ทำยาให้ได้

๒) สำหรับบุคคลทั่วไป จะต้องระมัดระวังอย่างมาก
ให้เป็นการอนุเคราะห์ด้วยเมตตาจิตจริง ๆ ข้อควร
ระลึกที่สำคัญ คือ

ก. เพื่อความบริสุทธิ์ ไม่รับปัจจัยเป็นบำเหน็จ
รางวัลโดยเด็ดขาด นอกจากแน่ใจว่าเขาบริจาค
เพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยความเลื่อมใสอย่าง
แท้จริง

ข. ระวังมิให้กลายเป็นการขอมตัวลงรับใช้เขา เพื่อ
ประจบประแจงเอาอกเอาใจ

ค. พิจารณาความเหมาะสมอย่างอื่น ๆ เช่น ในถิ่น
นั้น การแพทย์ไม่เจริญ ไม่มีผู้ทำหน้าที่โดยตรง
ที่จะเป็นที่พึ่งแก่เขาได้ ตนมีความรู้อยู่พอจะ
ช่วยเขาได้ และไม่ทำในทางนอกวิถีนอกกรอบ
โดยความไม่สัดทัด ทำให้เกิดอันตราย จะต้อง

คำนึงว่าแม้แต่ทางบ้านเมืองก็ยังคงต้องมีกฎหมาย
บังคับให้แพทย์มีใบอนุญาตประกอบโรคศิลป์

- (๕) *การทำปริตร* ได้แก่การท่องมนต์ สายสิญจน์เสกเบ้า
ต่าง ๆ โดยหวังได้ลาภสักการะ แต่ถ้าทำเพื่ออนุเคราะห์
ให้เป็นสิริมงคลและเกิดความอบอุ่นใจ ไม่หวังบังจัญ
หรือลาภสักการะ พึงพิจารณาดูความเหมาะสมว่าควรจะทำ
ทำแค่ไหนเพียงใด มิให้เป็นทางหลงใหลมากเกินไป
แต่ควรให้เป็นสื่อชักจูงเข้าสู่ความรู้และการปฏิบัติที่สูงชัน
ไป โดยเฉพาะการสวดปริตรทำนองอนุญาตให้ทำได้

เมื่อว่าโดยลักษณะการกระทำ การแสวงหา
บังจัญ ๔ โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖ อย่างคือ
กุหนนา (การหลอกลวง) ลปนา (การประจบ)
เนमितติกตา (การบู้ไขว่คว้า) นิปเปสิกตา
(การบีบบังคับขู่เข็ญ) และ ลาเภณ ลากิ นิหิคิสนตา
(การต่อลาภด้วยลาภ) จัดเป็นอนเสนาและเป็นมิจฉาชีพ
๕ ๕ ๑
ทั้งสาม

อนเสนา เป็นสิ่งที่พระภิกษุสามเณรไม่ควรกระทำ เพราะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งแก่ตนและส่วนรวม เช่น

- ทำให้ละเล่ห์หน้าตาของตน กลับไปหมกมุ่นหลงเพลินทำใน
สิ่งที่ผิดคบบัญญัตติและในลาภสักการะ
- ทำให้เกิดความปรารถนาลามกต่าง ๆ อยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด

— ทำให้ได้รับการติเตียน ไม่เป็นที่เลื่อมใสของคนที่ยังไม่
เลื่อมใส และคนที่เลื่อมใสแล้วก็หมดความเลื่อมใส
มีทัศนคติไม่ดีต่อพระสงฆ์ เลื่อมใสแก่พระศาสนาและ
จิตใจของประชาชน

ภิกษุแสวงหาปัจจัยมาได้ด้วยอนเสนาหรือด้วยปาปสมาจาร ชั่วว่า
ประกอบมิอาจชีพ กลายเป็นอลัชชี ปัจจัยที่ได้มาก็เป็นของไม่บริสุทธิ์
ส่วนภิกษุที่เป็นลัทธิแม้ได้ปัจจัยมาโดยบริสุทธิ์ชอบธรรมแล้ว ท่านยังสอน
ให้เการพินสรัทธาของผู้ถวายด้วย โดยห้ามมิให้ทำสรัทธาไทยให้ตกไป
กล่าวคือ ไม่ทำของที่เขาถวายด้วยสรัทธาให้ตกไปเสียเปล่า เช่น อนามัญญ-
บิณฑบาต ได้แก่ อาหารที่ได้มา ยังไม่ได้หยิบไว้ฉัน ห้ามมิให้แก่
ภุคฺคหัตถ์อื่นนอกจากบิดามารดา ที่สอนไว้อย่างนี้ มุ่งเพื่อให้เการพิน
สรัทธาของผู้ถวาย รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยทิ้งอย่างไม่มีใส่ใจ
จะต้องเข้าใจความมุ่งหมายและปฏิบัติให้ถูก รู้จักสงเคราะห์เผื่อแผ่เจือจาน
มีฉะนั้น จะกลายเป็นผู้ตระหนี่ สะสมสิ่งของไว้จนรกรุงรัง เป็นการไม่
สมควร.

คำถามประจำบท

๑. อนเสนาคืออะไร ? ข้อใหญ่ ๆ มีกี่อย่าง ?
๒. จงยกตัวอย่างการแสวงหาที่เป็นโลกวัชระมาดู ?
๓. การทำวิญญูติ คืออะไร ?
๔. อนเสนามีโทษอย่างไรบ้าง ?
๕. พระภิกษุสามเณร ควรขอเขาในลักษณะอย่างไร จึงจะ
เหมาะสม ?

บทที่ ๕

จีวร^๑

จีวร คือ ผ้าห่มปกปิดกาย และผ้าอื่นอีก สำหรับใช้สอยของ
พระภิกษุ (และสามเณร) แบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. ไตรจีวร

๒. จีวรอื่น ๆ

๑. ไตรจีวร

ไตรจีวร ได้แก่ ผ้า ๓ ผืน เป็นบริวารจำเป็นที่พระภิกษุ (และ
สามเณร) จะต้องมิได้ขาด คือ

๑. อุตตราสงค์ (นิยมเรียกว่าจีวร) เป็นผ้าสำหรับห่ม ยาว ๕ คืบ
กว้าง ๖ คืบ โดยคืบพระสุคต แต่ขนาดที่ใช้ในเมืองไทย ยาว
ไม่เกิน ๖ ศอก กว้างไม่เกิน ๔ ศอก (อาจมีขนาดลดลงบ้าง
เล็กน้อย)

๒. อันตราวาสก (นิยมเรียกว่าสบง) เป็นผ้าสำหรับนุ่ง ยาว ๖ คืบ
กว้าง ๒ คืบครึ่ง โดยคืบพระสุคต (ขนาดอันตราวาสกไม่มีระบุ
แน่นอน ขนาดที่กล่าวนี้ถือตามขนาดของผ้าอาบน้ำฝน)
แต่ขนาดที่ใช้ในเมืองไทย ยาว ๖ ศอก กว้าง ๒ ศอก (อาจมี
ขนาดลดลงบ้าง)

๓. สังฆาฏิ เป็นผ้าซ้อนนอกจีวรอีกชั้นหนึ่ง มีขนาดเท่าจีวร แต่
ในปัจจุบัน ใช้เป็นผ้าพาดบ่าทับจีวรอีกทีหนึ่ง เวลาเข้าพิธีสงฆ์

๑. วิ. มหา.๕/๑๒๘-๑๓๓/๑๖๘-๒๔๓.

เช่น ทำอุโบสถสังฆกรรม เป็นต้น ภายในวัด (สามเณรไม่ใช่
สงฆ์)

ผ้าที่ใช้ทำจีวรมี ๖ อย่าง คือ

๑. ผ้าเปลือกไม้ (โคม) เช่น ผ้าลินิน
๒. ผ้าฝ้าย (กปฺปาสิก)
๓. ผ้ายนสัตว์ (กมฺพล) เช่น ผ้าสักหลาดหรือผ้ากำมะหยี่บางชนิด
เฉพาะผมและขนมนุษย์ท่านไม่อนุญาต
๔. ผ้าไหม (โกเสยฺย) เช่น จีวรแพร
๕. ผ้าป่าน (สาณ)
๖. ผ้าทำด้วยของ ๕ อย่างเจือกันสองอย่างขึ้นไป (ภงฺก) เช่น ผ้า
ทอด้วยด้ายเจือไหม ผ้าห้ามไม่ให้ทำจีวร ส่วนมากเป็นผ้าที่
เคี้ยวด้วยฟัน เช่น
 ๑. ภากรอง (เครื่องปักโครงร่างที่ทำด้วยหญ้า)
 ๒. เปลือกไม้กรอง (เอาเปลือกไม้มาถักหรือร้อย)
 ๓. ผลไม้กรอง
 ๔. ผ้ายกผลทำด้วยผมคน
 ๕. ผ้ายกผลทำด้วยขนหางสัตว์
 ๖. ปกนกเคี้ยว
 ๗. หนังสือ
 ๘. ผ้าทำด้วยปอ

ผ้าที่ห้ามเหล่านี้ ภิกษุผู้ห้ามเป็นประจำ (ที่เรียกว่าสมาทานเป็นวัตร)
ต้องถูกล้างจีวร เป็นแต่สักว่านุ่งห่มต้องทุกกฎ

สิ่งที่ใช้ทำน้าย้อมจีวรมี ๖ อย่าง คือ

๑. รากหรือเง้า

๒. ต้นไม้

๓. เปลือกไม้

๔. ใบไม้

๕. ดอกไม้

๖. ผลไม้

ในปัจจุบัน เครื่องย้อมทำด้วยกรรมวิธีทันสมัยเป็นของสำเร็จรูป จึงทำให้ได้รับความสะดวก ไม่ลำบากด้วยการจัดหาหรือทำเครื่องย้อมดังกล่าวข้างต้น ส่วนสีจีวรที่ถือเป็นหลักตามที่ปรากฏในบาลี คือ สีฝ้ายย้อมน้ำฝาด ผาชนิดนี้เรียกว่า กาสายะ หรือ กาสาวะ สีที่ยอมรับและนิยมใช้กันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน คือ สีเหลืองแกมแดง หรือ เหลืองหม่น

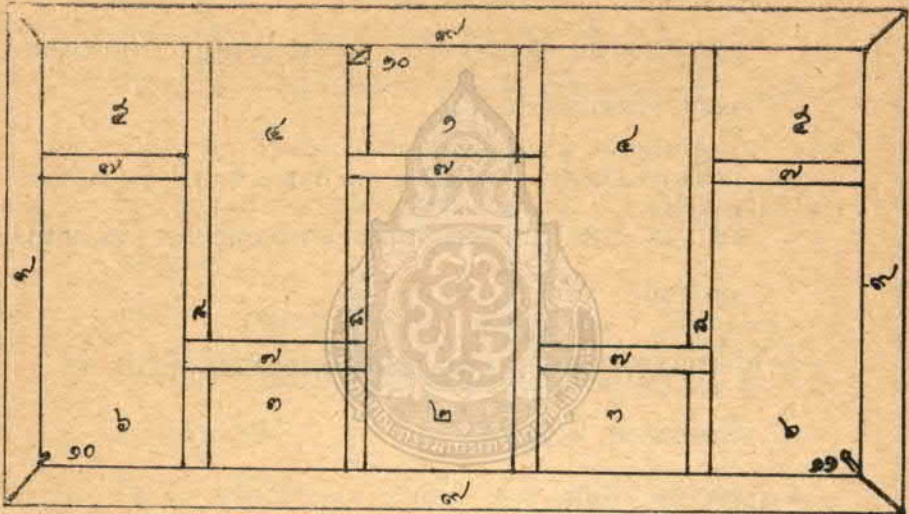
สีที่ห้ามไม่ให้ใช้ คือ สีนิลล้วน (เขียวคราม) สีเหลืองล้วน สีแดงล้วน สีหงสาพาหรือสีบานเย็นล้วน สีดำล้วน สีแสดล้วน สีชมพูล้วน ซึ่งเป็นสีเครื่องนุ่งห่มที่นิยมของชาวบ้าน แม้สีอื่นอีกนอกจากนี้ ซึ่งเป็นสีฉูดฉาด หรือเป็นแบบของชาวบ้านก็ดี ฝาดอกฝาดายเห็นชัดก็ดี ก็ไม่ควรเหมือนกัน

-
๑. เรื่องสีนอกจากกล่าวในจีวรชั้นรกะ (วิ. มหา. ๕/๑๖๘/๒๓๔) แล้ว ยังกล่าวไว้ใน ภิกขุณีชั้นรกะด้วย (วิ. ภิกขุณีวีกงค. ๒/๕๕๘/๓๔๓) สีที่ห้ามในบาลีว่า สพุพณฺณํ สพุพปตฺก สพุพโลหิตก สพุพมณฺเฑฏฺฐิก สพุพกณฺเฑ สพุพมหารงฺครตฺต สพุพมหานามรตฺต.

รูปแบบจิวร

จิวรมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า^๑ ประกอบด้วยส่วนใหญ่ ๆ ชื่อว่า
 ขัณฑ์ มี ๕ ขัณฑ์ขึ้นไป แต่ที่เกินกว่า ๕ ขัณฑ์ มักจะมีจำนวนขัณฑ์
 เช่น ๗, ๙, ๑๑ ขัณฑ์ ในที่นี้จะแสดงรูปจิวร ๕ ขัณฑ์ พร้อมทั้งบอกชื่อ
 ของส่วนประกอบต่าง ๆ ดังนี้

รูปจิวร ๕ ขัณฑ์

แต่ละส่วนมีชื่อเรียกแตกต่างกัน จากภาพจะเห็นได้ว่าแบ่งส่วนต่าง ๆ
 เป็นกระถง (ตาราง) กระถงใหญ่ (หมายเลข ๒, ๔, ๖) เรียกว่า มณฑล
 กระถงเล็ก (หมายเลข ๑, ๓, ๕) เรียกว่า อัทธมมณฑล มณฑลและ
 อัทธมมณฑลรวมกันเรียกว่าขัณฑ์หนึ่ง ๆ ในรูปนี้มี ๕ ขัณฑ์พอดี ในแต่ละ
 ขัณฑ์มีชื่อต่าง ๆ กัน คือ

๑. รูปแบบจิวรนี้ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระอานนท์จัดทำแบบตามอย่างรูปคันนใน
 แก้วนมกธ โดยพุทธประสงค์ให้เป็นชั้นเป็นตอนต่อกันเป็นระเบียบด้วย ไม่เป็น
 ที่ต้องการของผู้คิดร้ายด้วย (ดู วิ. จล. ๖/๑๔๕/๒๐๒)

- ในชั้นที่กลาง (หมายเลข ๑,๒) มณฑลข้อ วิวัฏฐะ อัทธมมณฑลข้อ กิเวยยะ (ที่ข้อกิเวยยะเพราะเวลาห้าม อัทธมมณฑลของชั้นนั้นอยู่ที่ข้อ)
- ในชั้นที่ที่เหลือทั้ง ๒ ข้าง (รวม ๔ ชั้นที่) มณฑลข้อ อนุวิวัฏฐะ
- ในชั้นที่ขนานชั้นที่กลาง (หมายเลข ๔ และ ๓ รวม ๒ ชั้นที่) อัทธมมณฑลข้อ ขังเมยยะ (เพราะเวลาห้าม อัทธมมณฑลของสองชั้นนั้นอยู่ที่ข้าง)
- ในชั้นที่ริมสุดทั้ง ๒ (หมายเลข ๕,๖ รวม ๒ ชั้นที่) อัทธมมณฑลข้อ พาหันตะ (เพราะเวลาห้ามอัทธมมณฑลของสองชั้นนั้นอยู่ที่แขน)

ต่อไปนี้เป็นข้อส่วนต่าง ๆ แห่งจักรดงรูปข้างต้นตามลำดับเลข คือ

๑. อัทธมมณฑล กิเวยยะ
๒. มณฑล วิวัฏฐะ
๓. อัทธมมณฑล ขังเมยยะ
๔. มณฑล อนุวิวัฏฐะ
๕. อัทธมมณฑล พาหันตะ
๖. มณฑล อนุวิวัฏฐะ
๗. อัทธมกุลี (เส้นคั่นระหว่างมณฑลและอัทธมมณฑล)
๘. กุลี (เส้นคั่นระหว่างชั้นที่ต่าง ๆ)
๙. อนุวาท (ผ้าขอบจักร)

๑๐. รังคุม

๑๑. ลูกคุม

อนึ่ง ผ้าสำหรับรัดเวลานุ่งอันตราสก มีพุทธานุญาตให้ใช้ประคด
ซึ่งมี ๒ ชนิด คือ ประคดแผ่น หรือประคดลังกา กับประคดไส้สุกร

๒. จีวรอัน ๆ

ผ้านอกจากไตรจีวร มีพุทธานุญาตให้ใช้ชั่วคราวบ้าง ประจำบ้าง
ที่ควรทราบในที่นี้ คือ

- ผ้าอาบน้ำฝน มีขนาดยาว ๖ คืบ กว้าง ๒ คืบครึ่ง โดยคืบ
พระสุคต อธิษฐานใช้ได้ผืนเดียวเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น เมื่อ
พ้นฤดูฝนแล้วต้องถอนอธิษฐาน วิกัปไว้ และอธิษฐานใช้ได้อีก
ในฤดูฝน
- ผ้าปัดผั มีขนาดยาว ๔ คืบ กว้าง ๒ คืบ โดยคืบพระสุคต
มิได้ผืนเดียวในเวลาอาพาธ เช่น เป็นผัหรือพุพอง เป็นต้น เมื่อ
หายแล้วเลิกใช้
- ผ้าปูนั่ง (ผ้านิสีทนะ) หนึ่งผืน ยาว ๒ คืบ กว้างคืบครึ่ง ชาย
๑ คืบ มีบทบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุอยู่ปราศจากนิสีทนะถึง
๔ เดือน
- ผ้าปูนอน (บิณฑิตถระ)
- ผ้าเช็ดหน้าเช็ดปาก (มุขปุณณະ)
- ผ้าบริวารเช่น ถูบาตร และย่าม เป็นต้น

๑. ลูกคุมที่อนุญาตคือ ที่ทำด้วย กระดุก งา เขา ไม้ไผ่ ไม้รวก ไม้แก่น ครั่ง กะลา
โลหะ สังกะสี หรือด้ายถัก ความประสงค์มุ่งเพื่อไม่ให้หึงดงาม; ลูกถวนที่ผูกสาย
ประคด ถ้ามี ก็ให้ใช้วัดถูงอย่างเดียวกัน.

ผ้านุ่งห่มและผ้าใช้สอยที่มีพุทธาณุญาตไว้ใช้ประจำตัวได้ ให้อธิษฐาน
ใช้ ถ้าอย่างไหนเป็นของจำกัดจำนวน จะเปลี่ยนใหม่ ต้องถอนของเดิม
ก่อน ส่วนผ้าที่เกินใช้และเกินจำนวน ถ้ายาว ๘ นิ้ว กว้าง ๕ นิ้วขึ้นไป
จัดเข้าประเภทอติเรกจีวร โปรดให้วิกัลปเป็นของกลางไว้

คำถามประจำบท

๑. ไตรจีวรคืออะไร ?
๒. ผ้าที่ใช้ทำจีวรมีอะไรบ้าง ?
๓. ผ้าอะไรที่ห้ามไม่ให้ทำจีวร ?
๔. จงเขียนรูปจีวร ๕ ชนิดที่มากุ ?
๕. ผ้าอื่นนอกจากไตรจีวรมีอะไรบ้าง ที่อนุญาตให้ภิกษุมีย
ไว้ใช้ ?

บทที่ ๖

บาตร

บาตร เป็นบริวารที่จำเป็นอย่างหนึ่ง สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ต้องมีให้พร้อมก่อนที่จะอุปสมบท คู่กันกับไตรจีวร

ชนิดของบาตรที่ทรงอนุญาต

บาตรที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้มี ๒ อย่าง คือ

๑. บาตรเหล็ก (อโยปตฺต)
๒. บาตรดินเผา (มตฺติกาปตฺต)

ชนิดของบาตรที่ทรงห้ามไม่ให้ใช้

บาตรที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ใช้มี ๑๑ อย่าง คือ

๑. บาตรทอง (โสวณฺณมยปตฺต)
๒. บาตรเงิน (รूपิยมยปตฺต)
๓. บาตรแก้วมณี (มณีมยปตฺต)
๔. บาตรแก้วไพฑูรย์ (เวฬุริยมยปตฺต)
๕. บาตรแก้วผลึก (ผลิกมยปตฺต)
๖. บาตรทองสัมฤทธิ์ (กัสมยปตฺต)
๗. บาตรกระจก (กาจมยปตฺต)
๘. บาตรดีบุก (ติปุมยปตฺต)
๙. บาตรตะกั่ว (สัสมยปตฺต)

๑๐. บาตรทองแดง (คัมภีร์โหมยปุต)

๑๑. บาตรไม้ (ทามยปุต)^๗

ขนาดของบาตร

บาตรที่มีพุทธาณุญาตให้ใช้ได้ ๒ ชนิดนั้น มี ๓ ขนาด คือ

๑. บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกแห่งข้าวสารได้ ๑ อพห^๘ และของ
เคียวประมาณ ๑ ใน ๔ แห่งข้าวสุกนั้น รวมกับข้าวด้วย
พอकरแก่ข้าวสุก

๒. บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกแห่งข้าวสารได้ ๑ นาฬิ^๙ และของ
เคียวประมาณ ๑ ใน ๔ ข้าวสุกนั้น รวมกับข้าวด้วยพอकरแก่
ข้าวสุก

๓. บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกแห่งข้าวสารได้ ๑ บัตตะ และของ
เคียวประมาณ ๑ ใน ๔ แห่งข้าวสุกนั้น รวมกับข้าวด้วยพอकर
แก่ข้าวสุก

ขนาดบาตรทั้งสามนี้ เมื่อคำนวณโดยถือเอาประมาณที่บรรจุข้าวสุก
สำหรับคนกินอิ่มจะได้ดังนี้

— บาตรขนาดใหญ่จุข้าวสุกกินได้ ๑๐ คน

— บาตรขนาดกลางจุข้าวสุกกินได้ ๕ คน

— บาตรขนาดเล็กจุข้าวสุก ๒ คนกินเหลือ ๓ คนกินไม่พอ

บาตรขนาดกลาง เป็นขนาดที่ใช้อยู่ส่วนมากในปัจจุบัน วัดโดยรอบ
ประมาณ ๒๗ นิ้วครึ่ง

๑. วิ. จล. ๗/๓๓/๑๖. ๒. อพห เป็นมาตรวัดโบราณ ตามที่ปรากฏในวินัย
มีลำดับดังนี้ คือ ๔ มุฏฐิ (กำมือ) เป็น ๑ กุทวะ (พายมือ) ๒ กุทวะ เป็น ๑
บัตตะ (กอบ) ๒ บัตตะ เป็น ๑ นาฬิ (ทะนาน) ๔ นาฬิ เป็น ๑ อพห.

ของประกอบบาตร

ของที่ทรงอนุญาตให้ใช้กับบาตร ซึ่งนอกจากตัวบาตร คือ

๑. เเชิงรองบาตร ทำด้วยดีบุก สังกะสี หรือไม้ เป็นของเรียบ ๆ ไม่วิจิตรงดงามหรือมีลวดลายต่าง ๆ
๒. ฝาบาตร
๓. ถุงบาตรมีสายโยก ใช้คล้องบ่าสะพายเดิน (ถุงที่ไม่มีสายโยก ก็ใช้ได้โดยอนุโลม)

สิทธิการมีบาตรตามพระวินัย

ภิกษุได้รับอนุญาตให้มีบาตร (ซึ่งมีชนิดและขนาดดังกล่าวข้างต้น) ไว้ใช้สำหรับตัวได้เพียง ๑ ใบเท่านั้น และต้องอธิษฐานไว้ ก็กำหนดเอาเป็นของใช้เฉพาะ เหมือนบริวารบางอย่างซึ่งต้องอธิษฐาน เช่น ไตรจีวร เป็นต้น

ถ้ามีบาตรมากตั้งแต่ ๒ ใบขึ้นไป มีสิทธิเป็นของตนได้เพียง ๑๐ วัน บาตรจำนวนมากที่เกินจากบาตรอธิษฐานนี้ เรียกว่า *อติเรกบาตร* ต้องวิกัลป์ไว้ภายใน ๑๐ วัน ถ้ามีไว้เป็นของตน (โดยไม่วิกัลป์) เกินกำหนด ๑๐ วัน แล้ว ต้องนิสัสกถียปาจิตตีย์

ถ้าประสงค์จะเปลี่ยนบาตรใหม่ ต้องกระทำให้ถูกต้องตามพระวินัย ก่อน คือถอนบาตรเดิม เรียกว่า *ปัจจุทรรณ* หมายถึงตั้งใจถอนกรรมสิทธิ์ของตนในบาตรเดิมนั้นเสีย แล้วเอาบาตรใหม่มาอธิษฐานไว้ใช้ต่อไป แต่การที่จะเปลี่ยนบาตรใหม่ได้นั้น บาตรเก่าต้องมีรอยร้าวแห่งเดียวหรือหลายแห่งก็ตาม รวมกันแล้วยาวถึง ๑๐ นิ้ว หรือบาตรเก่าแตกทะลุ อาหารร่วออกได้ รวมความว่า ถ้าบาตรเก่ายังใช้ได้ด้อยู่ ไม่ให้เปลี่ยนบาตรใหม่

การเก็บรักษาบาตร

บาตรเป็นบริวารจำเป็นต้องใช้บ่อย เกี้ยวเนื่องกับชีวิตของพระภิกษุ สามเณรในพระพุทธศาสนา จึงมีพุทธบัญญัติให้เก็บรักษาเป็นอย่างดี คือ

ก. ในการเก็บบาตร ให้เก็บไว้ในที่ปลอดภัย ซึ่งจะไม่เป็นอันตรายแก่บาตร ไม่เก็บไว้ในที่ล่อแหลมต่ออันตราย ซึ่งจะทำให้แตกแตกหรือกระแทกกระทั้งบุบสลายโดยง่าย เช่น

- บนเตียง
- บนเก้าอี้หรือคองที่โซ่ง
- บนกลด
- บนตัก
- บนพาน
- บนพริ้ง หรือกระดานเลียบนอกฝา
- แขนวไว้บนเคื่อยข้างฝา
- กว้าว ใต้ พันทแข่งคม

ฯลฯ

ตลอดจนไม่ทำกิจอันขณะที่บาตรยังอยู่ในมือ เช่น มีบาตรอยู่ในมือไม่สลักบานประตู เป็นต้น

ข. ในการใช้บาตร ต้องใช้อย่างเหมาะสม และรักษาให้สะอาดเสมอ เช่น

- ไม่ใช้บาตรแทนกระโถน
- ไม่ล้างมือ บ้วนปากลงในบาตร
- ไม่เอามือเปื้อนจับบาตร

- ไม่เก็บบาตรไว้ทั้ง ๆ ที่เปียก
- ล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้งก่อนแล้วจึงตั้งแดดพอสระมา
ไม่นานเกินไป
- ไม่ตั้งบาตรบนพื้นโดยไม่มีที่รอง

ฯลฯ

คำถามประจำบท

๑. บาตรมีกี่ชนิด ? อะไรบ้าง ?
๒. บาตรที่ห้ามมิให้ใช้มีอะไรบ้าง ?
๓. บาตรมีขนาดอย่างไรบ้าง ?
๔. ตามพระวินัย ภิกษุมิ่บาตรไว้ใช้สำหรับตัวได้เท่าไร ?
๕. มีวิธีเก็บรักษาบาตรอย่างไร ?

บทที่ ๗

กาลิก^๑

กาลิก คือ สิ่งที่มีกำหนดเวลาในการใช้ หมายถึง ของเคี้ยว
ของฉนั้น ซึ่งมีพุทธานุญาตให้พระภิกษุสามเณรใช้ได้ ภายในเวลาที่กำหนดมี
๔ อย่าง คือ

๑. ยาวกาลิก ของขั้วคราว คือ ของใช้ได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน
๒. ยามกาลิก ของขั้วยาม คือ ของใช้ได้ช่วงวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง
๓. สัตตหาลกาลิก ของขั้วสัปดาห์ คือ ของใช้ได้ชั่ว ๗ วัน
๔. ยาวขั้วิก ของขั้วชีวิต คือ ของใช้ได้ตลอดเวลาตลอดชีวิต^๒

ความหมาย

๑. ยาวกาลิก หมายถึง ของที่ใช้เป็นอาหาร มีกำหนดเวลาฉนั้น
ได้เฉพาะตั้งแต่เช้าจนถึงเวลาเที่ยงวัน ได้แก่

๑) โภชนะ ๔ อย่าง คือ

(๑) ข้าวสุก

(๒) ขนกกุมมาส (คือขนมที่ทำด้วยแป้งหรือถั่ว)

(๓) สัตตุ (คือขนมแห้ง)

(๔) ปลา (รวมตลอดสัตว์น้ำอย่างอื่น เช่น หอย กุ้ง เป็นต้น)

(๕) เนอ (รวมถึงเลือดด้วย)

๑. วิ. มห. ๕/๕๓/๑๓๒ ราชละเอียดตั้งแต่ ๕/๒๕/๓๘ ถึง ๕/๕๓/๑๓๒.

๒. ความจริง สามอย่างข้างต้นเท่านั้น เป็นกาลิก อย่างที่ ๔ พ้นจากกาลิก แต่นำมา
รวมเข้าไว้เป็นหมวดเดียว เพราะสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นของฉนั้นด้วยกัน.

- ๒) ขาหนีบ^๕ คือ ของขบเคี้ยว ได้แก่ผลไม้ต่าง ๆ และเหงำมัน
เป็นต้น

หมายเหตุ ๑

พืชที่ใช้ทำโภชนะสามพวกแรก (ข้าวสุก กุมมาส และสัตตุ) มี
๒ ประเภท คือ

- (๑) ปุพพัตถนะ ของกินก่อน หมายถึงพืชประเภทข้าว
(ธัญญาหาร) ทุกชนิด ตามที่ท่านแสดงไว้ มี ๗ อย่าง คือ
- ข้าวสาลี (สาลี)
 - ข้าวเจ้า (วีหิ)
 - ข้าวเหนียว (ยโว)
 - ข้าวละมาน (โคชฺโม)
 - ข้าวฟ่าง (กุงกุ)
 - ลูกเดือย (วรโก)
 - หน่อกับแก (คุทุสุโก)
- (๒) อปรัตถนะ ของกินภายหลัง หมายถึงประเภทถั่วและ
งาต่าง ๆ

เนื้อ หมายเอาเฉพาะเนื้อของสัตว์ที่ทรงอนุญาตให้ฉันได้ ถ้าเป็น
ไปโดยถูกต้องตามพระวินัย ยกเว้นเนื้อที่ห้ามไม่ให้ฉัน คือ

๑. เนื้อที่ห้ามโดยกำเนิด ได้แก่

- (๑) เนื้อมนุษย์ (ถ้าฉันต้องถูกล้างจับ)
- (๒) เนื้อสัตว์ ๘ ชนิด (ถ้าฉันต้องทุกกฏ) คือ

- เนื้อข้าง
- เนื้อมา
- เนื้อสุนัข
- เนื้องู
- เนื้อสัหะ (สิงโต)
- เนื้อเสือโคร่ง
- เนื้อเสือเหลือง
- เนื้อหม
- เนื้อเสือดาว

๒. เนื้อห้ามเพราะไม่เป็นที่ไปโดยถูกต้อง (ถ้าฉันต้องทุกกฎ)

คือ

(๑) เนื้อดิบ

(๒) เนื้อเจาะจง (อุทิสสมังสะ) คือ เนื้อที่เขาฆ่าเพื่อเอา
มาทำเป็นอาหารถวายพระภิกษุสามเณรโดยตรง

- ถ้าไม่รู้ว่าเป็นเนื้อเจาะจงแล้วฉัน ไม่ต้องอาบค
- เนื้อไม่เจาะจง แต่สำคัญว่าเป็นเนื้อเจาะจงแล้วฉัน
ต้องทุกกฎ
- เนื้อจงเจาะก็ตาม ไม่เจาะจงก็ตาม สังสัย ฉันฉัน
ต้องทุกกฎ

เนื้อหมพุทธานุญาตให้ฉันได้นั่น คือ เนื้อที่เขาขายเป็นอาหารตาม
ปกติธรรมดาของชาวบ้าน หรือเขาทำเพื่อตัวเขาหรือเพื่อพวกเขาเอง
ตามปกติ มิได้ฆ่าเจาะจงพระภิกษุสามเณร เนื้อชนิดนี้ เรียกตาม

ภาษาวินัยว่า ปวัตตมังสะ คือ เนื้อสัตว์ตายที่มีอยู่แล้ว หรือเนื้อที่
เขาขอขายเป็นไปอยู่ตามธรรมดาของเขา แต่ทั้งนี้ จะเป็นของที่เหมาะสม
สมควรฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ เป็นเนื้อที่บริสุทธิ์ กัดต่อเมื่อภิกษุ

— ไม่ได้เห็น
— ไม่ได้ยิน
— ไม่ได้สงสัย

} ว่าเขาฆ่าเขาจงตน

ชาวกาลีน ภิกษุฉันในเวลาวิกาลก็ดี รับประเคนไว้ค้างคืนแล้วฉัน
ก็ดี ย่อมต้องอาบัติปาจิตตีย์

อย่างไรก็ดี มีพุทธานุญาตพิเศษเพื่อช่วยผ่อนความขัดข้อง
ในเรื่องอาหารไว้เรียกว่า เมณฑกานุญาต (ข้อที่ทรงอนุญาตโดย
ปรารภคำพูดของเมณฑกเศรษฐี) คือในเวลาจะเดินทางกันदार
อนุญาตให้ภิกษุหาข้าวสาร ถั่ว ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วดำ ถั่วแดง ถั่วขาว
และเนยเป็น
เสบียงได้ตามต้องการอย่างหนึ่ง ถ้ามีคนศรัทธามอบเงินทองให้
กับบิณฑการกล่อไว้ เพื่อจัดซื้อของที่เป็นกับบิณฑการถวายภิกษุ อนุญาต
ให้ฉันได้ของที่เขาจัดถวายนั้นได้ อย่างหนึ่ง

หมายเหตุ ๒

ชาวกาลีนดังกล่าวนี้ สำหรับในวัด อนุญาตให้เก็บเป็นเสบียงไว้ใน
ที่สำหรับเก็บโดยเฉพาะ ซึ่งเรียกว่ากับบิณฑการ หรือกับบิณฑการ ซึ่ง
เท่ากับเป็นโรงครัวของสงฆ์ สำหรับเก็บอาหารและหุงต้มเป็นที่เป็นส่วน
เฉพาะ

๑. วิกาลโภชนสิกขาบทที่ ๗ และสันนิชการสิกขาบทที่ ๘ แห่งโภชนวรรคที่ ๔

๒. การอนุญาตเบญจโครส คือ นมสด นมข้น นมผง นมถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วดำ ถั่วแดง ถั่วขาว
ในชุดเดียวกันนี้ด้วย.

กัมปิยภูมิ มี ๔ อย่าง คือ

๑. อุตสาวนันทิกา หมายถึง กุฎีที่ทำการกัมปิยภูมิ โดยประกาศความมุ่งหมายที่จะทำการกัมปิยกุฎีให้ทราบทั่วกันตั้งแต่เริ่มสร้าง คือ ขณะเมื่อทำ ช่วยกันขกเสา ตั้งฝา ก็เปล่งวาจาประกาศว่า “กัมปิยกุฎี กโรม” (เราทั้งหลายสร้างกัมปิยกุฎี)

๒. โคนิสาทิกา หมายถึง สถานที่ซึ่งไม่ได้ล้อมมี ๒ อย่าง คือ

๑. อารามโคนิสาทิกา วัดที่ไม่ได้ล้อม

๒) วิหารโคนิสาทิกา วิหารคือกุฎีที่อยู่ที่ไม่ได้ล้อม

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานว่า โคนิสาทิกา ได้แก่เรือนครัวเล็ก ๆ ที่ไม่ได้ปักเสาดังอยู่กับที่ ตั้งฝาบนคาน ยกเลื่อนจากที่ได้)

๓. กทปติกา หมายถึง กุฎีที่กฤหัสถ์สร้างถวายเพื่อเป็นกัมปิยภูมิ

๔. สัมมติกา หมายถึง กุฎีที่สงฆ์เลือกใช้เป็นกัมปิยภูมิ โดยสวดประกาศด้วยฉัตตฤทธิยกรรมวาจา ขาวกาลิกดังต่อไปนี้ ภิกษุฉันต้องทุกกณ คือ

— ที่เก็บไว้ในที่อยู่ (ซึ่งมิใช่กัมปิยภูมิ) เรียกว่า อันโตวฏฐะ (อยู่ในภายใน)

— ที่หุงต้มในที่อยู่ (ซึ่งมิใช่กัมปิยภูมิ) เรียกว่า อันโตปักกะ (สุกในภายใน)

— ที่หุงต้มเอง (ไม่ว่าในที่ไหน) เรียกว่า สามปักกะ (ให้สุกเอง) แต่อนุญาตให้อุ่นของผู้คนที่ทำสุกแล้วได้

๒. ยามกาลิก หมายถึง ปานะ คือ น้ำดื่ม ที่คนจากผลไม้
ทำนแสดงไว้ ๘ อย่าง คือ

- ๑) น้ำมะม่วง (อมพพาน)
- ๒) น้ำชมพู หรือน้ำหว่า (ชมพูพาน)
- ๓) น้ำกล้วยมีเมล็ด (โจชพาน)
- ๔) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (โมชพาน)
- ๕) น้ำมะพร้าว (มรุชพาน)
- ๖) น้ำลูกจันทน์ หรือองุ่น (มฤทิกพาน)
- ๗) น้ำเงาะอบล (สาธุชพาน)
- ๘) น้ำมะปรางหรือลันจิ (ผารุชชพาน)

การทำน้ำปานะ

- ถิ่นผลไม้โดยใช้ผ้าห่อถักกรองเอาเฉพาะน้ำ
- เฉพาะผลมะพร้าวต้องเติมน้ำ (ผลอื่นนอกนี้ไม่เติมน้ำก็ได้)
- ใช้เป็นของสด มิให้ต้ม
- เป็นของที่อุปสัมบันทำ จึงฉันในเวลาวิกาลได้ (ถ้าภิกษุทำเอง
เป็นชาวกาลิก)
- ของที่ใช้ปรุงปานะ เช่น เกลือ น้ำตาล ห้ามมิให้ใช้ของที่รับ
ประเคนค้างคืน

ยามกาลิกนี้ มีกำหนดเวลาให้ฉันได้ภายในวันหนึ่งคืนหนึ่ง ถ้าฉัน
ไป ฉันต้องอาบัติทุกกฏ

๓. สัตตทกกาลิก หมายถึงเกสซ์ ๕ อย่าง คือ

๑) เนยใส ทำจากน้ำมันโค และ กระจับปี่ หรือจากนมสัตว์
ที่เนือเป็นกับปียะ

๒) เนยข้น ทำจากนมโคเป็นต้นนั้นเหมือนกัน

๓) น้ำมัน ทำจากเปลวสัตว์และพืช คือ

(๑) ทำจากเปลวสัตว์ ๕ ชนิด คือ

- เปลวหมี่
- เปลวปลา
- เปลวปลาฉลาม
- เปลวหมู
- เปลวพา

เปลวสัตว์เหล่านี้ ถ้าภิกษุทำน้ำมันเองมีข้อแม้อยู่ว่า

- ต้องรับ
 - ต้องเจียว
 - ต้องกรอง
- } ให้เสร็จทันเวลา ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน

ถ้าทำในเวลาวิกาลนั้นต้องทุกกฎ

(๒) ทำจากพืช คือ

- พืชที่เป็นยาวกาลิก เช่น เมล็ดงา เป็นต้น (ภิกษุ
ทำเองเป็นยาวกาลิก)
- พืชที่เป็นยาวชวัก เช่น เมล็ดพรรณล็กกาด เมล็ด
ละหุ่ง เป็นต้น (ภิกษุทำเองได้)

๔) นาสง หมายถึงรสหวานที่แมลงผึ้งทำ

๕) น้ำอ้อย หมายถึงรสหวานที่ทำจากอ้อย

— ท่อนุปสัมบันทำ โดยกรองเอาเฉพาะน้ำหวานไม่มีกาก
จึงฉันได้ในวิกาล (ที่ภิกษุรับคำอ้อยมาทำเองเป็น

ขาวกาลิก)

— น้ำอ้อยสด ภิกษุรับประเคนมาเคี้ยวเองได้

— น้ำอ้อยที่แช่น (เป็นก้อน) ซึ่งเรียกว่าผาณิต ภิกษุ
ไม่อาพาธให้ละลายน้ำฉัน ภิกษุอาพาธฉันทั้ง ๆ ที่
แช่นได้

สัตตกาฬาลิกดังกล่าวนี้ ภิกษุไม่ได้ทำเองรับประเคนแล้วฉันกับอาหาร
ในกาลเฉพาะวันนั้นได้ แต่หลังเที่ยงวันนั้นไปแล้ว ให้ฉันในฐานะเป็น
เภสัชได้ตลอดระยะเวลา ๗ วัน ถ้าเก็บไว้เลยกำหนดนี้ เป็นนิสสัคคิย-
ปาจิตตีย์^๑ ถ้าฉันเภสัชที่เป็นนิสสัคคีย์ ต้องทุกกฏ

๔. ยาวชวิก หมายถึง ของที่ใช้ปรุงยาหรือเครื่องยา นอกจาก
กาลิก ๓ อย่างข้างต้น ตามที่ท่านแสดงไว้ในบาลีนี้ ดังนี้

๑) รากไม้ เรียกว่า มูลเภสัช เช่น

(๑) ขมิ้น (หลิตูท)

(๒) ขิง (สิงกิเวร)

(๓) ว่านน้ำ (วจ)

(๔) ว่านเปราะ (วจตุถ)

(๕) อุตพิต (อติวิส)

- (๖) ขำ (กัญจโรหิต)
- (๗) แฝก (อุสิริ)
- (๘) แห้วหมู (ภทฺทมุตตก)
- ๒) น้ำฝาด เรียกว่า กสาวเกสัช เช่น
- (๑) น้ำฝาดสะเดา (นิมฺพกสาว)
- (๒) น้ำฝาดมูกมัน (กฺุชกสาว)
- (๓) น้ำฝาดกะดอม (ปโณฺลกสาว) หรือ มุลกา
- (๔) น้ำฝาดบรเพ็ด (ปคฺควกสาว) หรือ พญามือเหล็ก
- (๕) น้ำฝาดกะดินพิมาน (นคฺคมาลกสาว)
- ๓) ใบไม้ เรียกว่า บัณณเกสัช เช่น
- (๑) ใบสะเดา (นิมฺพปณฺณ)
- (๒) ใบมูกมัน (กฺุชปณฺณ)
- (๓) ใบกะดอม หรือมุลกา (ปโณฺลปณฺณ)
- (๔) ใบกระเพรา หรือแมงลัก (คฺุลลปณฺณ)
- (๕) ใบฝ้าย (กปฺปาสีปณฺณ)
- ๔) ผลไม้ เรียกว่า ผลเกสัช เช่น
- (๑) ลูกพิลังกาสา (วิลงฺค)
- (๒) ดีปลี (ปิปฺพลี)
- (๓) พริก (มริจ)
- (๔) สมอไทย (หริตฺก)
- (๕) สมอพิเภตก็ (วิเกตฺก)

(๖) มะขามข้อม (อามลก)

(๗) ผลแห่งโกฏฐ์ (โกฏฐผล)

๕) ยางไม้ เรียกว่า ขตุเกสัช เช่น

(๑) ยางแห่งต้นหิงคุ์ คือที่ไหลจากต้นโดยตรง
(หิงคุ)

(๒) ยางเคี้ยวจากก้านและใบต้นหิงคุ์ (หิงคุชตุ)

(๓) ยางเคี้ยวจากใบต้นหิงคุ์ หรือเจือของอื่น
(หิงคุสปาฎิกา)

(๔) ยางต้นตกะ หรือที่ไหลจากยอดไม้ตกะ (ตก)

(๕) ยางใบตกะ คือที่ไหลจากใบต้นตกะ (ตกปตติ)
เป็นยางที่ไหลออกจากใบตกะ

(๖) ยางที่เคี้ยวจากใบหรือไหลจากก้านต้นตกะ
(ตกปณณิ)

(๗) กำยาน (สขุหลส)

๖) เกลือ เรียกว่า โลณเกสัช เช่น

(๑) เกลือสมุทร (สามพุทิก)

(๒) เกลือดำ (กาฬโลณ)

(๓) เกลือสินเธาว์ (สินธุ)

(๔) เกลือดินโป่ง (อุพุทิก)

(๕) เกลือหุง สีแดง (วิล หรือ พิล)

ของอันอกที่ใช่เป็นเภสัช ไม่ใช่เป็นอาหาร ก็จัดเข้าในยาวชวัก
เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ของที่ใช่เป็นเภสัชทั้งปวงนี้ อนุญาตให้ฉันได้
ต่อเมื่อมีเหตุมีความมุ่งหมาย ฉันโดยไม่มีเหตุผลต้องทุกกฎ นอกจากนั้น
สัตตาทกาลิก และยาวชวัก ที่รับประเคนค้างคืนแล้ว ก็ห้ามมิให้เอาไปปน
กับยาวกาลิกฉัน ท่านปรับถึงเป็นปาจิตตีย์

กาลีกระณ

กาลีเหล่านี้ มีกำหนดเวลาการใช้เฉพาะอย่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว แต่
ถ้ากาลีอย่างหนึ่งระคนกับกาลีอีกอย่างหนึ่ง หรือผสมกัน ข้อมถื่กำหนด
เวลาการใช้ของกาลีที่มีอายุสั้นเป็นประมาณ เช่น เครื่องเทศ เป็นยาวชวัก
(ฉันได้ไม่กำหนดเวลา) ประสมกับข้าวสุกที่หุงด้วยกะทิ ซึ่งเป็นยาวกาลิก
เครื่องเทศนั้น ก็กลายเป็นยาวกาลิกไปตามข้าวสุกหุงด้วยกะทินั้น เป็นต้น

คำถามประจำบท

๑. กาลิกคืออะไร ? มีกี่อย่าง ?
๒. ยาวกาลิก คือกาลีประเภทไหน ?
๓. สัตตาทกาลิกคืออะไร ?
๔. ยาวชวักผสมกับสัตตาทกาลิก มีกำหนดเวลาใช้อย่างไร ?
๕. อะไรบ้างที่ทำน้ำปานะได้ ? และเป็นกาลีอะไร ?

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์การศาสนา

นายพยุบ จิพยเนตร ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. ๘๑๒๓๕๑

วันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘

